

پوهنتون کابل
پوهنځی شرعیات
دیپارتمنت عقیده و فلسفه

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ (التوبة، **122**)

رهنمای عملی اصول تحقیق

(کتاب درسی صنوف چهارم پوهنحی های شرعیات کشور)

تالیف: پوهاند محمدابراهیم ابراهیمی

کابل، 1392 هـ ش

مشخصات کتاب:
نام کتاب: رهنمای عملی اصول تحقیق
نام مولف: پوهاند محمد ابراهیم ابراهیمی
طرح جلد و برگ آرایی: توسط مولف
ناشر: مطبعه افغان مارک، شماره تماس: 0792115115
تیراژ: 2500 نسخه
نوبت طبع: اول، 1392 هـ ش
موسسه تمویل کننده: پروژه استقرار حاکمیت قانون در افغانستان- بخش رسمی (DPK – USAID)

بسم الله الرحمن الرحيم

فهرست مطالب

عنوان **صفحه**

مقدمه

الحمد لله رب العلمين والعاقبة للمتقين و الصلوة و السلام على من بُعث بالدليل الذى فيه شفاء لكل عليل، و على آله و اصحابه الذين هم مقدمات الدين و حجج الهداية و اليقين. اما بعد فقد قال الله تعالى فى محكم كتابه:

{ فَلَوْلاَ نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ }(1: التوبة، 122).

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ (1: الحجرات، 6).

طبق بند های مختلف ماده 48 قانون موسسات تحصیلات عالی مصوب 1368/5/27 اعضای کادر علمی این موسسات در جنب تکمیل شرایط ترفیع به رتبه علمی پوهنمل ، پوهندوی، پوهنوال و پوهاند مکلف به تحریر آثار علمی- تحقیقی در ساحات مربوطه شان نیز میباشند (8: ماده 48). محصلان دوره های ماستری و دکتورا نیز مکلف به تحریر پایان نامه های علمی- تحقیقی هستند، آنها درتحقیق و تحریر رساله های خود بعضاً از روش های متفاوت اجرای تحقیق، تحریر و نگارش کار گرفته و سلیقه های کاری جداگانه ای را بکار میبرند، شاید در بعض اوقات یک محقق محترم با تحمل مشقات فراوان یک کارعلمی- تحقیقی با ارزشی را اجراء و تحریر مینماید ولی نسبت اینکه مقدمه اثر به شکل معیاری آن تحریر نیافته و یا در قسمت پیشینه تاریخی موضوع تحقیق وضاحت بیشتر وجود نداشته و هدف تحقیق و نیازی به همچو یک تحقیق روشن نشده و یا اینکه آثار مرتبه و دریافت های بکر و جدید تحقیق با وضاحت کامل نشان داده نشده است کار ارزیابی آن پروژه واثر در شورا های علمی، کمیته های ترفیعات وبوردهای ماستری و دکتورای این موسسات به مشکل جدی روبرومیشود ، ویا اینکه محصلین ارجمند صنوف چهارم موسسات تحصیلات عالی کشور در اجرای پروژه های تحقیقی و تهیه مونوگرافهای شان نیازمند رهنمایی اند که موجودیت این مشکلات و نیاز مندیها تحریر اثر فعلی را بیشتر موجه و کار آمد میسازد.

در تهیه این اثر به کتب گرانبهای استادان پوهنتون لبنان هر یک دکتور إمیل یعقوب تحت عنوان « کیف تکتب بحثا او منهجیة البحث » و دکتور مهدی فضل الله تحت عنوان « اصول کتابة البحث و قواعد التحقیق » و هم کتاب معروف دکتور احمد شلبی تحت عنوان « کیف تکتب بحثا او رسالة » مراجعه صورت گرفته و هم از مقاله یک محقق معروف ایرانی دکتر کمالی استفاده بعمل آمده چنانچه « رهنمای عملی فراهم سازی طرح تحقیق » تهیه شده توسط سه تن از محققان ایرانی بنامهای دکتر عزت الله نادری، دکتر مریم سیف نراقی و فرنگیس شاهپوریان نیز در برخی موارد، زیر توجه بوده و مورد استفاده قرار گرفته است.

علاوه از آن بنده بیشتر از 20 سال میشود افتخار عضویت شورای علمی پوهنځی شرعیات و کمیته ترفیعات علمی پوهنتون کابل را با خود دارم وزمانی عضو بورد ماستری پوهنتون کابل بوده وفعلا هم عضویت بورد ماستری و مسئولیت مرکز پروگرام ماستری شریعت و قانون پوهنحی شرعیات آن پوهنتون را دارا میباشم و این همه نهادهای علمی ارتباط تنگاتنگ با مسائل علمی– تحقیقی دارند وهم بنده بیشتر از 16 کتاب علمی- تحقیقی و درسی و بیشتر از 60 مقاله علمی– تحقیقی نشر شده داشته و در جریان دوره خدمت   29 ساله ام در پوهنتون کابل آثار تحقیقی بیشتر از 200 تن از استادان ومحققان پوهنتونهای کشور ، اکادمی علوم افغانستان واستادان دارالمعلمینهای کشور بطور رسمی جهت ارزیابی به اینجانب ارجاع گردیده وبنده آنها را مطالعه و بررسی نموده و در مورد بطور رسمی ابراز نظر کرده ام، بنا براین کم و بیش تجاربی که درمورد اجرای یک کار وپروژه تحقیقی وتحریر گزارش تحقیق داشته ام خواستم بر بنای کتاب نشر شده قبلی ام تحت عنوان   **قاعة البحث (روش تحقیق و رهنمای عملی آن)** و حذف و ایزاد برخی   مطالب اثرمختصری را برای تدریس مضمون روش تحقیق صنوف چهارم پوهنحی های شرعیات کشور و تهیه و تحریر مونوگرافهای شان آماده نمایم امیدوارم برای محصلان عزیز و علاقمندان محترم خالی از مفیدیت نباشد.

****

اثر علمی وانواع آن:

قبل از اینکه به شرح و توضیح روش تحقیق و رهنمای عملی آن بپردازیم مفید خواهد بود تا در مورد اثر علمی و انواع آن معلومات ضروری را ذیلا ارائه و جایگاه اثر **علمی – تحقیقی** را در بین آثار علمی بخوبی و آسانی دریابیم:

در پوهنتونها، اکادمیهای علوم و سایر نهاد های علمی و تحقیقی علاوه از اجرای وظائف دیگر، آثارعلمی گرانبهایی نیز ایجاد و تحریر می گردد.

تعریف اثر علمی :

اثرعلمی عبارت است از نتیجه یک فعالیت نظری و یا عملی که توسط یک عالم در یکی از ساحات علمی حاصل و تحریر می گردد. اثر علمی انواع زیادی دارد، درین انواع، منوگراف که یک اثر علمی و تحقیقی گفته می شود نیز شامل است، ما در ذیل برخی انواع اثر علمی را ذکر و بعد شروط عمومی و خصوصی انها را مختصرا بیان میداریم:

- اثر علمی- تحقیقی
- پروژه علمی- تحقیقی
- اثر بکر (اطروحه)
- تالیف
- تدوین
- کتاب درسی
- کتاب ممد درسی
- لکچر نوت
- رهنمای تعلیمی
- رهنمای علمی
- قاموس لغات
- قاموس اصطلاحات دایرة المعارفی

- دایرة المعارف (انسایکلوپید یا)

- نقد

- شرح

- تلخیص

- نشریه موقوت

- نشریه غیر موقوت

- کتاب شناسی (ببلیوگرافی) مراجعوی

- کتاب شناسی (ببلیوگرافی) تشریحی

- متن انتقادی (تحقیق مخطوطات)

شروط عمومی یک اثر علمی:

برای همه آثار علمی توافر شروط ذیل ضروری است، شاید صرف در برخی اندکی از آثار تعدادی از این شروط حتمی نباشد.

1- داشتن عنوان کوتاه، مشخص، قابل فهم، جالب، عاری از اختصارات و علائم.

2- مقدمه معیاری که اثر را معرفی، اهداف آنرا بیان، وجود مشکل و روش حل آنرا نشان دهد. و ذکر سایر مطالب ضروری نظر به خصوصیت هر اثر علمی درآن حتمی است.

3- بیان مطالب اساسی اثرو تسلط کامل ایجاد کننده ان در ساحه مربوطه اثر.

4- داشتن نتیجه گیری معیاری ازموضوعات مطروطه (برخی آثارعلمی نتیجه گیری ندارد).

5- ذکر فهرست مآخذ معتبر در اخیر اثرعلمی و ترتیب آن به شکل معیاری.

6- ذکر فهرست مطالب ، فهرست جداول، فهرست تصاویر و... در ابتدای اثرعلمی با تشخیص صفحات مربوطه (صرف در برخی آثار علمی خصوصا که دارای عناوین کمتر باشد ذکر فهرست مطالب وسائر فهارس ضروری نمیباشد).

7- در متن آثارعلمی کوشش بعمل می آید تا برای ساختن جملات از کلمات مناسبی که معانی مطلوب را افاده کند استفاده صورت گیرد و هم برای ساختن فقره ها و پاراگرافها از جملات کوتاه، قابل فهم، ساده وروان کار گرفته شود وهم در ترتیب پاراگرافهای یک عنوان دقت بعمل آید.

8- در صورت موجودیت کلمات واصطلاحات مطلوب در زبان اثر علمی از استعمال کلمات و اصطلاحات خارجی جلوگیری صورت گیرد.

9- مطالب و موضوعات اثرعلمی به یک ترتیب منطقی- علمی تنظیم گردد.

10- علائم وقف، اصول ترقیم و تنقیط در آن بطور معیاری در نظر گرفته شود.

11- اصطلاحات علمی و یا جدید با آوردن معادل عربی، لاتین و یا انگلیسی آن توضیح گردد.

12- اثر علمی قبل از تقدیم آن به مراجع ارزیابی کننده و نشراتی باربار بدقت مرور شده و تمام اغلاط املائی، انشائی و تایپی در آن کاملا رفع گردد.

علاوه از شرایط عمومی که در هر اثر علمی باید رعایت شود، آثار علمی دارای شروط خصوصی ذیل نیزمیباشند که در ذیل به اختصار بیان می گردد.

1- اثر علمی - تحقیقی:

اثر علمی- تحقیقی عبارت از آن اثریست که مطابق اصول و روشهای معیاری تحریر یافته و در یک ساحه خاص علمی نتایج و در یافتهای جدیدی را در سطح ملی و یا بین المللی بدست دهد .

مقدمهء اثر علمی- تحقیقی باید دارای اوصاف ذیل باشد:

- طرح موضوع بصورت واضح با بیان ضرورت و هدف تحقیق .
- مشخص ساختن ساحه و حدود تحقیق نظربه ایجاب رشته .
- توضیح مواد و روش تحقیق با ذکر اجمالی از محتوای اثر در صورت لزوم.

متن اثردر رشته های مربوطه مطابق روشهای معمول و معیاری با داشتن جدولها ، ارقام، احصایه ها، گرافها و نقشه ها در صورت لزوم تهیه میگردد.

ازکارتحقیق با تعیین ساحه استفاده علمی یا عملی یا هردوی آن، نتیجه گیری علمی صورت میگیرد.

ضمایم مربوطه در اخیر اثر در صورت لزوم علاوه میگردد .

فهرست اصطلاحات علمی در اخیر اثر در صورت لزوم به حیث ضمیمه خالی ازمفیدیت نیست.

یک اثر علمی- تحقیقی انعکاس دهنده نتایج و دریافتهای جدید و بکر در یک ساحه علمی است که با اسلوب قبول شده و معیاری نگارش یافته باشد. شرط های اساسی یک تحقیق علمی، جدید بودن موضوع و تحریر معیاری آن میباشد ولی این شرط ها بعضاً در بین محققین عرصه های علوم طبیعی و علوم بشر ی و اجتماعی مورد جر و بحث قرار میگیرد .

تعدادی به این باوراند که در ساحات مربوط به برخی علوم اجتماعی شاید در بعض موارد ادعای جدید بودن موضوع تحقیق یک ادعای محض باشد و در مورد تحریر معیاری آن هم عین مشکل میتواند بعضاًوجود داشته باشد چه در روش کار یک تحقیق شرط است که همواره با تعقیب عین آن روش عین آن نتیجه بدست داده شود و این شرط در ساحات علوم طبیعی مصادیق زیادی دارد .

2- پروژه علمی- تحقیقی:

دارای عین شرایط اثر علمی- تحقیقی بوده صرف با این تفاوت که پروژه علمی- تحقیقی دارای وسعت بیشتری بوده ایجاب همکاری محققین زیادتر، وقت و مصارف بیشتری را می نماید.

3- اثر بکر (اطروحه):

اثر بکر یک ایجاد نو در یکی از ساحات علمی است که قبلا در سطح ملی و بین المللی ایجاد نشده باشد و اگر قبلا ایجاد شده باشد به شرطی به عنوان اثر بکر پذیرفته میشود که نظریه های جدید باطرق تحقیق معاصر در آن بکار گرفته شده باشد، و یا نتایج قبلی بطور مدلل در آن رد و یا تضعیف گردیده باشد و یاهم نتایج تحقیقات قبلی در آن تکمیل شده و یافته جدیدی برآن علاوه شده باشد.

4- تالیف:

اصطلاح تالیف اکثرا به تالیف یک کتاب درسی اطلاق میشود که رعایت شروط خصوصی کتاب درسی که بعدا توضیح میگردد در آن حتمی میباشد.

5- تدوین:

تدوین در حقیقت جمع آوری، ترتیب، تصنیف و تنظیم موضوعات و مطالبی است که از آثار علمی دیگران، دایرة المعارفها، بانکهای معلومات و غیره مراجع گرفته میشود و علاوه از رعایت شروط عمومی یک اثر علمی در آن، مراعات ترتیب علمی و منطقی مطالب آن نیز امر ضروری میباشد.

6- کتاب درسی:

- مطابق مفردات قبلا منظور شده یک نهاد تعلیمی و یا تحصیلی تهیه گردد.

- در کتب درسی تحصیلات عالی شرط است تا کتاب درسی لااقل برای یک سمستر در مضمون مربوطه کفایت کند. مولف آن سابقه تدریس لااقل یک سمستر در مضمون مربوطه را داشته باشد. مولف آن دارای رتبه علمی پوهاند، پوهنوال، پوهندوی و یا پوهنملی دارای درجه دوکتورا در رشته مربوطه و یا نزدیک به آن رشته بوده و برای نشر قبول شده باشد. درکتاب درسی برای هر ساعت کریدت (50 دقیقه) بدون محاسبه ضمائم، 80-120 صفحه معیاری (250 کلمه چهار حرفی که در آن هر علامه ترقیم نیز بحیث یک حرف محاسبه میشود) درنظرگرفته میشود، یعنی برای هرساعت کریدت، 5-8 صفحه معیاری تحریر میگردد. در صورت لزوم دید دارای ضمائمی باشد که بعد از فهرست مآخذ فصل اخیر جابجا

شده باشد، مانند ضمیمه فهرست آیات قر   آنی، فهرست احادیث نبوی(ص)، فهرست اصطلاحات علمی، فهرست اماکن، فهرست اعلام، فهرست جداول، فهرست گرافها، فهرست نقشه ها و غیره.

کتاب درسی به فصول مختلف مطابق ترتیب علمی- منطقی تقسیم شده و هر فصل دارای یک مقدمه و دروس متعدد است، در هر درس بعد از معرفی عنوان درس ذکر نکات اساسی و یا اهداف درس و یاهم طرح سوالات خالی از مفیدیت نیست، در اخیر هر درس و یا لااقل در اخیر هر فصل موجودیت تمرینها و سوالات مختلف امر ضروری بوده که هر سه بعد آموزش فعال (انتقال دانش، مهارتها، طرز تلقی و تطبیق عملی آن در امور زندگی) را بخوبی ارزیابی کرده بتواند. دراخیر هر فصل قبل از تمرینها و سوالات خلاصه مطالب فصل و نتیجه گیری آن ذکر و بعد از تمرینها و سوالات، فهرست مآخذ بطور معیاری که درمتن مطالب فصل نشان داده شده باشد آورده میشود. کتاب درسی در اخیر خود کدام نتیجه گیری خاصی نداشته و فهرست مجموعی مآخذ نیز در اخیر کتاب تکرارا ذکر نمیشود.

7- کتاب ممد درسی:

یک اثر علمی است که در تدریس یک و یا چند مضمون، مفید واقع شده و با کتاب درسی از لحاظ محتوی مشابهت داشته باشد، در تهیه آن بعد از تصویت مراجع ذیصلاح تمام شروط عمومی یک اثر علمی رعایت میگردد.

8- لکچر نوت درسی:

در تهیه لکچر نوت درسی کوشش بعمل می آید تا اکثر شروط یک کتاب درسی درآن رعایت گردد. برای تحریر آن داشتن رتبه علمی بالاتر حتمی نبوده و شرط نیست قابلیت نشر آن از طرف مراجع ذیصلاح تصویب شده باشد.

9- رهنمای تعلیمی:

رهنمای تعلیمی عبارت از مواد و وسایل درسی است که در امر حصول آسان و بهتر معلومات میتودیکی به متعلمین، محصلین و استادان کمک کند، مانند رهنمای تدریس یک

کتاب درسی، رهنمای لابراتوار، رهنمای کار ساحوی و غیره که شامل معلومات و رهنمائی های کافی در ساحات مربوطه میباشد.

10- رهنمای علمی:

بمنظور همکاری با اعضای کادر علمی پوهنتونها، اعضای اکادمیهای علوم و سایر نهاد های علمی- تحقیقی تهیه میگردد، این رهنما دست اندرکاران امور علمی- تحقیقی را در پیشبرد کار پروژه های علمی–تحقیقی، تهیه آثار اصلی ترفیعات علمی، تحقیق و تحریر رساله های ماستری و دکتورا و تهیه سایر آثار علمی کمک مینماید.

11- قاموس لغات:

اثری است که در ان لغات یک زبان به صورت یک زبانی، دو زبانی و چند زبانی معنی شده باشد. ترتیب الفبایی همان زبان در آن رعایت گردیده ازعلائم فونیتیک و چگونگی فشار بالای حروف و هجاها در آن استفاده شده باشد. ریشه کلمه، شکل صرفی کلمه، معانی اصلی، مجازی و اصطلاحی کلمه درآن بیان گردیده و از علائم اختصاری، سمبولها، شکلها و تصاویر استفاده بعمل آمده باشد. کلمات مستورد درآن تشخیص و هم کلمات مشترک، مترادف و متضاد درآن نشانی شده باشد.

12- قاموس اصطلاحات دایرة المعارفی:

دراین نوع قاموس بجای لغات و کلمات، اصطلاحات، مقولات و مفاهیم مربوط به یک یا چند ساحه علمی تعریف و توضیح میگردد.

ترتیت الفبایی و تناسب اصطلاح با ساحه علمی خاص درآن رعایت شده، سیر و تحول تاریخی اصطلاحات مختصرا بیان می گردد. مآخذ درصورت لزوم دید در متن قاموس گنجانیده میشود.

13- دایرة المعارف (انسایکلوپیدیا):

در دایرة المعارف به عوض ذکر معانی لغات و توضیح مختصراصطلاحات، شرح مفصل اصطلاحات، دست آورد های بشری در طول تاریخ و معرفی شخصیتهای معروف صورت

میگیرد. ترتیب الفبایی مطالب در آن رعایت شده و در صورت ضرورت از گرافها، نقشه ها، تصاویر، جداول وسایر نمودارهای ضروری نیز استفاده بعمل می آید.

14- نقد:

دراین اثر، یک اثر قبلا ایجاد شده بصورت دقیق و علمی بررسی و ارزیابی میشود، محاسن و معایب آن از لحاظ شکل و محتوی بیان میگردد.

تحلیل موضوعات بصورت همه جانبه، عینی و بدون تعصب درآن صورت میگیرد.

15- شرح:

دراین نوع اثر، متن یک کتاب مختصر که مطالب آن در اثر اختصار و موجودیت تعقیدات لفظی و معنوی به آسانی قابل فهم برای خواننده نباشد بطور دقیق توضیح و بیان میشود.

کلمات و جملات متن مختصر دربین قوسین قرارگرفته و یا زیر آن خط کشیده شده و یاهم به خط درشت (بولد) نوشته میشود، این امکان هم وجود دارد که شرح یک متن مختصر خود ایجاب یک شرح دیگری کند واین کاردرمتون قدیم عربی درساحات مختلف علمی به کثرت دیده میشود.

16- تلخیص:

این اثر وقتی ایجاد میشود که در یک ساحه علمی یک اثر مشرح و ارزشمندی وجود داشته و بعضا حاوی مطالب فرعی، زاید و کم اهمیت نیز باشد و عالمی بخواهد مطالب اساسی و ضروری آنرا با اختصار بنویسد، اما درین اثر شرط است که مفکوره های اصلی و محتوی اساسی کتاب مشرح در آن حفظ گردد.

17- نشریه موقوت:

اثریکه دریک دوره معین زمانی مانند روز، هفته، ماه و سال نشر گردد، مثل روزنامه، هفته نامه، جریده، بولتن، مجله و سالنامه که طبق پالیسی نشراتی خاص و تحت نظر هیات تحریر با صلاحیت به طبع میرسند.

18- نشریه غیر موقوت:

اثریکه دراوقات غیر معین نشر میگردد، مانند نشریه های فوق العاده، جریده های رسمی و غیره.

19- کتاب شناسی (ببلیوگرافی) مراجعوی:

درین نوع اثر کتب ونسخ ه های علمی به شکل معیاری فهرست میگردد و در آن به شرح محتویات آن کتب و نسخه ها پرداخته نمیشود.

20- کتاب شناسی (ببلیوگرافی) تشریحی:

دراین نوع اثر علاوه از فهرست کردن کتب و نسخ ه های علمی به شکل معیاری به شرح و توضیح مختصر مطالب آن کتب و نسخه های نیز پرداخته میشود (12: 3- 18).

21- متن انتقادی (تحقیق مخطوطات):

چنانچه همه میدانیم قبل از ایجاد ماشین چاپ، آثار علمی به اشکال نسخ ه های خطی آن در کتابخانه ها نگهداری میشدند و از نسخه اصلی مولف نسخ ه های خطی دیگری توسط نویسندگان تحریرشده تا اینکه زمینه طبع آثار علمی به شکل امروزی آن مساعد گردید، و در هر زبان به همت محققین مخطوطات، آثار خطی و قلمی که از میراثهای علمی و فرهنگی گرانبهای هرملت بحساب میرود، تحقیق و تنقیح شده و طبع گردیدند. کارتحقیق مخطوطات هنوز هم در برخی کشورهای جهان ادامه دارد و با تاسف فروان این کار در کشور عزیز ما افغانستان رواجی چندان نداشته و کتب خطی ارزشمند نویسندگان این مرز و بوم یا از بین رفته و یا به بیرون از کشور قاچاق گردیده است.

هر نسخه اصلی مولف و نسخ ه های خطی برداشته شده از آن بدون شک عاری از اغلاط مختلف نبوده و ایجاب آنرا میکند تا قبل از چاپ به تصحیح و تحقیق آن پرداخته شود. برای تصحیح و تحقیق مخطوطات شروط خصوصی و طی مراحل ذیل در نظر گرفته میشود:

1- جمع آوری نسخه ها: شرط است که مخطوطه مورد تحقیق دارای نسخ ه های خطی بیشتر باشد، مخطوطه ای دارای یک نسخه، تحقیق نمیگردد صرف در برخی مواردیکه نسخه خطی دارای اهمیت زیاد بوده و نیازمندی به آن بیشتر باشد و نسخه های دیگر آن

هم وجود نداشته باشد. نسخ ه های خطی یک اثر از طریق فهرستهای نسخ ه های خطی، آرشیفهای فرهنگی، کتابخانه های عامه، کتابخانه های خصوصی، قری و قصبات پیدا و جمع آوری شده میتواند.

2- ترتیب نسخه ها: با اعتبار ترین نسخه یک اثر علمی نسخه ای است که با دست مولف آن نوشته شده باشد که در عربی آنرا بنام (المخطوطة الأم) یاد می کنند. نسخه درجه دوم از لحاظ اعتبار نسخه ای است که مولف آنرا خود قرائت کرده و یا در حضور او قرائت شده باشد و اگر این نسخه ها پیدا نشوند نسخه های آتی الذکر بالترتیب مدار اعتبار دانسته میشوند:

الف- نسخه ایکه از نسخه مولف نقل شده و یا با آن تطبیق گردیده باشد.

ب- نسخه ایکه در عصر مولف نوشته شده باشد.

ج- نسخه هاییکه بعد از عصر مولف نوشته شده باشند، و نسخه نزدیکتربه عصر مولف نسبت به نسخه های بعدی دارای اعتبار بیشتر است.

اگر مولف از یک اثر خود نسخه های زیادی را نوشته باشد به نسخه اخیر وی اعتبار بیشترداده میشود. تمام نسخه های جمع آوری شده با ارقام 3،2،1... علامه گزاری میشود.

3- تحقیق: هدف از تحقیق مخطوطات ارائه و طبع نسخه صحیح آن بوده که توسط مولفش وضع گردیده است، لذا توجه به امور ذیل در زمینه ضروری میباشد:

الف- حصول اطمینان ازصحت کتاب واسم آن و هم حصول اطمینان از صحت نسبت آن کتاب به مولفش.

ب- تشخیص نسخه اصلی.

ج- تطبیق و مقابله نسخه اصلی با نسخه های دیگر و ارائه اختلاف مطالب و روایات بین نسخه ها، در پاورقی اثر تحقیق شده جدید.

د- در صورت موجودیت یک مطلب اضافی در یکی از نسخه ها، محقق آنرا در اثر خود علاوه کرده و در پاورقی به آن اشاره میکند. و اگر کدام کلمه ویا حرف سهوا از مولف بازمانده باشد محقق اجازه دارد آنرا در بین قوسین علاوه کند.

ه - - اگر در نسخه اصلی برخی هوامش از نسخه های دیگر گرفته شده باشد محقق به آن اعتبار داده و در پاورقی به آن اشاره میکند.

و- عناوین ابواب، فصول و پاراگرافهای که از سوی مولف در نظر گرفته شده بدون تغییر با خط درشت نوشته میشود، و اگر تقسیم و تصنیف موضوعات از سوی مولف صورت نگرفته بود در صورت لزوم دید محقق میتواند به تقسیم و تصنیف مطالب کتاب بپردازد ولی این عناوین خود را در بین قوسین جابجا میکند.

4- در نظر گرفتن پا ورقی: در پاورقیها علاوه از ذکر امور گذشته، ارقام آیات و سوره های قرآنی، مصادر احادث نبوی صلی الله علیه وسلم، شرح حال مختصر اشخاص، شرح کلمات و اصطلاحات مشکل و خطاهای مولف جابجا میشود.

5- تنظیم فهرستها و ضمایم: مانند تنظیم فهرست آیات قرانی، فهرست احادیث نبوی صلی الله علیه وسلم، فهرست مصادر تحقیق، فهرست اعلام، فهرست ابیات شعری و غیره.

6- موجودیت مقدمه: خوبست محقق مقدمه تحقیق مخطوطه را در ختم کار خود بنویسد. مقدمه این اثر شامل موضوعات ذیل میباشد:

آلف- شرح حال مختصر مولف مخطوطه باذکر مآخذی که در شرح حال وی از آن استفاده شده است.

ب- ذکر موضوع کتاب و مآخذی که درین کتاب از آن استفاده بعمل آمده است، ذکر مطالب جدید یکه بر آن علاوه شده و هم ذکر اهمیت مطالب مخطوطه.

ج- معرفی مخطوطه ایکه مورد اعتبار بیشتر محقق بوده باذکرناسخ، تاریخ نسخ، عدد صفحات، عدد تقریبی سطرهای هر صفحه و حواشی آن. ذکر نسخه هاییکه مقارنه و تطبیق با آنها صورت گرفته با ذکر تاریخ نوشتن و محلات نگهداری هرکدام آنها.

حالا جوابات پرسشهای ذیل را با پنسل بنویسید:

1. یک اثر علمی چگونه تعریف میشود؟ چند مثال آنرا ذکر کنید.

2. اطروحه چگونه یک اثر علمی است؟ و بنویسید که آیا با اثر علمی_تحقیقی تفاوت دارد و یا خیر؟

3. شرائط اجرای تحقیق مخطوطات را با اختصار بیان دارید.

4. فرق بین آثار علمی ذیل را مختصرا وضاحت دهید:

- تدوین- کتاب ممد درسی- رهنمای تعلیمی - رهنمای علمی- دایرة المعارف (انسایکلوپیدیا- نقد- تلخیص- نشریه موقوت- کتاب شناسی (ببلیوگرافی) مراجعوی- کتاب شناسی (ببلیوگرافی) تشریحی.

معانی لغوی و اصطلاحی تحقیق:

تحقیق از لحاظ معنای لغوی:

معنای لغوی تحقیق درست و راست گردانیدن، جستجو و یافتن حقیقت است. کلمه تحقیق از ماده « حق » گرفته شده وحق به معنای مطابقت خبر با واقع ونفس الامر میباشد، اگر تحقیق را در هر موردی بکار ببریم هدف از آن کشف یک حقیقت مجهول و راه رسیدن به جواب دقیق یک مسئله بوجود آمده است. درکلمه تحقیق توجیهات متفاوت ممکن است مانند یافتن اعتقاد صحیح با استفاده از استدلال نقلی، عقلي و منطقي، بررسي و جستجو دربار ەء خصوصيات و سوابق يك فرد، وتحقيق علمي، همان موضوعي كه در اين مباحث ميخواهيم دربارەء آن توضیحات نسبتا مفصلی داشته باشیم. در ذیل مطالب مربوط به معانی کلمه تحقیق را از سایت تبیان با کمی تصرف نقل میکنیم:

« آيا ميدانيم با وجود يكسان بودن معني لغوي كلمه، علت اين اختلاف وتوجيهات متفاوت چيست؟ اين اختلاف معني از آنجا ناشي ميشود كه بسياري از كلمات، علاوه بر معناي لغوي، معناي اصطلاحي نيز دارند. منظور از معناي اصطلاحي، معنايي است كه با به كار رفتن كلمه در مباحث مربوط به يك علم و يا در محيط خاص ی، بر اثر قرارداد و يا كاربرد فراوان، براي يك كلمه پيدا ميشود و از آن پس، هر گاه آن كلمه در آن رشت ەء علمي و يا محيط خاص به كار رود، معناي جديد، مورد نظر خواهد بود؛ نه معناي لغوي. البته معمولا ميان معناي اصطلاحي و معناي لغوي، نوعي ارتباط وجود دارد وبرخی اوقات معنای لغوی کاملا در نظر گرفته نشده ومتروک میگردد.

درست است که از نظر لغوی هر تلاش و گرد آوری معلومات را میتوان تحقیق نامید اما منظور ما از كلمەء تحقيق در اين مباحث چيست؟ آيا ميتوان هرگونه تلاش براي پاسخ گويي به پرسشها و مجهولات را « تحقيق علمي » ناميد؟ و آيا ميتوان به هر كسي كه اطلاعاتي را جمعآوري ميكند و يا پرسشي را پاسخ ميدهد، محقق گفت؟ به عبارت ديگر، تعريف اصطلاحي تحقيق، وقتي در رابطه با مباحث علمي مطرح ميشود چيست؟

اكنون با توجه به تعريفي كه از تحقيق ارائه كردهايم، از ميان امور زير، مواردي كه طبق تعریف شما تحقیق به حساب میآیند را نشانی کنیم:

1. ميخواهيم علل كاهش ميزان بارندگي در سالهاي اخير را بررسي كنيم.
2. بايد فهرستي از كليۀ نسخههاي خطي قرآن مجيد در همۀ كتابخانه هاي جهان را تهيه كنيم.
3. شركت برق منطقه، ميخواهد كلي ۀ گروپهای معابر عمومي شهر را با گروپهای كم مصرف گرنتی دار تعويض كند. براي اين كار بايد آمار دقيقي از تعداد آنها تهيه شود.
4. اين كتاب، داراي متن سنگين و مشكل است. خوب است متن آن را تصحيح و آماد ۀ استفاد عموم كنيم. براي اين منظور، بايد آن را با نسخه هاي خطي تطبيق داده و معني كليۀ لغات مشكل را در پاورقيهای كتاب توضيح دهيم.
5. اگر چه برخی از علمای حديث، اين حديث را صحيح دانسته اند؛ ولي قوی و ضعيف بودن آن، مورد ترديد است. بايد راويان آن را شناسايي و وضعيت آنها را بررسي و تخريج معيارى حديث را انجام دهيم.
6. ميخواهيم مجموعه مبسوطی فراهم آوريم و در آن، كليه شاعران افغانستان و آثار و سبكهاي ادبي آنها را معرفي كنيم.

همان گونه كه متوجه شديد، هم ۀ موارد فوق را نميتوان تحقيق علمي دانست. اگر چه هم ۀ آنها از نظر لغوي تحقيق شمرده ميشوند، ولي بسته به تعريفي كه از تحقيق اصطلاحي داشته باشيم، برخي از آنها را نميتوانيم تحقيق علمي بدانيم. بنا بر اين، لازم است تعريف دقيقی را از تحقيق ارائه كنيم تا در قضاوتهاي خود در اين رابطه دچار اشتباه نشويم.

تحقيق از لحاظ معنای اصطلاحی:

تحقيق به روش علمی را در اصطلاح مجموعه مقررات و قواعدی دانسته اند كه چگونگی جستجو برای يافتن حقايق مربوط به يک موضوع را نشان ميدهد. در جايی ديگر، آن را حقيقت پژوهی ناميده اند و گروهی از دانشمندان اينگونه تحقيق را عمل

منظم که در نتیجه آن پاسخ هائی برای سوالات مندرج در موضوع تحقیق بدست خواهد آمد تعریف کرده اند.

درهرصورت مشخص است که وجه اشتراک در همه این تعاریف جستجوی حقیقت است و حقیقت یک پدیده ذهنی است که با واقعیت (یعنی وجود عینی) مطابقت دارد. (هرچند ممکن است این امر در علوم تجربی صحیح باشد لیکن در علوم نظری چنین نیست) به هرحال ما نیز در روش تحقیقی که بحث خواهیم کرد بدنبال یافتن حقیقت خواهیم بود.
بسياري از ما گمان ميكنيم كه هر گونه فعاليت و تلاش علمي را م يتوان تحقيق ناميد. فعاليت هايي از قبيل:
تأليف، تصحيح متون، ترجمه، تفسيرمسائل، شرح، احياي نسخه ها، آزمايش __و بسياري فعاليتهاي ديگر كه با وجود ارزشمند و مفيد بودن، همگي جزء مقدمات و يا بخشهايي از يك تحقيق ميباشند و هيچ يك از آنها را نمي توان تحقيق ناميد. براي روشن شدن معني دقيق تحقيق، خوب است تفاوت دو اصطلاح ذيل را مورد توجه قرار دهيم:

فرق ميان سوال و مسئله:

اگر به پرسشها و ابهاماتي كه براي خودمان و يا ديگران مطرح ميشوند دقت كنيم، مي توانيم آنها را به دو دستهء كلي تقسيم نماييم. تفاوت اصلي اين دو گروه، در اين است كه برخي از پرسشهاي ما به خاطر نافهمی و بیاطلاعي به وجود مي آيند يعني چون چيزي دربارهء يك موضوع نميدانيم، آن را ميپرسيم تا در آن باره اطلاع كسب كنيم. اين گونه پرسشها را اصطلاحا « **سؤال** » (question) ميناميم. اما برخي از پرسشها هستند كه بر اثر دانايي واطلاعات قبلي ما ايجاد ميشوند، به عبارت ديگر، تا وقتي دربار هء يك موضوع چيزي نميدانيم و يا اصلا به آن موضوع توجه نداريم، پرسشي هم در رابطه با آن به ذهنمان نميرسد؛ ولي همين كه كلي هء اطلاعات موجود دربار هء آن مطلب را به دست آورديم، تازه در تحليلها و مقايسه ها و كشف ارتباطات مربوط به آن موضوع، پرسشهاي جديدي براي

ما مطرح میشود. اگر بتوانیم پاسخ این پرسشها را با پرسیدن از دیگران و یا مطالعه و استفاده از منابع، به دست آوریم، معلوم میشود که این پرسشها نیز بر اثر نافهمی ما و یا نقص در اطلاعات ما ایجاد شده و در واقع، ما « سؤال » داشته ایم. اما اگر پاسخ پرسشهاي جدید ما، نزد هیچ کس و در هیچ جا وجود نداشته باشد، ما با دغدغه ومشکلي مواجه میشویم که خودمان باید به دنبال حل آن باشیم. این گونه پرسشها را اصطلاحا **« مسأله »** (problem) میگوییم.

به عنوان مثال، تا زماني که کسي به افتادن اشیاء به سمت پایین توجه نمیکرد، هیچ پرسشي نیز در این رابطه مطرح نبود. اما (آن گونه که مشهور است) وقتي نیوتن به این موضوع توجه کرد، و اطلاعات جامع خود را در کنار آن قرار داد، این پرسش براي او مطرح شد که چرا يك سیب وقتي از درخت جدا میشود، به جاي حرکت به سمت پایین، به سمت دیگر حرکت نمیکند؟ اینجا بود که يك « مسأله » براي او مطرح شد. مسأله اي که پاسخ آن را کسي نمیدانست و او در هیچ کتاب و منبعي نمیتوانست راه حل و پاسخ آن را بیابد. دقیقا در چنین جایي است که تحقیق و پژوهش، نقش خود را پیدا میکند.

امروز اگر همان پرسش براي ما مطرح شود، نمیتوانیم آن را يك مسأله بدانیم. چون پاسخ آن قبلا داده شده است و براي اطلاع از این پاسخ، ما نیازمند مطالعه، جمع آوري اطلاعات و یا آموزش میباشیم. در حالي که اگر پاسخ پرسش ما در منابع و مراجع موجود نباشد، باید براي رسیدن به پاسخ، تحقیق کنیم.

با توجه به نکاتي که گفته شد، هم تفاوت سؤال و مسأله را دانستیم و هم با تعریف و خصوصیت يك تحقیق علمي آشنا شدیم.

مطالب فوق را میتوانیم این گونه جمعبندي کنیم:

سؤال:

- بر اثر نافهمی و ندانستن ایجاد میشود.
- پاسخ گویي به آن با رجوع به افراد و یا منابع امکان پذیر است.

- مجهولي است كه فرد، پاسخ آن را نميداند.

مسأله:

- بر اثر دانستن كليۀ اطلاعات موجود در يك زمينه ايجاد ميشود.
- براي يافتن پاسخ آن، مراجعه به افراد و يا منابع ديگر، سودي ندارد.
- مجهولي است كه جامعهء علمي به آن نپرداخته است و پاسخ آن را نميداند.

اكنون كه با تفاوت سؤال و مسأله آشنا شديم، ميتوانيم به تعريف خود از تحقيق، نزديكتر شويم. اولين و مهمترين نكته اي كه در تعريف تحقيق مطرح ميباشد، اين نكته است كه شرط اساسي شكلگيري و آغاز يك تحقيق، مطرح شدن مسأله است يعني هرگز با داشتن سؤال، نميتوان تحقيقي را آغاز كرد چرا كه فرآيند پاسخ گويي به سؤالها، نوعي آموزش است؛ در حالي كه بررسی و تحقيق، پاسخ گويي به مسأله هاست.

نكتهء ديگري كه از مطالب قبلي به دست مي آوريم، همراه بودن تحقيق با نوآوري است چرا كه همان گونه كه قبلا گفتيم، مسأله وقتي مطرح ميشود كه با موضوع و پرسشي كاملا جديد مواجه باشيم. اگر شرط شكلگيري تحقيق، مسأله است و شرط مسأله نيز، نو بودن موضوع آن است، پس طبيعتا، هميشه تحقيق با نوآوري و پاسخ به پرسشهاي جديد همراه است. همين نكته است كه اهميت و نقش پژوهش را تا حدودي مشخص ميكند. همراه بودن تحقيق با نوآوري، موجب ميشود كه كاروان علم و دانش، بر اثر تحقيقات علمي حركت و پيشرفت داشته باشد.

بنا بر اين، ميتوانيم در تعريف اصطلاحي تحقيق بگوييم:

تحقیق، کوششی <u>روشمند</u> برای پاسخ گویی به <u>مسأله های علمی</u> است که منجر به <u>نوآوری</u> و پیشرفت علم میشود» (7).

حالا به سوالات ذیل با پنسل جواب بنویسید.

1. از میان فعالیتهاي علمي که در متن بالا مطرح کردیم، مواردي که به عنوان تحقیق انتخاب کرده و علامت زده ايد را ذکر کنید و علت انتخاب خود را توضیح دهید.

2. چهار مورد مسأله علمي را که به ذهنتان میرسد، ذکر کنید.

3. برخي ديگر، تحقيق را اين گونه تعريف كردهاند:
تحقيق عبارت است ازجمع آوری وتفسير روشمند اطلاعات در حوزه ء خاص كه به نوآوري مي انجامد.

به نظر شما، تفاوت اين تعريف، با تعريفي كه در متن گفتيم چيست ؟ و چرا اين قيود به آن اضافه شده است؟ .

موضوع تحقيق:

در علم منطق صوری انسان را به « حيوان ناطق » يعنی زنده جان متفکر وتحليلگر تعريف ميکنند، چنانچه بعدها او را به « حيوان ابزارساز»، « حيوان ديندار » و « حيوان اجتماعی » و غيره نيز تعريف نموده اند، از اين همه تعريفات انسان چنين معلوم ميشود که او در طول تاريخ زنده گی خود يک موجود متفکر، جستجوگر و تحليل گر بوده است. او همواره قضايا و مسائل مطروحه زنده گی خود را عميقا فکر کرده، برای شناخت دقيق آنها تلاش نموده، به تجزيه و ترکيب آنها پرداخته، علل ايجاد آنها را تشخيص کرده و نتايج نهايی مرتب بر آنها را حدس زده است. انسان در طول تاريخ به بسيار خوبی توانسته در بين حوادث و پديده های مختلف جهان طبيعی و جهان انسانی، روابط وعلائق اساسی را در يابد

و حتمیت علیت و سببیت را در بین آنها جستجو کند، پس گفته میتوانیم که انسان یک موجود جستجوگر و محقق بوده و به اساس همین توانایی است که او در طول تاریخ به پیشرفتهای چشمگیری دست یافته است. وضع فعلی انسان هم همینطور است با این تفاوت که انسان فعلی با روشها و طریقه های دقیق تری با مسائل و قضایای جهان طبیعی و انسانی بر خورد میکند، او هر زمانیکه به مشکلی مواجه شود فورا در جستجوی علل ایجاد مشکل بر می آید و راه های حل آنرا تشخیص و به حل آن اقدام میکند.

موضوعات و مسائل زیادی در طبیعت و جهان انسانی وجود دارند که تا هنوز شناخته نشده، روابط ذات البینی آنها مشخص نگردیده و به نفع انسان مورد استفاده قرار نگرفته اند، پس بر محققین است تا درعرصه های مختلف طبیعت و حیات اجتماعی مشکلات و مسائل مورد بحث و تحقیق را تشخیص و به مطالعه و بررسی معیاری و روشمند آنها بپردازند، برای تشخیص موضوع تحقیق، ما باید به مشکلاتیکه عملا با آنها رو برو هستیم دقت کنیم و معلوم نماییم کدام مشکل حق اولیت دارد تا در حلش اقدام صورت گیرد، همین احساس وجود مشکل است که ما را به بررسی و تحقیق خود فرا میخواند، ما تا حال شاید با مشکلات و مسائل گوناگونی مواجه شده باشیم ولی آنها را با طریقه درست و روش معیاری مورد برسی قرار نداده باشیم واز همین جا است که موضوع تحقیق به روش علمی مطرح بحث قرار میگیرد که محقق ابتداء باید مسأله تحقیق را تشخیص و بعد با روش علمی به تحلیل آن بپردازد، پس موضوع تحقیق مجموعه آن شرائطی است که عملا بیرون از ذهن انسان وجود دارد و برای محقق سوالاتی را به وجود می آورد تا بعد از بررسی جوابات آن سوالات را با یک محاسبه و سنجش دقیق ارائه دهد. محقق زمانیکه این مجموعه شرائط را در برابر خود ملاحظه کرد در حقیقت موضوع تحقیق خود را یافت، پس او باید طرح عملی بررسی و تحقیق آن شرائط را بریزد و طبق موازین و اصول تحقیق آن طرح را عیار ساز. با اینکه موضوع تحقیق سوالاتی را به ذهن محقق ایجاد کرده ولی خوب است موضوع به شکل یک جمله مفیده و

بیانیه کامل و واضح بیان شود و در انتخاب کلمات آن جمله مفیده از دقت زیاد کار گرفته شده و منظور محقق را بخوبی برساند.

در پهلوی انتخاب موضوع تحقیق این هم ضروری است تا محقق موضوع را دقیقا توصیف و توضیح کرده و از معلومات مرتبط به آن یاد آوری نماید، و اینکه این شرایط و یا مشکلات چگونه به وجود آمده و موجودیت آنها چه تاثیرات سوء را بجا میگذارد؟ و برای حل آنها با چه شیوه ای اقدام صورت گرفته و از تحقیق آنها چه نتایجی توقع برده میشود؟ توضیح کند.

و هم خوبست بطور خلاصه به این کلمات سوالیه نیز پاسخ داده شود: که؟، چه وقت؟، کجا؟، چگونه؟، چی؟، چرا؟.

یعنی از طرف محقق روشن شود که این موضوع تحقیق را چه کسی و یا چه کسانی به بررسی و تحقیق میگیرد؟ و این تحقیق در چه زمانی و در چقدر وقت انجام میگردد؟ ودر کدام محل صورت میگیرد؟ به چه شیوه و روشی اجراء میشود؟ چه چیز مورد تحقیق و بررسی قرار دارد؟ و چرا این تحقیق و بررسی صورت میگیرد؟

و هم از طرف محقق، متغیرهای مختلف دخیل در موضوع تحقیق وضاحت داده میشود، راجع به متغیرها (عوامل) و انواع آن بعدا بحث صورت میگیرد.

حالا شما که یکی از موضوعات را برای بحث و تحقیق خود انتخاب نموده اید آنرا در زیر با پنسل بنویسید و توضیحات مرتبط به موضوع تحقیق را نیز ارائه کنید.

عنوان موضوع تحقیق شما:

- شخص، حادثه و یا جمعیت مورد تحقیق تانرا معین کنید.

- متغیرها یا علل و معلولات دخیل در موضوع را روی حدس و احتمال لیست کنید:

- از نظر شما کدام متغیرها وعوامل روی کدام مسأله و معلول تاثیر گذار است؟
توضیح دهید.

- محل اجرای تحقیق تانرا مشخص کنید.

- تحقیق تان در کدام سال، ماه و هفته صورت میگیرد؟

- در ذیل به توضیح و توصیف واقعی موضوع تحقیق تان با ذکر ارزش و اهمیت آن بپردازید.

برخی مشخصات محقق:

برای هر محقق و بحث کننده لازم است تا مشخصات ذیل را در وجود خود داشته باشد:

1. علاقمندی محقق: برای هر محقق لازم است تا موضوعی که میخواهد راجع به آن بحث و جستجو کند باید به آن محبت و علاقمندی داشته باشد، اگر خلاف علاقمندی وی چیزی بر وی جهت تحقیق تحمیل شود یقینا در انجام دادن آن توفیقی چندانی نخواهد داشت.
2. برای محقق در جنب علاقمندی به موضوع تحقیقش لازم است تا شکیبایی و حوصله مندی را در اجرای کار تحقیقی خود نیز داشته باشد، آنانیکه در انجام دادن کارهای مشکل از خود شکیبایی و حوصله مندی نشان میدهند بطور قطع در آن کامیاب میشوند: حوصله مندی در جستجوی مراجع و منابع مورد ضرورت، حوصله مندی در تبویب و قالب بندی درست رساله و گزارش تحقیقش، حوصله مندی در اجرا و کتابت گزارش تحقیقش، حوصله مندی در رعایت اصول ترقیم و رفع تمام اغلاط تایپی در رساله اش، حوصله مندی در إعمال رهنماییها و ملاحظات استاد رهنما و مشرفش.
3. داشتن معلومات وسیع: در پهلوی دو مشخصه فوق موجودیت معلومات وسیع برای محقق در ساحه کار تحقیقی اش و تسلط بر زبانهایی که مراجع اساسی موضوع تحقیقش در آن زبانها وجود دارد، نیز امر ضروری دانسته میشود.
4. شک دستوری: برای محقق لازم است تا موضوعات را نباید به عجله و بدون دقت علمی بپذیرد بلکه در قبول و رد موضوعات زود تصمیم نگیرد بلکه تا جایی شک علمی و دستوری را پیشه کند و ازین طریق به یقین راه یابد، اما نباید فراموش کرد که مبالغه در شک گرایی نیز مضر است.

5. بیطرفی: برای محقق لازم است تا در تحلیل و بررسی موضوعات تحقیقش از بیطرفی کامل کار گیرد و نظر به تمایلات شخصی به اینسو و آنسو کشانیده نشود.

علاوه از مشخصات فوق الذکر برای یک محقق خوب، ضروری است تا در بررسی موضوعات از هر نوع تعصب کناره گیری کند، انصاف و میانه روی را پیشه کند، از افراط و تفریط بپرهیزد، کسی را مورد تحقیر و توهین قرار ندهد، نظریات محققین دیگر را که خلاف نظرش جلوه مینماید به یک شیوه علمی و مودبانه رد کند، در اظهار نظریات علمی خود جرأت داشته باشد، در صورت استفاده از نظریات دیگران امانت داری را ملحوظ نظر خود داشته باشد.

انتخاب موضوع بحث:

انتخاب موضوع بحث چنانچه به همه معلوم است یک کار مشکل بوده که باید در آن دقت تام بکار گرفته شود. تمایل و علاقه داشتن محقق به موضوع یکی از ضروریات انتخاب موضوع است، اگر در انتخاب موضوع علاقه محقق مد نظر نباشد کار تحقیق و بررسی موضوع به مشکلات خاصی مواجه خواهد شد. جدید بودن موضوع هم یک امر مهم است که باید از سوی محقق و نهاد تحقیقی در نظر گرفته شود، شاید پیدا کردن موضوع جدید برای یک محقق کار مشکل باشد و او نتواند تشخیص کند که آیا موضوع مورد نظر در سطح کشورش مورد تحقیق قرار گرفته و یا خیر؟ و حالت آن در سطح منطقه و جهان چگونه است؟ اما باز هم تلاش خاص وی درین زمینه خالی از مفیدیت نیست.

در وقت انتخاب موضوع باید دقت شود که آیا این موضوع اهمیت آنرا دارد که روی آن کار صورت گیرد، تحقیق این موضوع چه مشکلی از مشکلات جامعه

انسانی را حل خواهد نمود، کدام گره را باز خواهد کرد؟ و یا کدام زمینه ها را برای تحقیقات آینده محققین فراهم خواهد ساخت؟

مناسب اینست تا محقق و باحث یک موضوع کوچک و دارای ساحه محدود را برای خود انتخاب کند، در موضوع وسیع و عام حق آن بخوبی اداء نمیشود و کار باحث به روی عمومیات و کلیات میچرخد و چیزی جدیدی بدست نمیدهد اما موضوع جزئی بیشتر قابلیت انکشاف داشته و یافته های جدیدی از آن متصور است و نتائج بکری بدنبال دارد.

موجودیت مراجع در مورد موضوع تحت بحث به زبانهاییکه باحث به آنها آشنایی دارد نیز حایز اهمیت است. ملحوظ نظر داشتن رابطه موضوع با وقت و فرصت محقق، هزینه مصرف اجرای تحقیق، مصارف سفر نیز باید مطمح نظر باحث باشد.

با وجود اینکه تحقیق و تحریر گزارش آن برای نیل به ترفیعات علمی، درجه های تحصیلی ماستری و دکتورا و سائر فعالیتهای اکادمیک کار مستقلانه یک محقق است که باید آنرا به تنهایی انجام دهد اما شده میتواند یک محقق یک قسمت و محقق دیگر قسمت دیگر یک موضوع مهم را برای خود انتخاب کند وتحت اشراف یک استاد آنها را به پایه اکمال برسانند، و هم شده متواند یک محقق یک گوشه ای از یک موضوع مهم را برای دستیابی به درجه ماستری و گوشه دیگر آن موضوع را برای نیل به درجه دکتورا تحت تحقیق و بررسی همه جانبه خود قرار دهد و با این تلاشهای پی در پی در یک ساحه علمی، کار با ارزشی را به سر برساند و قدم های تخصصی متینی را در آن زمینه بردارد (امیل یعقوب، 1986).

عناوین تحقیقی مربوط به علوم شرعی وقانونی:

1. وقف در شریعت اسلامی و طرق تشویق وقف کنندگان.
2. شروط عقد و علل عدم توافر آن در برخی عقود.
3. سقوط حق تحت مرور زمان و علل عدم آگاهی مردم از آن.
4. سند عرفی و علل استفاده بیشتر آز آن درافغانستان.
5. صلح در دعاوی حقوقی و طرق تشویق طرفین به آن.
6. سهم زنان در متروکه و علل عدم مطالبه این حق توسط آنها.
7. جرم و بررسی علل سیاسی آن.
8. جرم و بررسی علل اقتصادی آن.
9. جرم و بررسی علل اجتماعی آن.
10. جرم و بررسی علل صحی آن.
11. علل عدم تکمیل به موقع دوسیه های متهمین توسط لوی سارنوالی.
12. رشوت وفساد اداری و علل شیوع بیشتر آن در ادارات افغانستان.
13. قمار وعلل شیوع بیشتر آن در افغانستان.
14. فرار از محابس و بررسی تقصیر ریاست محابس در زمینه.
15. حرمت استعمال مواد مخدر و بررسی علل اعتیاد به آن در افغانستان.
16. اطلاع دادن دروغ و توضیح عوامل آن.
17. اختطاف و تحلیل عوامل مختلف آن درافغانستان.
18. رهایی مجرمین و بررسی تقصیر ارگانهای عدلی و قضایی در زمینه.
19. سرقت در شریعت اسلامی و راه های جلوگیری از آن.
20. زنا از دیدگاه شریعت اسلامی و محو زمینه های وقوع این جرم.
21. حکم دخانیات در شریعت اسلامی و علل گرایش به استعمال آن در افغانستان.
22. علل فقر و معالجه آن در نظام اقتصادی اسلام.

23. تعدد بدون قید وشرط زوجات و بررسی علل آن در افغانستان.
24. تنظیم خانواده از دیدگاه شریعت و موقف خانواده ها در برابر آن.
25. طرق جلوگیری از انحلال رابطه زوجیت در شریعت اسلامی و عرف افغانی
26. طلاق از دیدگاه شریعت اسلامی و بررسی علل وقوع آن در شهر کابل.
27. تفریق از دیدگاه شریعت اسلامی و بررسی علل وقوع آن در شهر کابل.
28. حکم شرعی جادوگری و بررسی موجودیت آن در افغانستان.
29. نظام بیمه اسلامی و جستجوی راه های ایجاد عملی ان درافغانستان.
30. بانکداری اسلامی و طرق تشویق بانکهای افغانی به آن.
31. روش تحقیقی کتاب البحر الرائق شرح کنز الدقائق
32. روش تحقیقی الفتاوی الهندیة
33. روش تحقیقی کتاب رد المحتار
34. روش تحقیقی کتاب الهدایة شرح البدایة
35. روش تحقیقی کتاب شرح الوقایة
36. روش تحقیقی کتاب الجامع الصغیر
37. تلخیص مصطلح الحدیث
38. نگاهی به علم اخلاق و سجایای اخلاقی
39. بررسی علل ضعف اخلاق نیکو دربین جوانان ما
40. بررسی اختلاف در مورد گناهان کبیره و صغیره
41. علل وقوع بیشتر جنایات در دهه های جنگ داخلی افغانستان
42. مطالعه عقوق الوالدین در شریعت اسلامی و علل وقوع بیشتر آن در خانواده ها
43. چگونگی حسبه در شریعت اسلامی و علل عدم تعمیل آن در افغانستان
44. ازواج مطهرات و نقش آنها در گسترش دین مقدس اسلام

45. شناخت صحابه، تابعين و تبع تابعين وعلل پيروی مسلمانان از کارنامه های اين سه دوره
46. روز عاشورا و بررسی پيامهای نيکوی آن
47. تلخيص موضوعات مهم علم معانی
48. تلخيص موضوعات مهم علم بيان
49. تلخيص موضوعات مهم علم بديع
50. شعر و شاعران در آينه شريعت اسلامی
51. معجزات پيامبران (ع) و عکس العمل های امتها در برابر آنها
52. پيرامون ارهاصات انبيای کرام
53. بحثی پيرامون کرامت و ذکر نمونه های بارز آنها
54. غيبت امام از ديدگاه تشيع
55. بررسی علل حکومت داری خوب در عصر پيامبر(ص) و صحابه کرام
56. خلافت عثمانيه و بررسی زمينه های سقوط آن
57. بررسی اصول اعتقادی و عملی دين مسيحيت
58. بررسی اصول اعتقادی و عملی دين يهوديت
59. بررسی اصول اعتقادی و عملی دين بودايی
60. بررسی اصول اعتقادی و عملی دين هندويی معاصر
61. بررسی اصول اعتقادی و عملی دين سيکهی
62. بررسی اصول اعتقادی و عملی دين زرتشت
63. بررسی اصول اعتقادی و عملی دين شينتو
64. بررسی اصول اعتقادی و عملی دين لائوتسه
65. بررسی اصول اعتقادی و عملی دين کنفوسيوس
66. بررسی اصول اعتقادی و عملی دين برهمايی

67. چرا تمام ادیان سماوی و وضعی بزرگ جهان در قاره آسیا کردند؟
68. تلخیص مقارنه ادیان مختلف سماوی و وضعی
69. تلخیص مقارنه دین مقدس اسلام با ادیان سماوی
70. تلخیص مطالب انواع بیوع در فقه اسلامی
71. تلخیص مطالب فقه عبادات
72. تلخیص مطالب فقه معاملات
73. تلخیص مطالب فقه احوال شخیصه
74. تلخیص مطالب علم فرائض
75. حل مسائل قلیل الوقوع متروکه ها
76. تلخیص مطالب فقه سیاسی اسلام
77. تلخیص مطالب نظام مالی اسلام
78. شناخت فقیر در شریعت اسلامی وبررسی عوامل فقر در دهه های اخیر کشور ما
79. راه های شرعی بیرون رفت از فقر و تنگدستی در افغانستان
80. تلخیص مطالب اصول محاکمه مدنی و تجارتی
81. تلخیص مطالب اصول محاکمه جزائی
82. تلخیص مطالب رسیدگی به قضایای اطفال
83. تلخیص احکام مربوط به فقه نوازل و قضایای معاصر
84. تلخیص نصابهای زکات در فقه اسلامی
85. بررسی تشکیلات جدید و صلاحیتهای قوه قضائیه افغانستان
86. بررسی تشکیلات جدید و صلاحیتهای لوی سارنوالی افغانستان
87. تشکیل و صلاحیتهای پولیس عدلی افغانستان
88. تلخیص موضوعات طب عدلی
89. تلخیص موضوعات کریمینالستیک

90. تلخیص موضوعات مربوط به وسائل اثبات قدیم و جدید دعاوی جزائی و مدنی
91. DNA و نقش آن در اثبات و حل قضایای طرفین
92. استشراق و عوامل گسترش آن در قرون اخیر
93. حکم استمداد از کفار
94. منع خشونت علیه زن در شریعت اسلامی و بررسی علل افزایش این نوع خشونت درافغانستان
95. ازدواج موقت (متعه) و بررسی پیآمدهای آن
96. احکام تمثیل وقائع در شریعت اسلامی
97. بررسی نقش تاریخی جامع الازهر مصر
98. بررسی نقش تاریخی دیوبند هند
99. بررسی نقش تاریخی مراکز علمی ماوراء النهر
100. بررسی نقش تاریخی مدرسه جامع هرات
101. بررسی نقش تاریخی مدارس دینی قدیم افغانستان
102. بررسی ده باب مدرسه علوم اسلامی در وقت اعلیحضرت محمد ظاهرشاه
103. بررسی وضعیت مدارس دینی کنونی کشور اعم از خصوصی و دولتی
104. بررسی وضعیت مدارس دینی کنونی پاکستان اعم از خصوصی و دولتی
105. وضع دارالحفاظ های خصوصی و دولتی افغانستان
106. معرفی مراکز دین بودایی افغانستان قدیم
107. معرفی مراکز دین زرتشتی افغانستان قدیم
108. معرفی زیارت های قدیم افغانستان
109. تصوف و بررسی آن در تاریخ افغانستان
110. وضعیت کنونی تصوف در افغانستان
111. صوفیان معروف افغانستان

112. بررسی ستوپه های بودایی هده
113. تاریخ قضاء در افغانستان
114. بررسی حرکت طالبان در افغانستان
115. بررسی حرکت طالبان پاکستانی
116. بررسی شبکه القاعده
117. چگونگی حضور حزب التحریر در افغانستان
118. چگونگی حضور سلفیت در افغانستان
119. چگونگی حضور اهل حدیث در افغانستان
120. حرکتهای دینی و فکری معاصر افغانستان
121. چگونگی حضور جماعت تبلیغ در افغانستان
122. بررسی جنبه های شرعی قوانین اساسی افغانستان
123. بررسی علل ایجاد و فعالیت جمیعت اصلاح افغانستان
124. علل سقوط دولت اخوان در مصر
125. خط فکری نورسی و علل انجاد آن در ترکیه
126. بررسی تناسب پروگرام واحد درسی پوهنحهای شرعیات کشور با نیازمندیهای کنونی نظام عدلی و قضائی افغانستان
127. روش تحقیقی کتاب الاختیار لتعلیل المختار
128. روش تحقیقی کتاب حاشیة رد المحتار
129. روش تحقیقی کتاب تکملة حاشیة رد المحتار
130. روش تحقیقی کتاب الدر المختار
131. روش تحقیقی کتاب شرح معانی الآثار
132. روش تحقیقی کتاب المبسوط لسرخسی
133. روش تحقیقی کتاب المبسوط لامام محمد الشیبانی

134. روش تحقیقی کتاب بدائع الصنائع فی ترتیب الشرائع لکاسانی
135. روش تحقیقی کتاب تبیین الحقائق شرح کنز الدقائق
136. روش تحقیقی کتاب العنایة شرح الهدایة
137. روش تحقیقی کتاب فتح القدیر
138. تحقیق مخطوطات وعلل عدم وجود این نوع تحقیق در افغانستان
139. احکام ارتداد در شریعت اسلامی
140. بررسی افکار و تالیفات شیخ ابن تیمیه
141. بررسی افکار و تالیفات شیخ ابن قیم جوزی
142. بررسی افکار و تالیفات محمد بن عبد الوهاب
143. حجاب زن در شریعت اسلامی
144. ابن ابی الدنیا و تالیفات وی
145. شیخ البانی ونقش تالیفات وی درتخریج احادیث
146. تقیه و بداء در افکار شیعه
147. تنجیم و حکم آن در شریعت اسلامی
148. معرفی واتیکان
149. توضیح عقیده ثالوث
150. پدیده ارجاء در علم کلام اسلامی
151. ولاء و براء در میان افراط و تفریط
152. مطالعه اقسام منطق
153. امکان، وجوب و امتناع
154. تضاد و تناقض منطقی
155. نگاهی به قضایای منطقی
156. نگاهی به قیاس منطقی

157. مطالعه صنعت های پنجگانه منطقی

158. مطالعه کلیات پنجگانه منطقی

159. حد و رسم در منطق

160. بحثی پیرامون کثرت گرایی دینی

161. بحثی پیرامون هیولی و جوهر فرد

162. نقش منطق صوری ارسطو در تکوین مباحث علوم شرعی

163. مطالعه خمس در فقه اسلامی

164. بررسی واقعه جمل

165. علل حدوث وقایع صفین

166. معرفی شخصیات عشره مبشره

167. بررسی وقایع مهم خلافت حضرت ابوبکر صدیق "رض"

168. بررسی وقایع مهم خلافت حضرت عمر فاروق "رض"

169. بررسی وقایع مهم خلافت حضرت عثمان بن عفان "رض"

170. بررسی وقایع مهم خلافت حضرت علی بن ابی طالب "رض"

171. منع خروج برخلیفه جائر از دید عقاید اسلامی

172. جایگاه اخوان الصفا در فلسفه اسلامی

173. اشاعره و اصول اعتقادی آنها

174. ماتریدیه و اصول اعتقادی آنها

175. مقایسه اصول اعتقادی اشاعره و ماتریدیه

176. جایگاه اهل رآی در تکوین فقه اسلامی

177. احکام رکاز در فقه اسلامی

178. واحدات اندازه گیری در فقه اسلامی وتعدیل آنها بر واحدات سیستم متریک

179. مصارف زکات در فقه اسلامی

180. احکام مربوط به عمره
181. انواع کفاره ها در فقه اسلامی
182. انواع یمین در فقه اسلامی
183. احکام دیات در فقه اسلامی
184. مکلفیتهای عاقله در فقه اسلامی
185. انواع قتل در فقه اسلامی
186. احکام مربوط به ذمی ها در فقه اسلامی
187. احکام مستأمن در فقه اسلامی
188. احکام اعتکاف در فقه اسلامی
189. انواع روزه در فقه اسلامی
190. ماهیت روز عاشورا در فرهنگ اسلامی
191. انواع نماز در فقه اسلامی
192. مناسک حج از روز ترویه تا 13 ذی الحجه
193. صلاة التسبیح
194. نگاهی به نظریه و حدة الوجود
195. شفاعت و توسل در عقاید اسلامی
196. بررسی انواع شرک
197. چگونگی نفی و اثبات صفات الله (ج)
198. چگونگی صفت کلام الله (ج)
199. صفات متشابه و بلاکیف الله (ج)
200. ماهیت سحر در شریعت اسلامی وعلل گرایش به آن در افغانستان
201. بدعت حسنه و بدعت سیئه
202. بطلان جبر و تعطیل

203. ماهیت مرگ و انواع اجلها در شریعت اسلامی

204. مطالعه ظهور مهدی (ع)

205. مطالعه ظهور حضرت مسیح (ع)

206. مطالعه خروج دجال

207. روش تحلیلی کتاب تهافت الفلاسفه

208. روش تحلیلی کتاب تهافت التهافت

209. معرفی کتاب الاقتصاد فی الاعتقاد

210. اصول اعتقادی فرقه جهمیه

211. نگاهی به افکار فرقه اسماعیلیه و چگونگی حضور آن در افغانستان

212. نگاهی به افکار مذهب معتزله

213. نگاهی به افکارمذهب جبریه

214. نگاهی به افکارمذهب زیدیه

215. نگاهی به افکارمذهب دروز

216. نگاهی به افکارمذهب 12 امامیه

217. نگاهی به افکارمذهب قادیانیه

218. نگاهی به افکارمذهب بهائیه و بابیه

219. نگاهی به افکار فرقه بریلویه

220. نگاهی به شخصیت علمی صدر المتألهین(ملا صدرا)

221. بحثی در مورد فرقه ناجیه

222. بحثی پیرامون علم ملل و نحل

223. بحثی پیرامون امکان گفتگو میان مذاهب کلامی اسلامی

224. بحثی پیرامون امکان تقارب ادیان

225. تحلیل اصولی وفقهی حدیث « **لَنْ يُفْلِحَ قَوْمٌ وَلَّوْا أَمْرَهُمُ امْرَأَةً** »

226. احکام لواط و بررسی علل گرایش به آن
227. بررسی اصول شرعی در مورد حل و حرمت اشیاء
228. بررسی احکام ذبائح در شریعت اسلامی و سایر ادیان بزرگ
229. احکام فقهی شکار و طرق جلوگیر از انقراض نسل حیوانات
230. احکام مربوط به نظافت و زیبایی یک فرد مسلمان
231. نظر شریعت در مورد مجسمه سازی و عکاسی
232. بررسی حدود مشاغل حرام
233. تعلیم زنان از دیدگاه شریعت
234. شریعت اسلامی و کار زنان در بیرون از خانه
235. محدودیتهای شرعی بر تعدد زوجات
236. انواع عدت زنان و حکمتهای آن
237. بررسی علل فرار جوانان از منزل
238. بررسی حقوق مالی زنان در شریعت اسلامی
239. احکام فقهی لعان، ایلاء و ظهار
240. احکام تبنی در شریعت اسلامی
241. احکام فقهی تلقیح مصنوعی و پیوند اعضاء
242. اوهام و خرافات وطرق مبارزه با آنها
243. احکام فقهی احتکار و کنترول قیم
244. طرق تشخیص قضایای پول شویی و غسل الاموال در افغانستان
245. طرق تشخیص کسب دارایی های حرام و تعقیب عدلی صاحبان آنها
246. شریعت اسلامی و تشخیص سرگرمیهای مفید
247. حکم خود ششی در شریعت اسلامی
248. سطالعه روابط مسلمین با غیر مسلمین در شریعت اسلامی

249. گذشت مسلمانان در صلح حدیبیه وپیاهمهای حکیمانه آن

250. احکام شریعت اسلامی در مورد اسیران جنگی

251. طرق تدریس بهتر علم عقاید از دید یک محصل

252. طرق تدریس بهترعلم تفسیر از دید یک محصل

253. طرق تدریس بهترعلم حدیث از دید یک محصل

254. طرق تدریس بهترعلم اصول فقه از دید یک محصل

255. طرق تدریس بهترعلم فقه از دید یک محصل

256. طرق تدریس بهتر صرف ونحو از دید یک محصل

257. طرق تدریس بهتر علم بلاغت از دید یک محصل

258. طرق تدریس بهتر مضمون ثقافت اسلامی از دید یک محصل

259. طرق تدریس بهتر علم میراث از دید یک محصل

260. اسباب و انگیزه های وضع در حدیث

261. چگونگی شناخت غریب الحدیث

262. بحثی پیرامون تقابل خبر واحد با قیاس

263. شروط قبول خبر واحد

264. شروط حدیث صحیح لذاته و صحیح لغیره

265. بررسی تقسیمات مختلف خبر

266. تلخیص موضوعات اختلافی اهل سنت با اهل تشیع در اعتقادیات

267. تلخیص موضوعات اختلافی اهل سنت با اهل تشیع در عبادات

268. تلخیص موضوعات اختلافی اهل سنت با اهل تشیع در معاملات

269. تلخیص موضوعات اختلافی اهل سنت با اهل تشیع در احوال شخصیه

270. تلخیص موضوعات اختلافی اهل سنت با اهل تشیع در روایت حدیث

271. تلخیص موضوعات اختلافی اهل سنت با اهل تشیع در خلافت و امامت

272. حکمتهای نسخ در نصوص شرعی

273. خصوصیات آیات مکی ومدنی

274. انواع تفاسیر و بیان خصوصیات هرکدام آنها

275. انواع وحی و عکس العملهای امم مختلف در برار آن

276. توضیح علائم وقف و تقیسم بندیها در قرآن کریم

277. انواع مدها و وقفها در قرآن کریم

278. تشخیص مخارج حروف و انواع دندانها

279. صفات متضاده و غیر متضاده حروف

280. احکام لام، میم و نون ساکن

281. تشخیص احوال ورثه در علم فرائض

282. رد وعول در علم فرائض

283. مقاسمة الجد، جد صحیح و جد فاسد

284. مناسخه با حل مسائل مختلف آن

285. شناخت عصبه، ذوی الفروض و ذوی الارحام

286. تصحیح مسائل میراث و حل آنها

287. حقوقی که بر متروکه متوفی تعلق میگیرند

288. تشخیص حالات و مسائل مغلق وارثین

289. تشخیص مسائل اختلافی علم فرائض

290. چگونگی تشخیص درست ماضی و مضارع در شش باب ثلاثی مجرد

291. اعلال و اقلاب در علم صرف

292. چگونگی تصریف افعال

293. آیا اصل در اشتقاق مصدر است و یا فعل؟

294. توضیح چگونگی تنازع دو فعل

295. تلخیص چگونگی عمل صد عامل در علم نحو
296. تلخیص مرفوعات، منصوبات و مجرورات در علم نحو
297. معرب ومبنی در علم نحو
298. اسباب منع صرف با ارائه مثالها
299. خصوصیات ادبیات دوره جاهلیت عرب قبل از اسلام
300. بحثی پیرامون معلقات سبعه

مروری بر پیشینه تاریخی موضوع تحقیق:

موضوعی که برای تحقیق خود انتخاب نموده اید شاید موضوع کاملا جدید نباشد و شما هم اولین محقق نیستید که روی آن مطالعه میکنید، شاید با این موضوع و مسأله، مردم و محققین از دیر زمانی به این طرف روبرو بوده، در مورد راه حل آن اندیشیده و اقدام عملی نموده اند، البته هر محقق در مورد آن موضوع، متناسب با شرایط موجود در آن زمان و مکان بحث و تحقیق کرده و آن محققین یکی بعد از دیگری آمده، راه خود را طی کرده و رفته اند و یک زنجیری با حلقات متعدد را درست کرده اند، شما محقق محترم هم یکی از آنها هستید و میخواهید در تناسب با شرایط و امکانات موجود در زمان و محل تان آن موضوع و مسأله را بررسی و تحقیق کنید.

پس از شما این سوال مطرح میشود که چرا به این بررسی و تحقیق اقدام نموده اید، چیزی را تحقیق میکنید که قبل از شما محققین دیگر نیز آنرا تحقیق کرده اند و این جز تحصیل حاصل بیش نیست، و عین سوال شاید ازهر محقق در زمانش مطرح بوده است، پس شما مجبور هستید برای پاسخ به این سوال موضوع تحقیق خود را از لحاظ تاریخی خوب مطالعه و بررسی کنید که آیا واقعا نیازی برای تحقیق شما در این مورد وجود دارد؟ و یا صرف نتایج و تحقیقات دیگران را با کمی تصرف و تغییر پهلو به پهلوی هم میگذارید؟ و بنام نتایج تحقیق خود ارائه میکنید؟ زمانیکه شما خلفیه و پس منظر موضوع تانرا مطالعه میکنید بخوبی در مییابید که محققین قبلی این موضوع را چگونه تحقیق نموده اند؟ چه نتایجی را از آن

بیرون آورده و کدام نواحی وابعاد موضوع از تحقیق آنها باز مانده است؟ تا شما دست به کار شوید و آن بقایای موضوع را تحقیق و جستجو کنید و به مردم نشان دهید که کار قابل قدری را انجام داده و مشکل بزرگی را حل مینمایید. ممکن است در جریان مطالعه ء خلفیه موضوع درک کنید که موضوع مورد بحث شما کاملا برسی شده وجایی برای تحقیق بیشترآن وجود ندارد و شما نباید وقت خود را در آن ضایع کنید، وهم ممکن است دریابید که موضوع جوانب مختلفی دارد و هنوز کار شما هم برای بررسی کامل آن کفایت نمیکند و ضرورت است محققان نسلهای آینده نیز در مورد آن تحقیقات بیشتر کنند و حلقات بیشتری به آن زنجیر ببندند، و هم ممکن است دریابید موضوع انتخابی شما کاملا بکر و دست نخورده است و احدی در آن یا اصلا بررسی نکرده و یا بررسی آنها بسیار اندک و جزئی بوده است.

پس از مطالعه در پیشینه تاریخی موضوع راه شما روشن و کار شما مشخص میگردد.

باید یاد آور شد که برای مطالعه خلفیه تاریخی موضوع مراجع و منابع زیادی در اختیار دارید، این مراجع را بدو دسته کلاسیک و جدید تقسیم کرده میتوانیم:

مراجع کلاسیک مانند:

دایرة المعارفها؛

کتب مرجع؛

کتب درسی؛

قاموسها؛

کودهای قوانین؛

اطلس ها؛

زنده گی نامه ها؛

راپورهای تحقیقی؛

راپورهای فنی و تکنیکی؛

احصائیه ها؛

سجلهای اختراعات؛

پروتوکل های نشست ها و ورکشاپها؛

سفرنامه ها؛

مراجع جدید مانند:

کتابخانه های الکترانیک؛

کتابخانه های آنلاین؛

ویب سایت های علمی انترنت؛

راپورهای تحقیقات جدید؛

انجینهای تحقیق وجستجو مانند: گوگل، ویکی پدیا، یوتیوب، تویتر، فیسبوک و سایر ذخیره های اطلاعاتی انترنتی.

حالا به چند سوال ذیل با پنسل پاسخ ارائه کنید.

1. موضوعی که قبلا انتخاب و عنوان آنرا نوشته اید علل این انتخاب را وضاحت دهید.

2. در کجا و چه وقت متوجه شدید که روی این موضوع باید تحقیق کنید، این موضوع چه مشکلی را برای شما و یا دیگران ایجاد نموده است؟ توضیح دهید.

3. در مورد موضوع انتخابی شما کدام مراجع، احصائیه ها و مدارک وجود دارد؟ نام ببرید.

4. کدام نواحی وابعاد این موضوع هنوز مورد تحقیق قرار نگرفته تا شما روی آن تحقیق کنید.

5. چگونه مدلل ساخته میتوانید که تحقیقات دیگران در این مورد ناکافی است، و برای این تحقیق شما ضرورت مبرم وجود دارد.

6. اگر شما این تحقیق را انجام ندهید، مشکلات ناشی از آن چگونه انکشاف خواهد نمود؟ و دامنه تاثیرات سوء آن به چه پیمانه خواهد بود؟

7. شما که پیشینه تاریخی موضوع را مطالعه نموده اید، یک لست مختصر مراجع مربوط به موضوع را ترتیب و خلاصه کار انجام شده در آنها را بیان دارید.

8. و حالا کاری که شما انجام میدهید مشخص کنید.

هدفهای تحقیق:

هر کاری که انجام میشود درحقیقت برای بدست آورردن هدف یا اهدافی انجام میگردد، تحقیق هم درهرساحه که اجراء شود دارای اهدافی میباشد که در پایان آن بدست آورده میشود، هدف یا اهداف عبارت از آن نتایج و دست آوردهایی است که به دنبال هرتحقیق به روش علمی حاصل میگردد و هرمحقق دراخیرتحقیق خود آنرا توقع میکند، ما زمانیکه موضوع وعنوان تحقیق خود را معین ساختیم بهتراست بدنبال مشخص ساختن اهداف تحقیق خود باشیم، هرتحقیق شده میتواند دارای هدف کلی واهداف جزئی یا فرعی باشد، هدف کلی هر تحقیق عبارت از محتوی کلی عنوان تحقیق است، واهداف جزئی و یا فرعی از تجزیه و کسر هدف کلی به اجزاء وفروع خورد تری به وجود می آید، محقق از طریق اهداف جزئی به سوی هدف کلی درحرکت بوده و به آن نزدیک میشود. خوبست که هدف کلی و اهداف جزئی تحقیق را در مثال های ذیل روشن سازیم :

- اگرعنوان تحقیق ما « سهم زنان درمتروکه وعدم مطالبه این حق توسط آنها » باشد.

پس هدف کلی تحقیق ما معین کردن علل عدم مطالبه این حق توسط زنان است که مستقیما ازموضوع تحقیق بدست می آید، ولی اهداف جزئی و فرعی این تحقیق عبارت اند از:

1. تعیین خصوصیات جامعه مورد تحقیق (زنانیکه مورد تحقیق قرار دارند).
2. مشخص کردن وضع فرهنگی جامعه مورد تحقیق.
3. معین کردن درجه سواد وتعلیم جامعه مورد تحقیق.
4. مشخص کردن روابط جامعه مورد تحقیق با سایر وارثین.
5. مطالعه تاریخ این نوع مطالبه توسط جامعه مورد مطالعه.

- و اگر عنوان تحقیق ما« بررسی شیوع بیشتر رشوت در ادارات دولتی افغانستان » باشد، پس هدف کلی این تحقیق همانا بررسی عوامل شیوع رشوت در ادارات دولتی افغانستان است. اما اهداف جزئی وفرعی تحقیق فوق طور ذیل خلاصه میشود:

1. تعیین کردن میزان رابطه معاشات اندک کارمندان با گرفتن رشوت.

2. مشخص ساختن اندازه رابطه فهم و اعتقاد ضعیف کارمندان ازجزای دنیوی و اخروی رشوت.

- و هم اگرعنوان تحقیق ما « بررسی اعتیاد به مواد مخدردرافغانستان » باشد، پس هدف کلی این تحقیق مطالعه علل اعتیاد به مواد مخدردر افغانستان است.

و اهداف جزئی این تحقیق درپایین برشمرده میشود:

1. تعیین کردن میزان رابطه فقر و بیکاری با اعتیاد.

2. مشخص کردن میزان رابطه عدم آگاهی مردم از اضرار صحی با اعتیاد.

3. تعیین کردن اندازه رابطه محلات کشت و پروسس مواد مخدر با اعتیاد.

چرا نوشتن اهداف مهم است و چه خصوصیاتی باید داشته باشند: تنظیم اهداف برای یک مطالعه تحقیقی باید بر اساس ملاکهای مشخص صورت پذیرد که مهمترین آنها عبارتند از:

- اهداف قابل حصول باشند، بدین شکل که مقصود و منظور محقق را بطور کامل برساند و توانایی سنجش موضوع را داشته باشد.
- اهداف صریح و روشن بیان شوند، هیچگونه ابهامی در هدف قابل قبول نیست باید مشخص شود که دقیقا چه چیزی باید اندازه گیری شود.
- اهداف باید قابل اندازه گیری باشند. تحقیق به روش علمی بر پایه اندازه گیری استواراست و بیان اهداف درقالب های قابل اندازه گیری کار مطالعه را ساده تر می سازد (به تعبیر کوتاه اهداف باید SMART باشند: یعنی Specific (مشخص)، Measurable (قابل اندازه گیری)، Achievable (قابل

دسترسی)، Realistic (واقعبینانه)، ودارای Time Frame (چوکات زمانی) باشد.

- سفارش می شود به هنگام تنظیم اهداف اختصاصی از الگوی خاصی استفاده نماییم:
- هدف یا هدف هایی را برای تعیین نمودن ارزش کمی موضوع انتخاب کرده و بنویسیم.
- هدف یا هدف هایی را برای روشنگری در مورد موضوع انتخاب کرده و بنویسیم.
- هدف یا هدف هایی را برای تعیین علل احتمالی موضوع بنویسیم.
- در مطالعات کار بردی پیشنهاد می شود که یک هدف کار بردی در زمینه نحوه بکارگیری نتایج را بنویسیم.
- نحوه بیان اهداف ، موضوع مهم در نوشتن طرح تحقیق است. اصول زیر می تواند بعنوان راهنما مورد استفاده قرار گیرند:
- اهداف را با استفاده از افعال عملی که برای اندازه گیری و سنجش مناسب هستند بیان نماییم. **(افعال مناسب مانند: تعیین کردن، مشخص نمودن، مقایسه کردن و افعال نامناسب مانند: درک کردن، فهمیدن، فکر کردن و...).**
- اهداف واقع بینانه بیان شوند که تحت شرایط کاری بتوان به آنها دست یافت.
- اهداف دقیقا از آنچه مطالعه برای آن انجام می شود به صورت منطقی پیروی می کند.
- اهداف به زبان علمی، روشن، صریح ودقیقا آنچه تصمیم به انجام آن داریم مشخص شود.

- حالا موضوع انتخابی تحقیق خود را در ذیل با پنسل بنویسید.

- هدف یا اهداف کلی از موضوع تحقیق تان چیست؟ با عبارات رسا و واضح در زیر تحریر کنید.

- اهداف جزئی و فرعی تحقیق تانرا ذیلا طوری بنویسید که درآن زمان، مکان، علت یا علل مورد بررسی جامعه تحت مطالعه واضح گردیده باشد، بگونه ایکه بربنیاد آن، اطلاعات مربوطه گرد آوری شده و شما عملا آنرا امتحان و آزمایش کنید.

1.

2.

3.

4.

- کلمه SMART را به تفصیل توضیح کنید.

مفهوم و متغیر:

در هر تحقیق شناختن دوعنصرامر ضروری است: یکی « مفهوم» و دیگری « متغیر». اگر ما تعریفات درستی ازمفاهیم و متغیرها را در یک تحقیق داشته باشیم تحقیق به روش علمی به آسانی انجام شده میتواند. هدف از تعریف مفهوم ومتغیردرینجا تعریف عام ومنطقی نبوده که ازیک کتاب درسی، انسایکلوپدیا ویا کدام مرجع دیگری گرفته میشود بلکه هدف آن تعریفی است که منظورمحقق را ازیک مفهوم و یک متغیردریک تحقیق خاص بیان کند و دیگران هم بدانند که هدف معنای عام آن نیست ودراینجا صرف به یک معنای خاصی به کار رفته است، مثلا مفهوم فساد اداری، احتکار، محروم بودن، اعتیاد وغیره. پس برای محقق لازم است تا مفاهیم بکار رفته در تحقیقش را مطابق آنچه که منظور دارد تعریف کند، وهم متغیرهای مربوطه تحقیق خود را چنان تعریف و مشخص کند که درجریان تحقیق بخوبی وآسانی اندازه گیری شده بتواند. محقق مفاهیم بکار رفته در تحقیقش راصرف تعریف مسلکی کرده و اندازه گیری آنها منظور نمیباشد ولی متغیرهای تحقیق که قابلیت تغییر داشته و اندازه

های مختلفی را به خود گرفته میتواند از سوی محقق هم تعریف مسلکی و هم اندازه گیری دقیق میگردد. متغیر درحقیقت مجموعه آن خصوصیات و شرائطی است که میتواند بعنوان علت، تغییر ایجاد کند و یا بعنوان معلول تغییر بپذیرد و این رابطه علیت توسط محقق مشاهده و کنترول میشود. اگرموضوع تحقیق ما « حکم دخانیات درشریعت اسلامی وعلل گرایش به استعمال آن در افغانستان » باشد، پس متغیرهایی که درآن باید مورد مطالعه وتحقیق قرارگیرند عبارت اند از:

الف – اندازه گیری حالت جنگی، فقر، بیکاری وتشوشات روحی.

ب- گرایش به استعمال دخانیات.

متغیر اولی حالت إعمالی و فاعلی داشته در حالیکه متغیر دومی حالت معلولی و انفعالی دارد.

متغیر از دوحیث قابل تقسیم است: یکی از حیث اهداف تحقیق و موجودیت رابطه علیت و دیگری از حیث خصوصیات و چگونگی اندازه گیری.

متغیر از حیث تقسیم اولی به سه دسته تقسیم میگردد:

1- متغیر مستقل و تاثیرگذار: عبارت از آن متغیری است که درایجاد تغییراستقلال داشته و محقق تاثیر آنرا بر متغیرهای دیگر اندازه گیری مینماید یعنی مجموعه ای شرائطی است که میزان رابطه علی آنها توسط محقق مورد تصرف قرار گرفته، کنترول و سنجش میگردد. این متغیر را به حرف X ارائه میکنند.

2- متغیر وابسته یا تاثیر پذیر: عبارت از آن متغیراست که تاثیر متغیر مستقل را به عنوان معلول میپذیرد، یعنی مجموعه ء آن خصوصیات و شرایطی است که اگر محقق، متغیر مستقل را در ساحه تحقیقی خود وارد و یا خارج کند ویا اندازه تاثیر آنرا کم و زیاد نماید، آن خصوصیات و شرائط بوجود آید، از بین برود، و یا متناسب با کمی و زیادت آن کم و زیاد شود. این تاثیر متغیر مستقل بر متغیر وابسته ازسوی محقق اندازه گیری میگردد، متغیر

وابسته به تنهایی بوجود آمده نمیتواند وموجودیت آن وابسته است نه مستقل. متغیر وابسته و تاثیر پذیر را به حرف Y ارائه میکنند.

3- متغیر نا خواسته ومداخله گر: عبارت از آن شرایطی است که به رابطه علیت متغیرهای مستقل و وابسته تاثیر گذاشته و سبب ضعف و یا قوت این رابطه میشود، این شرایط بعضی اوقات از کنترول محقق خارج است ولی محقق باید تلاش کند تا این شرایط و متغیرهای ناخواسته و مزاحم را تحت کنترول خود داشته باشد و در این صورت است که او با اطمینان کامل محاسبات و نتایج تحقیق خود را ارائه نموده میتواند. اگر این متغیرها توسط محقق کنترول شده نتوانست علی الاقل آنرا تشخیص و در لیست محدودیت های تحقیق خود ذکر کند. در مثال فوق متغیر مستقل و متغیر وابسته را شناختیم و شده میتواند متغیرهای مداخله گر و مزاحم را نیز در آن تشخیص و کنترول کنیم، این متغیر ها ی مزاحم در مثال ذکر شده غالبا عبارت اند از:

الف- سن آنانی که به استعمال دخانیات گرایش پیدا میکنند.

ب- جنس آنانی که به استعمال دخانیات گرایش پیدا میکنند.

ج- محیط زنده گی آنانی که به استعمال دخانیات گرایش پیدا میکنند.

د- دوستان آنانی که به استعمال دخانیات گرایش پیدا میکنند.

متغیر نا خواسته و مداخله را به حرف Z ارائه میکنند.

متغیر از حیث تقسیم دومی نیز به سه دسته تقسیم میشود:

1- متغیر کمی: این متغیر با عدد ارائه شده و مانند عدد به دو قسم پیوسته و گسسته (متصل و منفصل) تقسیم شده میتواند، متغیر کمی پیوسته، اندازه ها و کمیات کسری را ارائه میکند، مانند اندازه گیری یک جسم مادی به متر، سانتی متر و... و... و یا اندازه گیری آن به گرام، کیلو گرام، ملی گرام و... و... اما متغیر کمی گسسته، با اندازه ها و کمیات کسری ارائه شده نمیتواند مانند تعداد نفوس یک قریه، تعداد چاه های حفر شده در یک ساحه، تعداد نهالهای موجود در یک باغچه وغیره.

2- متغیر کیفی: این متغیر چنانچه از نامش پیدا است اندازه کیفیت، وصف وچگونگی شیئ مورد نظر را ارائه میکند.

3- متغیرمرکب: عبارت از آن متغیر ی است که از مجموعه دو متغیر فوق الذکر بوجود آمده باشد.

از تقسیم بالا فهمیده میشود که متغیر درعمل و جریان تحقیق باید چیز مشخص، قابل انجام دادن و قابل سنجش واندازه گیری باشد، مانند وزن یک جسم مادی و یا اندازه گیری طول و یا مساحت یک شیئ. سنجش و اندازه گیری در خصوصیات و کیفیات اشیاء نیز صورت گرفته میتواند، مانند اندازه گیری قوه سامعه، میزان معلولیت، میزان رضایت وغیره. ما در ذیل به توضیح مختصر اقسام مقیاس اندازه گیری متغیرها میپردازیم:

1- مقیاس اسمی: مقیاس اسمی آن گروه ها و طبقات را اندازه گیری میکند که بین آنها کدام رجحانی وجود نداشته ولی از نظر کیفی با هم تفاوت دارند، و با عملیه های ریاضی مانند نسبت، شمارش، فیصدی، کسور وغیره نشان داده میشود، مانند اندازه گیری متغیراعتیاد، معلولیت (جسمی، روانی، ادراکی و ذهنی)، جنس (مرد و زن) وغیره.

2- مقیاس رتبه ای: مثلیکه از نامش معلوم میشود چنان متغیرهایی را اندازه گیری میکند که با هم یکسان نبوده بلکه حیثیت پایه های یک زینه را داشته باشد و این مقیاس نسبت به مقیاس اسمی علاوه از کار برد عملیات ریاضی، درجه و مرتبه اشیاء را نیز تعیین نموده میتواند، مانند اندازه گیری متغیر اعتیاد (شدید، زیاد، متوسط، کم و جزئی) و اندازه گیری متغیر تحصیل و تعلیم (دکتورا، ماستری، لیسانس، ثانوی، ابتدائی و سواد حیاتی).

3- مقیاس فاصله ای: این مقیاس فاصله بین گروههای با هم مساوی یک متغیر را اندازه گیری نموده و صفر در این مقیاس به معنی فاقد بودن خصوصیت تحت اندازه گیری نمیباشد، جمیع عملیه های ریاضی در این مقیاس کار برد دارد، مانند اندازه گیری درجه حرارت و برودت توسط سانتی گرید یا فارن هایت.

4- مقیاس نسبی: این مقیاس از نظر دقت و کار برد همه عملیه های ریاضی تفاوت چندانی با مقیاس فاصله ای نداشته و بسیاری از محققان هر دو مقیاس را یکی دانسته اند، صرف تفاوتیکه این مقیاس با مقیاس فاصله ای دارد اینست که صفر در این مقیاس به معنی فاقد بودن خصوصیت تحت اندازه گیری میباشد، مانند اندازه گیری وزن یک جسم مادی و یا سنجش ارتفاع آن.

در این چهار قسم مقیاس اندازه گیری متغیرها، دقت، بهتری و توانایی به تدریج از قسم اول تا قسم چهارم بیشتر شده است.

بر محقق لازم است تا با درنظر داشت خصوصیت متغیرهای تحقیقش مناسبترین مقیاس اندازه گیری را انتخاب و بکار گیرد. بهترین و مناسبترین مقیاس اندازه گیری یک متغیرآنست که با اصول علمی متناسب بوده و تمام موارد و حالات متغیر را سنجش نموده بتواند، یعنی هیچ مورد و حالتی را فرو گذاشت نکرده، قوی، مناسب و قابل اجراء باشد.

حالا که انواع مختلف متغیرهای دخیل در یک تحقیق را دانستیم و هم با اقسام مختلف دو تقسیم متغیر و مقیاسهای مختلف اندازه گیری متغیرها آشنا شدیم لازم است تا بر بنای توضیحات فوق خالیگاه های ذیل را نیز با پنسل پرکاری نماییم:

- موضوع تحقیق تانرا یکبار دیگر ذیلا بنویسید.

- در تحقیق تان کدام مفاهیم به تعریف های عملی و کاربردی ضرورت خواهد داشت؟ آن تعاریف مفاهیم را ذیلا به اختصار تحریر کنید.

- متغیرهای مستقل و وابسته تحقیق خود را مشخص نموده و با گذاشتن حروف X و Y علامه گذاری نمایید.

- اگر در تحقیق شما متغیرهای ناخواسته و مداخله گر وجود دارد آنرا معین کرده و از چگونگی کنترول وعدم آن ذیلا معلومات دهید.

- اگر متغیر های تحقیق شما از قسم « کمی » است پس چگونگی پیوسته بودن و گسسته بودن آنها را معین کنید.

- اگر متغیرهای تحقیق شما از قسم « کیفی » است پس بیان دارید که چگونه کیفیت و خصوصیت را منعکس میسازد؟

- شما با سه یا چهار قسم مقیاس اندازه گیری متغیر ها آشنا شدید، در ذیل توضیح دهید کدام قسم مقیاس برای اندازه گیری متغیرهای تحقیق تان مناسبتر است؟

- مناسبترین مقیاس اندازه گیری در یک تحقیق به اساس کدام مواصفات تعیین میگردد؟ آنرا در ذیل مختصرآ ذکر کنید.

- ما میزان کیفیت، قوت و ضعف یک خصلت را در یک متغیر با کدام مجموعه کلمات اندازه کرده میتوانیم؟ چند مجموعه این کلمات را در ذیل با بیان خصلت تحت اندازه گیری ذکر نمایید.

فرضیه تحقیق:

فرضیه یک حالت خاصی از « نظریه» است و در حقیقت نظریه از فرضیه های مختلف بوجود می آید، پس فرضیه خاص و جزئی و نظریه عام و کلی میباشد. فرضیه طریق حل پیشنهاد شده محقق برای موضوع تحقیق است، و یا یک جمله بیانیه حدسی محقق است که بر بنای اطلاعات وتجارب قبلی او استوار بوده و در جریان کارعملی تحقیق تایید و یا رد میگردد.

حدس زدن و تصور نمودن یکی از خصلتهای انسانی است که در مورد جستجوی راه حلهای مختلف یک مشکل او را کمک میکند، انسان در طول تاریخ زندگی خود همواره برای حل مشکل پیش آمده علل احتمالی بروز آنرا حدس زده و آنرا عملا بررسی نموده و به رفع و یا حل آن پرداخته است. محقق برای حل علمی مسأله تحقیق از این قوه خدا داد خود وسیعآ استفاده نموده و فرضیه های مختلفی را در مورد مربوط ، میسازد، این فرض پیش گویی و حدس علمی او را منعکس کرده و بعدا آنرا در ساحه عمل آزمایش مینماید. محقق در جریان تحقیق عملی تصمیم ندارد تا فرضیه تحقیق خود را حتما به اثبات برساند، صرف او این فرضیه را امتحان میکند، اگر فرضیه تحقیق او تایید میشود و یا رد میگردد در هردو صورت کار با ارزشی است که انجام یافته است.

برای درست کردن فرضیه تحقیق، محقق علاوه از تجارب و اطلاعات شخصی از تجارب و دست آورد های علمی قبلی نیز استفاده نموده و بعضاً هم فرضیه او فقط بر روی تصور و خیال شخصی وی استوار میباشد، درین همه حالات امکان تایید فرضیه وجود دارد.
قابل یاد آوری است که فرضیه تنها در تحقیقات تجربی و تحلیلی ارائه میشود ولی در تحقیقات توصیفی به تهیه و ارائه فرضیه ضرورت نیست بلکه به مطرح کردن سوالات تحقیق ضرورت وجود دارد. تحقیق توصیفی عبارت از توصیف و توضیح وضع فعلی یک ساحه علمی، حادثه و پدیده است که معلومات همه جانبه، آمار و احصائیه های مختلف در مورد جمع آوری و ارائه میگردد، به عبارت دیگر چیستی موضوع مورد تحقیق، بررسی میشود، درین نوع تحقیق سوالات کلی و دقیق در مورد ابعاد مختلف توصیف، توضیح و معرفی موضوع ارائه گردیده و در پایان تحقیق جوابات همه این سوالات بدست داده میشود. محقق در تحقیق تجربی، تعلیلی و تحلیلی بعد از توضیح اندک موضوع ، دیگر با چیستی آن موضوع سروکار ندارد بلکه علت ویا علل و زمینه های موجودیت آن مسأله و موضوع تحقیق را بررسی و مطالعه میکند یعنی با چرایی موضوع سروکار دارد.
در چند مثال فرق این دو نوع تحقیق را روشن میسازیم:
میخواهیم تعداد زنان مطلقه در ربع اخیر سال 1391 در شهر کابل را تشخیص کنیم، میخواهیم تعداد رأی دهنده گان به حاجی محمد محقق کاندید ولسی جرگه را در نواحی مختلف شهر کابل از هم تفکیک و مشخص سازیم، میخواهیم قواعد صرفی و نحوی مربوط به مصدر، فعل، فاعل ومفعول را در زبان عربی توضیح و بیان داریم.
همه این موارد مربوط به تحقیق توصیفی است.
اما اگر بخواهیم علل طلاق در ربع اخیر سال 1391 در شهر کابل را بررسی و تحلیل کنیم، یا بخواهیم عوامل زیادت علاقمندی رأی دهنده گان به حاجی محمد محقق در نواحی مختلف شهر کابل را تحلیل کنیم، و یا هم به عهده بگیریم تا توضیح کنیم که چرا مصدر مبنای اشتقاق

کلمات است و یا برعکس، فعل و هم چرا فاعل مرفوع و مفعول منصوب است. در این همه موارد ما تصمیم داریم تحقیق تجربی، تحلیلی و تعلیلی را انجام دهیم.

حال پس میگردیم به اصل موضوع فرضیه که صرف در تحقیق تجربی و تحلیلی مطرح شده میتواند. در فرضیه، محقق حدس زده میتواند که اگر در فلان متغیرچنین تصرف ومداخله صورت گیرد چنان نتیجه بدست خواهد آمد. محقق درفرضیه تحقیق خود چگونگی روابط بین متغیرها را مطرح میسازد و این روابط سه حالت ذیل را به خود گرفته میتواند:

1- تشخیص اندازه تفاوت اثر بین چند متغیر.

2- تشخیص اندازه رابطه همبستگی متغیرها و جهت آن.

3- تشخیص اندازه رابطه علیت بین متغیر ها.

توضیح مختصراین سه حالت.

1- تشخیص اندازه تفاوت اثر بین چند متغیر:

محقق درین حالت تفاوت اثر دو و یا چند متغیر بر یک یا چند متغیر دیگر را مقائسه و تشخیص میکند و این مقائسه و تشخیص روی حدس وگمان او استوار میباشد و بعد از اجرای تحقیق تایید و یا رد میگردد، بگونه مثال این فرضیه:

« اندازه اثرعدم انفاق با اندازه اثر معیوبیت شوهر در تفریق زن از شوهرتفاوت ندارد ».

و یا در مثال دیگر وضع به شکل دیگراست: در پوهن ځی شرعیات پوهنتون کابل محصلان، یک دوره 4 ساله را مطابق سیستم « استاد محوری» سپری کردند و در دوره 4 ساله بعدی آنها طبق سیستم فعال و جدید « محصل محوری » آموزش دیدند. ما میخواهیم نتایج تطبیق این دو سیستم را با هم مقائسه و اندازه تفاوت و یا عدم تفاوت آنها را تشخیص کنیم، پس فرضیه ما شده میتواند اینطور ارائه شود: **«اندوخته های علمی، مهارتهای مسلکی و اوسط نمرات محصلان دوره دوم نسبت به دوره اول بیشتر است ».**

2- تشخیص اندازه رابطه همبستگی متغیرها و جهت آن.

در این حالت محقق در پی کشف رابطه همبستگی بین متغیرها است نه کشف رابطه علیت که رابطه خیلی قوی است و مصادیق آن بیشتر در ساحات علوم طبیعی وجود دارد نه در ساحات علوم اجتماعی و انسانی، چه درساحات علوم اجتماعی و انسانی متغیرهای تاثیر گزار و هم متغیرهای مزاحم و مداخله گر در یک موضوع بیشتر وجود دارند. دراین حالت محقق درفرضیه خود وجود ویاعدم وجود رابطه همبستگی بین متغیرها رابیان میکند و درصورت وجود رابطه همبستگی اندازه وجهت آنرا نیزتشخیص مینماید.

عدم وجود رابطه همبستگی را با **« صفر»** و وجود رابطه همبستگی را با **« یک »** نشان میدهند، بالاتر از صفر تا عدد یک اندازه های متفاوتی از وجود رابطه همبستگی ارائه شده میتواند. به هر اندازه ایکه مقدار جامعه مورد آزمایش بیشتر باشد به همان اندازه مقدار ضریب همبستگی کمتری دارای معنی و اهمیت خواهد بود.

جهت همبستگی را با علایم مثبت و منفی **(+ و -)** ضریب همبستگی نشان میدهند، بگونه مثال اگر ضریب همبستگی بیشتر از صفر و دارای علامه مثبت (+) باشد نشان دهنده وجود همبستگی مستقیم بین متغیرها است یعنی اگر در مقدار، قوت و کیفیت یک متغیر افزایش به عمل می آید متناسب به آن این افزایش در متغیر دیگر نیز رونما میگردد. ولی اگر اندازه ضریب همبستگی بیشتر از صفر و با علامه منفی (-) همراه باشد نشان دهنده همبستگی معکوس بین متغیرها است، یعنی افزایش در یک متغیر باعث کاهش متغیر دیگر میشود و همینطور برعکس آن.

3- تشخیص اندازه رابطه علیت بین متغیرها:

درین حالت محقق تنها رابطه همبستگی متغیرها را سنجش نکرده بلکه بطور بنیادی تر میخواهد رابطه علیت بین متغیرها را تشخیص دهد، بگونه مثال اگر موضوع تحقیق ما **«مطالعه محبس در شریعت و بررسی تقصیر ریاست محابس افغانستان در مورد فرار زندانیان از محابس»** باشد، شده میتواند فرضیه خود را اینطور درست کنیم: «عدم موجودیت امکانات معیاری برای محابس افغانستان علت فرار زندانیان است» ولی محقق باید

همواره متغیرهای ناخواسته و مزاحم را زیر نظر و کنترول خود داشته باشد، چه با موجودیت متغیرها و عوامل دیگر میتوان به موجودیت رابطه علیت بین آندو شک کرد، زیرا تشخیص رابطه علیت در بسیاری از متغیرها کار مشکل است آنهم در ساحات علوم اجتماعی و انسانی که در هر مسآله عوامل زیادی دخیل بوده و تعیین یک متغیر وعامل بعنوان یگانه علت آن مسأله امری است مشکل.

حالا که راجع به فرضیه تحقیق معلومات کافی داده شد لازم است خالیگاه های ذیل را با پنسل خانه پری کنیم:

- تفاوت فرضیه را با نظریه توضیح کرده و بنویسید که فرضیه روی کدام معلومات وتجارب استوار میباشد؟

- در تحقیق تجربی، تحلیلی وتعلیلی به ارائه فرضیه ضرورت است در حالیکه در تحقیق توصیفی به طرح سوالات نیازمند میباشیم، شما با ذکر مثالها بین این دو نوع تحقیق فرق قایل شده و وضاحت کافی ارائه دارید.

- سه حالت مختلف روابط متغیرها را ذیلا تحریر دارید.

طرح سوالات در یک تحقیق توصیفی:

چنانچه قبلا نیز متذکر شدیم که تحقیق شده میتواند بطور تجربی و تحلیلی انجام گیرد و یا به شکل توصیفی صورت پذیرد، اگر محقق به تجربه و تحلیل یک موضوع میپردازد و آنرا علت یابی میکند درین صورت خوبست به اینگونه تحقیق فرضیه درست کند، در فرضیه موجودیت رابطه و یا وجود تفاوت تاثیر متغیرها حدس زده میشود و یا به نفی این رابطه و تفاوت تاثیرحکم میگردد. اما اگر محقق در پی یک تحقیق توصیفی باشد و بخواهد تنها چیستی و چگونگی یک موضوع را توضیح و بیان کند و ارقام و آمار مربوط به آنرا جمع آوری نماید، درین صورت خوبست به عوض فرضیه، چند سوال مخصوص به موضوع مورد توصیف را مطرح کند، وتحقیق وی پاسخ و جوابی باشد به سوالات طرح شده تحقیق.

چنانچه فرضیه تحقیق از اهداف تحقیق نشآت میکند به همینگونه سوالات مخصوص تحقیق نیز از اهداف آن سرچشمه میگیرد، و از لحاظ مفهوم: اهداف، فرضیه و سوالات یک تحقیق چندان تفاوتی باهم ندارند، صرف از لحاظ بیان متفاوت اند.

سوالات تحقیق باید اهداف تحقیق را بخوبی منعکس ساخته و از ارائه جواب به آنها به اهداف منتظره تحقیق خود دست یابیم. سوالات تحقیق به اندازه ضرورت مطرح میگردد و کلیات موضوع را در برمیگیرد، جزئیات و فروعات مربوط به موضوع طی مصاحبه ها، سوالنامه ها و مشاهدات ارائه میشود. سوالات تحقیق تحت عنوان جداگانه مطرح میگردد، بگونه مثال اگر موضوع تحقیق ما **« شناخت جرم در شریعت و بررسی تمایلات جرمی جوانان افغانستان »** باشد، سوالات آنرا بطور ذیل مطرح کرده میتوانیم:

1 -چند فیصد جوانان افغانستان به اثر بیکاری متمایل به ارتکاب جرم میشوند؟

2 -چند فیصد جوانان افعانستان به اثر فقر اقتصادی متمایل به ارتکاب جرم میشوند؟

3 -چند فیصد جوانان افغانستان به اثر استعمال مواد مخدر متمایل به ارتکاب جرم میشوند؟

4 -چند فیصد جوانان افغانستان به اثر بیسوادی و عدم آگاهی از مجازات مربوطه متمایل به ارتکاب جرم میشوند؟

حالا ببینید اگر موضوع تحقیق تان ایجاب میکند تا سوالات مخصوص آن مطرح شود پس آنرا در ذیل با پنسل تحریر دارید:

-1

-2

-3

-4

روش کار تحقیق:

هر محقق باید در تحقیق خود ماهیت وچگونگی موضوع، هدف های تحقیق، فرضیه های تحقیق، سوالات مخصوص تحقیق، چگونگی امکانات اجرائوی تحقیق و جوانب اخلاقی موضوع را بدقت ملاحظه نموده و متناسب با آنها روش کار تحقیقی خود را انتخاب کند، او باید درگزارش تحقیق خود وضاحت دهد که چرا این روش کار را ترجیح داده وعلت این ترجیح چه بوده است؟ اومعلوم کند که برای موضوعش تحقیق تجربی وتحلیلی امرضروری است ویا تحقیق توصیفی؟ آیا تحقیق او در یک کتاب خانه وکلب IT صورت میگیرد ویا دریک معمل ولابراتوار؟ تحقیق او به بررسی ومطالعه میدانی ضرورت دارد ویا مجموعه ای از مصاحبه ها وسوالنامه هایی است که بواسطهٔ آن معلومات واطلاعات جمع آوری میشود؟ ویا اینکه تحقیق وی ازطریق مشاهدات مستقیم وغیرمستقیم انجام میپذیرد؟ چگونه مواد و وسائل برای انجام کار آن ضرورت است ؟ وبه کدام مستحضرات وامکانات مادی نیاز دارد؟ حالا که توضیح موضوعات فوق الذکربرای تحقیق ما حتمی دانسته شد بیجا نیست که در ذیل ابتداء موضوع تحقیق خود را بنویسم وبعد به سوالات طرح شده پاسخ کتبی ارائه کنیم:

موضوع تحقیق شما:

1 -ماهیت موضوع، اهداف وامکانات انجام آنرا وضاحت دهید.

2 -برای اجرای تحقیق خود کدام روش کار را انتخاب نموده اید؟

3 -علت انتخاب این روش را توضیح دهید.

4 -مواد و مستحضرات مورد ضرورت تحقیق خود را بیان دارید.

جمعیت نمونه:

درتحقیق با دونوع جمعیت برمیخوریم: جمعیت مورد تحقیق وجمعیت نمونه. جمعیت مورد تحقیق عبارت از مجموعه اشیاء و افرادی است که دارای مشترکات وخصوصیات مشابه بوده و قابلیت اندازه گیری را نیزداشته باشند. جمعیت نمونه عبارت است از برخی افراد جمعیت مورد تحقیق که توسط محقق با شیوه های متفاوت از جمعیت مورد تحقیق جدا ساخته میشود، زمانیکه جمعیت نمونه انتخاب ومورد تحقیق قرار میگیرد ونتایج معینی از آن بدست می آید، احکام مربوط به این نتایج به کل جمعیت مورد تحقیق تعمیم وحکم میشود که گویا تحقیق درمورد همه افراد جمعیت مورد تحقیق صورت گرفته مشروط براینکه جمعیت نمونه دارای آن مشخصات وصفاتی باشد که جمعیت مورد تحقیق

دارای آنست، هردوجمعیت باید با اهداف تحقیق مطابقت داشته باشند. در هر روش تحقیق، روش جمع آوری اطلاعات و داده ها نیز فرق میکند، در تحقیقات تجربی به حجم کمتر جمعیت نمونه نیاز وجود دارد ولی در تحقیقات توصیفی این حجم بیشتر میباشد، برخی اوقات تعیین حجم جمعیت نمونه بستگی به امکانات مالی محقق و مرکز تحقیقاتی دارد.

برعکس تصور، بین جمعیت مورد تحقیق و جمعیت نمونه از لحاظ حجم رابطه معکوس وجود دارد یعنی هر قدر حجم جمعیت مورد تحقیق بیشتر باشد به همان اندازه حجم جمعیت نمونه باید کمتر باشد و هم در صورت برعکس آن، بگونه مثال اگر جمعیت مورد تحقیق یک ملیون نفر باشند، معقول خواهد بود تا برای جمعیت نمونه در هر صد یک نفر را که مجموعا ده هزار نفر میشوند انتخاب کنیم ولی اگرجمعیت مورد تحقیق درمجموع دوصد نفر باشند انتخاب یک در صد آن منطقی نیست وحتی شده میتواند همه جمعیت بدون انتخاب مورد تحقیق قرارگیرد. و هم اگر در یک تحقیق متغیرهای مزاحم بیشتری دخیل باشند و محقق همه آنها را کنترول کرده نتواند پس خوبست تا جهت جلوگیری از اشتباهات زیاد حجم جمعیت نمونه را بیشتر سازیم. و هم اگر جمعیت مورد تحقیق دارای تشکیل غیر متجانس باشد و یا حالات مشابه دیگری وجود داشته باشد درین همه صورتها به جمعیت نمونه بیشتر ضرورت است.

روش های متفاوتی برای تعیین جمعیت نمونه بکار گرفته میشود، یکی از این روشها روش تصادفی Random است، بگونه مثال تشخیص مرض همه تاکهای انگور شمالی به نمونه گیری ضرورت دارد، بررسی همه قریه های ولایت وردک در یک مورد خاص، همه نظامیان، قضات، محصلان، زنان و اطفال، و همه زمین های ولایت لوگر، تشخیص همه رأی دهندگان به یک کاندید خاص ولایت کابل، این همه مثالها به جمعیت نمونه ضرورت دارد که از طریق تصادفی و احتمالی تعیین میگردد، درین روش برای هر فرد جمعیت مورد تحقیق این تصادف و احتمال وجود دارد تا شامل افراد جمعیت نمونه گردد.

تعداد افراد جمعیت مورد تحقیق معین گردیده و بعد به اساس قرعه کشی افراد جمعیت نمونه انتخاب میشود و یا افراد جمعیت مورد تحقیق با شماره مسلسل مرتب شده بعد قرار به این گذاشته میشود تا هر شماره چهارم یا هر شماره دهم و ... و ... انتخاب گردد، روش معمول دیگر روش غیر تصادفی و غیر احتمالی است که محقق نمیتواند اطلاعات مورد نیاز را جمع آوری کند پس میخواهد از جمعیت در دسترس و جمعیت حاضر بعنوان جمعیت نمونه استفاده کند، بگونه مثال یک مدرس محقق محصلان یک صنف در یک رشته را که در آن محصلان اکثریت ولایات وجود دارند بعنوان جمعیت نمونه مورد مطالعه قرار میدهد، یک طبیب مریضان داخل بستر خود را بعنوان جمعیت نمونه، مورد تحقیق قرار میدهد.

در همه این صورتها کوشش به عمل آید تا چنان افرادی برای جمعیت نمونه انتخاب شوند که معرف خوب و واقعی صنف و نوع خود باشند و نتائج به دست آمده از تحقیق بر روی آنها قابلیت تعمیم به همه افراد جمعیت مورد تحقیق را داشته باشند.

- حالا نوبت آن رسیده تا شما هم در تحقیق خود جمعیت مورد تحقیق را معرفی و بعد جمعیت نمونه را انتخاب کنید.

- شما یقینا در تعیین جمعیت نمونه کدام تعصب و غرض خاصی ندارید پس جمعیت نمونه تحقیق خود را به کدام روش معمول انتخاب میکنید؟ آنرا در ذیل تشریح کنید.

- شما چند موضوع تحقیقی را در ذیل ارقام وبعد چگونگی انتخاب جمعیت نمونه در هر کدام آنها را توضیح دهید.

محل اجرای تحقیق:

یکی از شش مورد مهمی که قبلا با 6 کلمه ارائه گردید مورد «کجا» است که در این مورد محقق باید مشخص کند تحقیق خود را در کدام محیط و جای انجام میدهد، محقق دلائل قانع کننده ارائه میکند تا نشان دهد محیط و جای انتخاب شده برای تحقیق وی یک محیط و جای مناسب است وتحقیقش در آن بخوبی انجام شده میتواند. در مورد انتخاب محیط و جای مناسب اجرای تحقیق جوابات سوالات ذیل را در جاهای خالی با پنسل تحریر دارید:

- محیط و جای اجرای تحقیق خود را در ذیل معرفی کنید.

- آیا شما میتوانید جمعیت نمونه تحقیق خود را در آن محیط و جای به آسانی دریابید؟

طریقه های گردآوری اطلاعات:

اطلاعات مورد نیاز در یک تحقیق به طریقه های متفاوت به دست آورده میشود، این طریقه ها در حقیقت وسائلی است که به کمک آنها محقق اطلاعات مورد احتیاج پروژه تحقیقی خود را گردآوری مینماید. 4 طریقه و وسیله در گردآوری اطلاعات بسیار معمول و مورد استفاده اند:

1. کاربرد اطلاعات و اسناد موجود.
2. مشاهده.
3. مصاحبه.
4. سوالنامه.

محقق بخوبی درک میکند که برای گردآوری اطلاعات مورد نیاز تحقیقش کدام طریقه و وسیله گردآوری اطلاعات مناسب است و درین زمینه این طریقه تا چه حدی معتبر ومطمئن است؟ برای اینکه اطلاعات تحقیق بطور معیاری و طبق یک طرح قبلا تنظیم شده جمع آوری گردد لازم است نکات ذیل درین زمینه روشن شده باشند:

1 - درتحقیق حاضر کدام اطلاعات جمع آوری میشوند؟ و چرا؟
2 - اطلاعات در چقدر مدت، در کجا و چگونه جمع آوری میگردد؟
3 - اطلاعات با کدام طریقه و وسیله، از سوی کدام شخص یا اشخاص جمع آوری گردیده و چگونه توضیح و تفسیر میشود؟
4 - مصارف جمع آوری و تفسیر اطلاعات چقدر بوده و توسط کدام منبع تمویل گردیده و گزارش تحقیق چگونه تهیه میشود؟

جواب به نکات فوق الذکر، به موضوع تحقیق، متغیرهای مطروحه درموضوع تحقیق، مکان وزمان تحقیق، جمعیت نمونه، حساسیتها، ملحوظات اخلاقی ومحدودیتها مالی وعملی ارتباط و همبستگی منطقی داشته و با تحلیل این همه امور محقق طریقه جمع آوری اطلاعات و چگونگی اجرای تحقیق خود را طراحی مینماید (11: 50 -51).

در ذیل راجع به 4 طریقه و وسیله مشهور جمع آوری اطلاعات معلومات مختصر ارائه میگردد:

1.کاربرد اطلاعات و اسناد موجود:

اطلاعات و اسناد موجود عبارت از آن مدارکی است که قبلا توسط محققین و نهاد های ذیربط جمع آوری گردیده باشد و محقق با استفاده از آن اطلاعات و اسناد، تحقیق خود را انجام میدهد، این اطلاعات و اسناد در کتاب های علمی- تحقیقی، کتب مرجع، کتب درسی، رساله های ماستری و دکتورا، دایرة المعارفها، آرشیف های ملی، قاموسها، کودهای قوانین، اطلسها، گزارشهای فنی، منابع ثبت اختراعات، مشاهدات اشخاص، پروتوکل های جلسات، عقدنامه ها، ذخائر اطلاعتی انترنت مانند گوگل، ویکی پدیا، تویتر، فیسبوک و یوتیوب، اسناد شاروالیها، دوسیه های مراکز احصائوی، دوسیه های فارغان، محصلان، متعلمان و کارمندان، دوسیه های صحی شفاخانه ها و کلنیک ها، ثبت احوال نفوس، دوسیه های جنایی، مدنی و تجارتی و سایر اطلاعات و اسناد موجود در نهاد های مختلف.

زمانیکه محقق از این گونه اطلاعات و اسناد در تحقیق خود استفاده میکند باید از معتبر بودن و موثق بودن آن اطمینان حاصل کند، جدید بودن و کهنه بودن آن را در تناسب با حدود تحقیق خود شناسایی نماید، چه در تحقیقات علمی، جدید بودن اطلاعات از اهمیت خاصی بر خوردار است ولی شده میتواند در برخی ساحات تحقیقی، کهنه بودن و قدیمی بودن اطلاعات و اسناد نیز دارای وثوق و اعتماد بیشتر باشد مانند ساحات مربوط به منابع دینی، باستان شناسی، تاریخ، آبدات، آثار قدیمی و غیره. و همچنان محقق باید حساسیتها و ملحوظات اخلاقی را نیز مد نظر داشته باشد.

استفاده از اطلاعات و اسناد موجود در برخی موارد ممکن است نا قص بوده و نیازمندی تحقیق جاری را مرفوع ساخته نتواند، بعضا شاید قدیمی بودن اطلاعات از اعتبار تحقیق جاری بکاهد و یا اطلاعات به آسانی به دست نیامده و برخی ملحو ظات اخلاقی و حساسیتها مانع دسترسی به آن شود.

اما با این همه عیوبی که دارد باز هم یک طریقه و وسیله آسانی است که با هزینه و وقت کم تر مورد استفاده قرار میگیرد و اگر یک تحقیق به صورت مکمل به روی آن استوار نگردد علی الاقل گفته میتوانیم که هیچ تحقیقی وجود ندارد که به نتائج واطلاعات تحقیقات گذشته نیازمند نباشد، در حقیقت هر محقق نتائج تحقیقی خود را با نتائج کار محققان قبلی مقائسه و مناقشه نموده و به نتیجه گیری نهایی تحقیق خود میرسد.

2- مشاهده:

یکی از طریقه ها و وسائل گردآوری اطلاعات مشاهده است که توسط محقق صورت میگیرد، محقق از طریق حواس و ادراکات خود و به کمک ابزار های تکنالوژی معاصر ابعاد مختلف یک حادثه و یا گفتار، سلوک ومشخصات یک فرد یا گروه اجتماعی را مورد مشاهده قرار میدهد. او با نظرداشت هدف تحقیق طبق طرح قبلا تنظیم شده مشاهدات خود را دقیقا طور ثبت مینماید که اندازه صحت آن به آسانی سنجش شده بتواند.

محقق میتواند به تنهایی عمل مشاهده را انجام دهد به طور نمونه خود نتائج تطبیق یک دوای جدید را بر مریضان تحت معالجه اش از نزدیک مشاهده کند. و هم شده میتواند در کار مشاهده، خود حادثه را بدون مداخله مستقیمش ثبت نموده و یا هم بطور سری حوادث تحت مطالعه را ملاحظه کند، مانند مشاهده سلوک گروه مریضان عقلی در یک دارالمجانین و یا مشاهده چگونگی تدریس صنوف مختلف از مرکز کنترول یک پوهنحی. دربرخی تحقیقات به طور مقدماتی، مشاهده موضوع تحقیق صورت میگیرد و گاهی مشاهده برای غنامندی واعتبار دهی یک تحقیق انجام میشود و بعضا هم بطور مستقلانه طریقه و وسیله اصلی و اساسی گردآوری اطلاعات میباشد.

عیوبی که طریقه مشاهده با خود دارد قرار ذیل است:

1 -ممکن است علائق و گرایشات شخصی مشاهده کننده در نتایج تاثیر سوء داشته باشد.

2 -ممکن است نفس حضور مشاهده کننده در نتایج تاثیر سوء داشته باشد.

3 ـممکن است حالات محیطی خاص، وضع اخلاقی محیط و افراد در نتایج تاثیر داشته باشد.

4 ـممکن است اندازه توانایی مشاهده کننده و چگونگی ثبت مشاهده در نتایج تاثیر سوء داشته باشد.

5 ـاگر جمعیت نمونه بزرگ مورد مشاهده باشد پس ایجاب مصارف و وقت زیاد را مینماید.

اما با وجود این همه عیوب، با این طریقه اگر جمعیت نمونه خورد تر باشد در وقت کم اطلاعات زیاد جمع آوری شده و میزان اعتبار دهی اطلاعات در درجه بلند تری قرار میگیرد، امکان سنجش میزان صحت اطلاعات با وسایل دیگر در این طریقه وجود داشته و تمام جوانب موضوع با جزئیات و فروعات برسی و مطالعه شده میتواند.

3- مصاحبه:

یکی از طریقه ها و وسائل جمع آوری اطلاعات مصاحبه است، در یک مصاحبه خوب و معیاری سوالات قبلا طراحی گردیده و مصاحبه از سوی مصاحبه کننده به طور مباشر و غیر مباشر انجام میشود، مصاحبه به روش های مختلف صورت گرفته میتواند و این روش ها بستگی به میزان جمعیت نمونه دارد که آیا مصاحبه کننده قصد دارد با یک جمعیت بزرگ مصاحبه را انجام دهد و یا با یک جمعیت متوسط و خورد.

اگر با جمعیت بزرگتر مصاحبه صورت میگیرد پس معمول به آنست که سوالات از قبل مشخص شده و شکل یک سوالنامه را به خود بگیرد و جنبه های مختلف را در بر داشته و هم سوالات طبقه بندی شده و به شکل بسته تهیه میگردد، مثلا مصاحبه با شهروندان کابل جهت بررسی نحوه نگرش مردم به معلولان درین شهر.

اما اگر جمعیت متوسط برای مصاحبه در نظر باشد از مصاحبه نیمه آزاد استفاده صورت میگیرد، سوالات بطور باز بوده و با رعایت ترتیب مشخص میگردد و زمینه جواب برای

همه جمعیت بطور یکسان مساعد شده و نتایج آن سطحی و بیشتر کمی است تا کیفی و عمیق.
ولی اگر جمعیت خورد برای مصاحبه در نظر باشد، درین صورت از مصاحبه آزاد استفاده بعمل می آید، با اینکه محدوده سوالات، تعیین شده اما ترتیب و وقت مصاحبه از صلاحیت مصاحبه کننده میباشد، او میتواند در جریان مصاحبه از حدود قبلا تعیین شده بیرون شده و سوالات بیشتری مطرح کند، اطلاعات به دست آمده خیلی عمیق، طبیعی، واقعی و کیفی میباشد. برای اجرای مصاحبه موجودیت شرائط و حالات خاصی ضروری بوده که به برخی آنها ذیلا اشاره میشود: مصاحبه کننده یک شخص م سلکی بوده و قبل از مصاحبه چگونگی اجرای آنرا وضاحت داده، اجازه و اعتماد مصاحبه شونده را به دست می آورد، اگر مصاحبه ویدیویی است و یا صدا در آن ثبت میشود پس اجازه قبلی از مصاحبه شونده حتمی است. مصاحبه کننده طریقه ترتیب سوالات را بلد بوده، به زبان مصاحبه شونده صحبت کرده، موقف اجتماعی اشخاص را در نظر گرفته، بدون دخالت تمایلات شخصی برای همه مصاحبه شونده گان شرایط یکسان را آماده مینماید.
طریقه مصاحبه با اینکه ناقص، پر مصرف و وقت گیر است و هم طبقه بندی و تحلیل اطلاعات در آن مشکل بوده و احتمال دخالت نظریات شخصی مصاحبه کننده در آن زیاد میباشد ولی با وجود این همه عیوب، خوبیهایی نیز دارد، از جمله در طریقه مصاحبه امکان وضاحت مفهوم سوالات وجود داشته، جوابات بیشتر در آن به دست آمده، و برای مریضان، کودکان و بی سوادان هم قابلیت استفاده وجود دارد.

4.سوالنامه:

یکی از طریقه ها و وسائل گرد آوری اطلاعات سوالنامه یا پرسش نامه است، سوالنامه بصورت کتبی تهیه شده و سوالات آن بطور منطقی ترتیب میگردد، سوالنامه معمولا در تحقیقات وسیعی که جمعیت عظیمی از مردم در آن دخیل باشند بکار گرفته میشود، سوالنامه به اساس نوع سوالات و چگونگی اجرای آن به

دستجات متفاوت تقسیم میگردد. سوالنامه از لحاظ ماهیت سوالات دارای دوقسم ذیل میباشد:

1 - سوالنامه باز که در آن جواب دهنده بدون محدودیت جواب مورد نظرش را مینویسد و در نتیجه اطلاعات دقیق، معتبر و کامل بدست آمده ولی طبقه بندی، تجزیه و نتیجه گیری آن برای محقق دشوار میباشد.

2 - سوالنامه بسته که در آن سوالات بسته با جوابات احتمالی آن مطرح گردیده و جواب دهنده یکی از آن جوابات را انتخاب میکند، اطلاعات بدست آمده از این نوع سوالنامه نسبت به سوالنامه باز، دقیق و کامل نبوده ولی طبقه بندی، تحلیل و نتیجه گیری آن برای محقق کاری است آسان سوالنامه از حیث چگونگی اجراء اقسام ذیل را در بر دارد:

1- سوالنامه مختلط با مصاحبه که در آن محقق بصورت مباشرسوالات را مطرح و جوابات آنرا در ورقه سوالنامه مینویسد.

2- سوالنامه خود ایفا که به دسترس شخص یا جمعیت داده شده و به سوالات آن از سوی شخص و جمعیت مورد پرسش جواب داده میشود.

3- سوالنامه پستی که از طریق پست به اشخاص مورد نظر فرستاده شده و بعد از تکمیل دوباره به محقق ارسال میگردد.

4-سوالنامه انترنیتی که از طریق ایمیل، فیسبوک وغیره ذرایع الکترانیکی به اشخاص ارسال گردیده، اشخاص مورد نظر جوابات خود را وارد سوالنامه کرده و دوباره آنرا به ادرس انترنیتی محقق میفرستند و این نحوه انترنیتی اجرای سوالنامه بصورت چشم گیری توسعه پیدا نموده است.

برای طرح سوالنامه معیاری رعایت امور ذیل حتمی میباشد:

1 - سوالات قابل فهم و کوتاه بوده و عاری از اصطلاحات نا مانوس و زشت تحریر گردد.

2 - سوالنامه مقدمه جذاب و روشن داشته و اهداف تحقیق در آن ذکر گردیده باشد.

3 - هر سوال به یک مورد ارتباط داشته و ترتیب سوالات از مهم شروع و به اهم خاتمه یابد.

4 - در یک سوالنامه از هر دو نوع سوالات باز و بسته استفاده شده میتواند مشروط بر اینکه برای سوالات بسته هم جوابات ممکن ارائه شده باشد.

با وجودی که استفاده از سوالنامه عیوبی دارد مانند: عدم درک مفهوم سوالات نزد همه، عدم علاقه مندی به ارائه جوابات، عدم امکان استفاده برای بی سوادان وبعضا ارائه تصویرکاذب وغیرواقعی شخص توسط خودش. اما مزیت های آن بیشتر ازعیوب آن میباشد، مانند: ساده وارزان بودن، نبودن ضرورت به حضورمحقق، یکسان بودن شرایط دروقت اجرا، محرمیت نظریات افراد وتحلیل بیشترجوابات . وبالاخره یک سوال خوب ومعیاری دریک سوالنامه دارای صفات ذیل است:

1 - سوال طوری باشد که جواب دهنده آن را بداند.

2 - سوال طوری باشد که موضوع مورد نظر را اندازه گیری نموده بتواند.

3 - سوال به یک موضوع ارتباط داشته ومبهم نباشد.

4 - سوال به شخصیات افراد ارتباط نداشته ملحوظات اخلاقی وحساسیت های اجتماعی وفرهنگی در آن به دقت سنجیده شده باشد.

سوالنامه یکی از طریقه های کامیاب در مطالعات بزرگ بشمار رفته و اگر سوالات آن به صورت درست طبق پلانهای انکشافی مادی و معنوی تهیه و

تنظیم گردد به یقین گفته میتوانیم که زمینه های بیشتر انکشاف، ترقی و مدنیت را در یک شهر، کشور، منطقه و جهان مساعد ساخته میتواند.

در سال 1387ش تعدادی از استادان پوهنحی های مختلف پوهنتون کابل مهمان انستیتیوت تحقیقاتی اندراگاندی واقع در شهر مومبای هندوستان بوده که نویسنده این سطور نیز شامل آنها بودم، در ضمن جروبحثها با محققان هندی معلوم شد که تحقیقات علمی درین کشور چگونه و به چه شیوه ای صورت میگیرد ودر نتیجه کشور هندوستان شایستگی وحق آنرا دارد که با داشتن این همه علماء ومحققان ورزیده در تمام ساحات علمی وفنی در جمع کشور های متمدن وپیشرفته جهان حساب شود. محققان هندی مثالها و نمونه های زیادی از تحقیقات شان را ارائه و توضیح نمودند، در ضمن این مثالها یادی از نفوس شماری هندوستان کردند، نفوس شماری از نظر ما خیلی ساده و بسیط به نظر می آید ولی از نظر آنها این طور نیست. آنها گفتند ما در هر نفوس شماری که انجام میدهیم یک دیتای عظیمی از اطلاعات را بدست می آوریم و از آن در پالیسی های بزرگ ملی در عرصه های مختلف اقتصادی، سیاسی، اجتماعی وعمرانی استفاده بعمل میاوریم. آنها گفتند: ما در هر نفوس شماری یک سوالنامه مفصل را تهیه و تنظیم میکنیم که بیشتر از هفتاد-هشتاد سوال را در بر داشته باشد، ضمن ارائه جوابات به این سوالات، ما به تمام جوانب و ابعاد زندگی و نیازمندی ها و توقعات شهروندان هندی خود پی برده و آن را در تهیه پالیسی های ملی خود در نظر میگیریم. برخی سوالات این سوالنامه که به ذهن بنده مانده است قرار ذیل میباشد:

سوالات در مورد تعداد زنان، مردان، اطفال، افراد بالاتر از سن 50 سال، میزان بی سوادی، تعلیمات ابتدائی، متوسط، ثانوی، لیسانس، ماستری، دوکتورا، میزان بیکاری، کار در ادارات دولتی، کار در موسسات غیر

دولتی، کار آزاد، تشخیص حرفه ها، داشتن خانه شخصی یا کرایی، دسترسی به آب صحی، اندازه گیری وجود مشکلات صحی، معاینه، تست های ضروری صحی، تغذیه و سوء تغذیه، چگونگی سرکها، مواصلات، ترانسپورت، توقعات مردم از دولت در کدام ساحات و...و... .

حالا به سوالات ذیل پاسخ ارائه کنید:

1 - عنوان تحقیق خود را ذیلا بنویسید:

2 - طریقه های مشهور گرد آوری اطلاعات را صرف نام ببرید:

3 - محقق به خوبی میداند که برای اجرای تحقیقش از کدام طریقه گرد آوری اطلاعات استفاده کند، و شما کدام طریقه را برای گرد آوری اطلاعات مرتبط به تحقیق خود انتخاب نموده اید؟ و چرا؟

4 - اطلاعات و اسناد موجود که مورد استفاده محقق قرار میگیرد از کدام منابع بدست آورده میشود؟ صرف نام ببرید:

5 - طریقه مشاهده را توضیح، انواع، عیوب و مزیت های این طریقه را بیان کنید.

6 - مصاحبه را معرفی، انواع، عیوب و مزیت های آنرا شرح نمایید.

7 - سوالنامه چیست؟ اقسام آنرا از حیث ماهیت سوالات و از حیث چگونگی اجرا بیان داشته، عیوب و مزیتهای آنرا تحریر دارید.

8 - سوالاتی که در یک سوالنامه نفوس شماری هندی احتمالا مطرح میشود به اختصار ذکر کنید.

9 - از نظر شما یک سوالنامه معیاری چگونه تهیه و تنظیم میشود؟ در پنج سطر وضاحت دهید.

تحلیل و تفسیر اطلاعات:

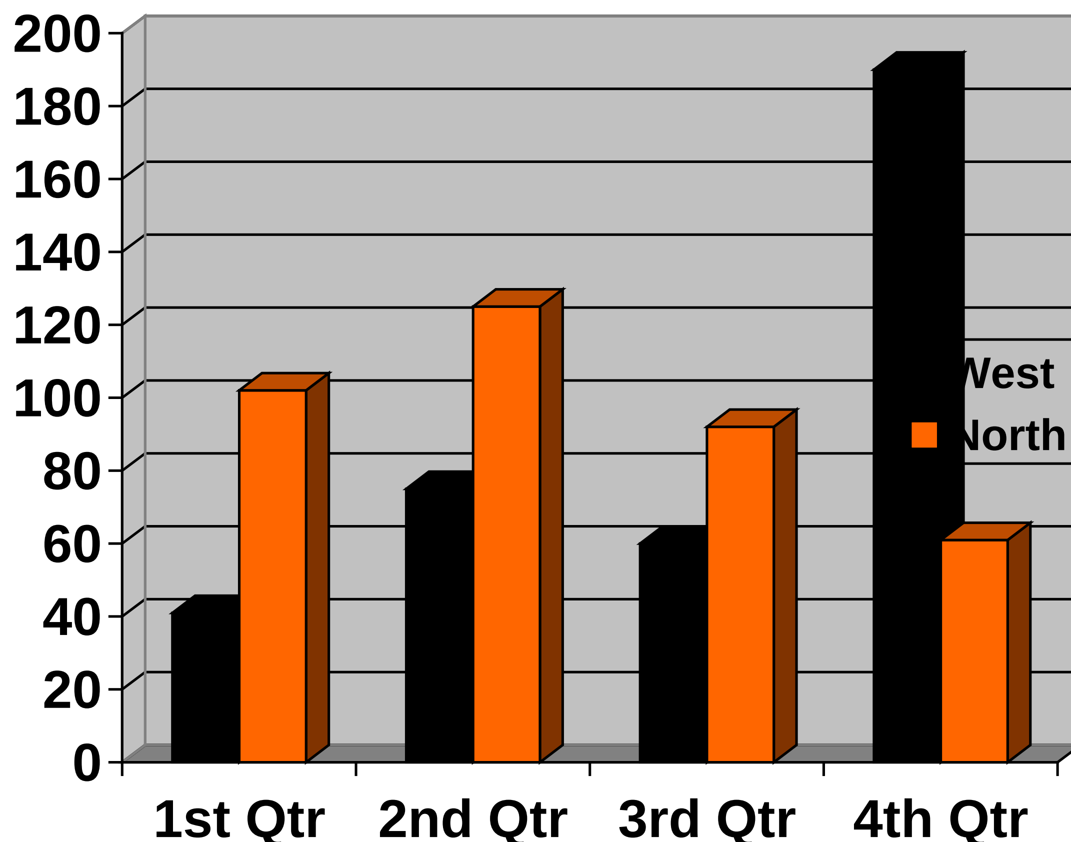
بعد از اینکه اطلاعات توسط یکی از طریقه ها و وسائل معمول، گردآوری شد لازم است تا به تحلیل و تفسیر آن اطلاعات پرداخته شود. اطلاعاتی که بدست می آید یا جنبه کمی دارد و یا جنبه کیفی که تحلیل، تفسیر و طبقه بندی اطلاعات دسته دوم مشکل میباشد. برای تحلیل و طبقه بندی اطلاعات معمولا درین اواخر از کمپیوتر کار گرفته میشود، درین مورد سافت های متعددی تهیه شده که از جمله سافت SPSS شهرت زیاد دارد.

اطلاعات بعد از جمع آوری و ثبت باید باز بینی شده و اشتباهات احتمالی آن اصلاح گردد، اگر تعدادی از سوالات بدون جواب مانده باشد باید تکمیل و اگر تداخلی در سوالات وجود دارد باید به اصلاح سوالنامه پرداخت.

بعد از آن باید گروه های مورد نظر از هم تفکیک شوند، مانند زنان، مردان، کودکان، کلان سالان، کار داران، بیکاران و ... و ... .

بعد از آن به تجزبه و تحلیل اطلاعات پرداخته میشود، تحلیل و نتیجه گیری از اطلاعات طی شاخصها، جداول، هیستوگرامها، گرافها، نمودارها و غیره صورت میگیرد.

در ذیل برای نشان دادن برخی آمار، مقادیر ومفاهیم، گرافها ودیاگرامهای مختلف بطور نمونه آورده شده است:

41 102 75 125 60 92 190 61

گرافهای فوق تعداد پاسخگویان رانشان میدهد

757 ÷ 100 × 41

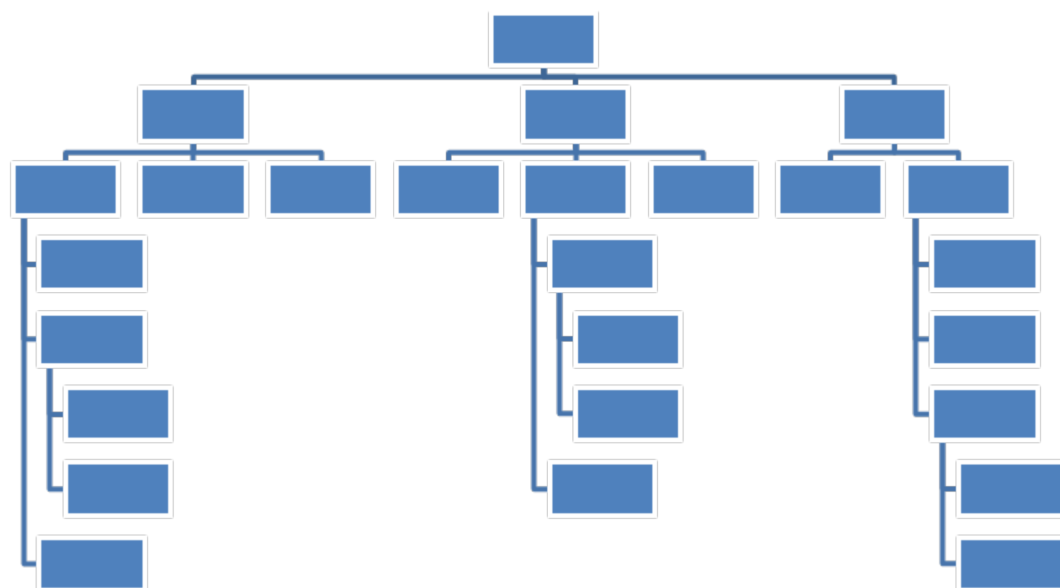
مضامین مورد علاقه محصلان صنوف چهارم پوهنحی شرعیات

مضمون	فراوانی	%
اصول فقه	41	5/5
تفسیر	102	13/7
عقاید	75	10/0
مضامین فقهی	125	16/8
منطق	60	8/0
تاریخ ادیان	92	12/3
مضامین حقوقی	192	25/5
سایر مضامین	61	8/2
جمع	746	100

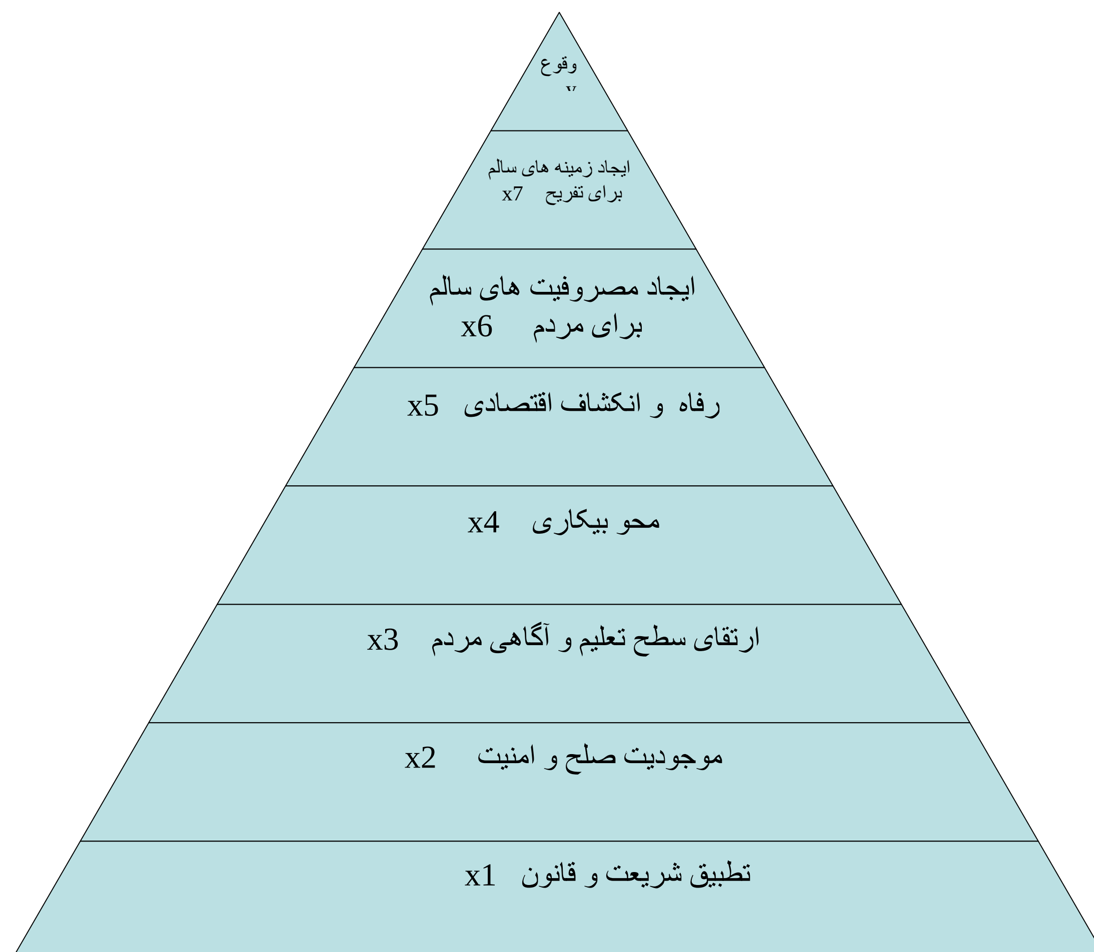
امتحان تحریری راه خوبی ارزیابی است

ارزیابی	فراوانی	%
کاملا موافق	254	34
موافق	201	27
بی نظر	119	16
مخالف	97	13
کاملا مخالف	75	10
جمع	746	100

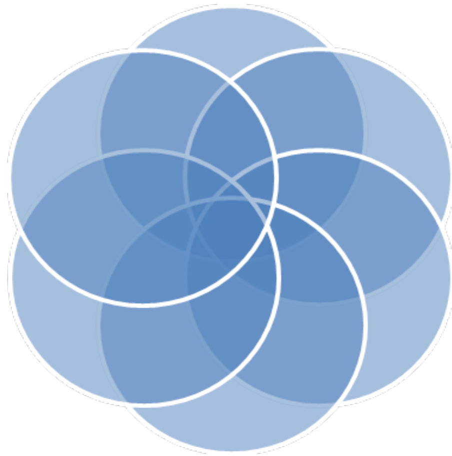
ارائه تقسیمات اولی، دومی، سومی و... و... اشیاء ومفاهیم توسط دیاگرام ذیل:

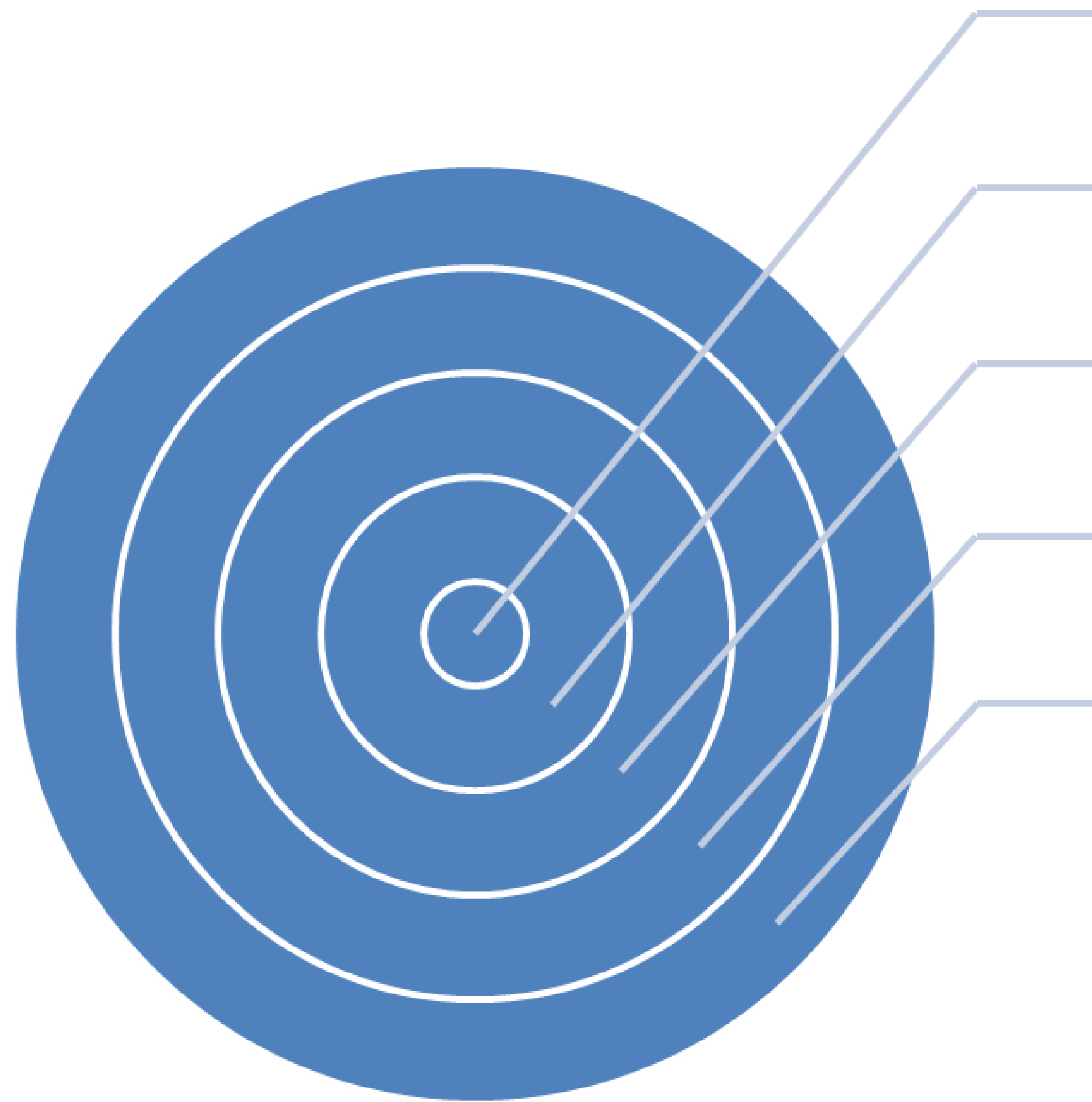
اشیاء با مقادیرو رنگهای متفاوت درمخروط ذیل ارائه گردیده ولی قابل یاد آوری است که در راس مخروط « وقوع جرایم » قرار دارد که یک متغیر وابسته است و به حرف Y نشان داده شده در حالیکه خانه های پایین مخروط هر کدام یک یک متغیر مستقل را احتوا کرده و به حرف X نشان داده شده است، اگر یک مخروط فرضی دیگری در پهلویش قرار گیرد این تناسب به طور معکوس تغییر خواهد نمود، یعنی ساحه وقوع جرایم وسیعتر و ساحه تطبیق شریعت و قانون تنگتر خواهد گردید.

وقوع
ایجاد زمینه های سالم
برای تفریح x7
ایجاد مصروفیت های سالم
برای مردم x6
رفاه و انکشاف اقتصادی x5
محو بیکاری x4
ارتقای سطح تعلیم و آگاهی مردم x3
موجودیت صلح و امنیت x2
تطبیق شریعت و قانون x1

ارائه اندازه های متداخل اشیاء در دیاگرام ذیل:

ارائه اشیاء با مقادیرورنگهای مختلف در دایره ذیل:

در مورد اطلاعات بدست آمده نباید با قاطعیت صحبت نمود بلکه با عبارات ذیل میتوان تعبیر کرد:

« از اطلاعات جمع آوری شده چنین معلوم میشود، اطلاعات چنین نشان میدهد، امکان دارد، چنین به نظر میرسد، میتوان این طور احتمال داد و یا حدس زد و سائر عبارت از این قبیل » ، چه اطلاعات گرد آوری شده احتمالا واقعیت و یا انعکاسی از واقعیت است مانند یافتن اطلاع از تحصیل یک شخص که توسط خودش داده شود، یا گزارش از مشاهده یک حادثه که توسط مشاهد آن اطلاع داده شود.

برای تحلیل و تفسیر بهتر اطلاعات توجه به امور ذیل بیشتر کمک میکند:

- نوعیت اطلاعات معلوم گردد که پیوسته است یا گسسته. در اولی اجزاء، کسور عام واعشاری دارای معنی و مفهوم است، مانند وزن بدن، طول قد وغیره. اما در نوع دومی اطلاعات، موضوع برعکس است، مانند تعداد درختها، دندانها، معلمان، شاگردان و غیره.
- مقیاس اندازه گیری اطلاعات باید تشخیص و شناسایی شود که اسمی است یا رتبه ای ویاهم فاصله ای.
- باید معلوم گردد که اطلاعات از چند گروه تحت تحقیق حاصل شده است، مثلا تحقیق در مورد محصلان رشته فقه و قانون پوهنحی شرعیات و قضات فارغ شده از این رشته صورت گرفته باشد، در این تحقیق اطلاعات از دو گروه در یک مرحله بدست آمده است. اما اگر تحقیق در مورد چگونگی موثریت تطبیق سیستم کریدت در

پوهنحی شرعیات باشد و اطلاعات مورد ضرورت قبل از تطبیق آن سیستم و بعد از تطبیق آن سیستم جمع آوری گردد، پس درین تحقیق اطلاعات از یک گروه ولی در دو مرحله بدست آمده است.

- باید معلوم شود که در تحقیق چند متغیر مورد بررسی قرار گرفته؟ و اطلاعات از یک طرح چند متغیری بدست آمده؟ و یا از یک طرح دو متغیری و یک متغیری؟ (11: 55-58).

حالا عنوان تحقیق خود را در ذیل تحریر داشته و بعد سوالات مطروحه را جواب دهید.

1 - هدف مهم تحقیق خود را بنویسید.

2 - اطلاعات بدست آمده از نوع پیوسته است یا از نوع گسیسته؟

3 - در این تحقیق کدام مقیاس و واحد اندازه گیری اطلاعات را بکار می بندید؟ و چرا؟

4 - در تحقیق شما تعداد گروه های مورد تحقیق و مراحل گردآوری اطلاعات چگونه است؟

5 - در تحقیق شما چند متغیر مورد مطالعه قرار گرفته است؟

6 - آیا تحقیق شما تنها توصیفی است؟ ویا تنها تحلیلی و استنباطی؟ و یا هم هر دو نوع؟

7 - کدام گرافها، نمودارها، هیستوگرامها و جداول برای نمایش نتائج تحلیل اطلاعات تحقیق تان مورد استفاده قرار گرفته اند؟

ملحوظات اخلاقی تحقیق:

رعایت ملاحظات اخلاقی در هر تحقیق یک امر حتمی بوده که از ابتدا تا انتهای تحقیق این ملحوظات در نظر گرفته میشود، در هیچ تحقیقی نباید به دیگران ضرر برسد و اختیار آنها صدمه ببیند، این ملحوظات باید در مواردی چون انتشار نتائج، تشخیص بیماری شدید، موضوعات ارثی و ژنیتیک، شخصیات و خصوصیات افراد و غیره در نظر گرفته شود.

درهر تحقیق 4 اصل اساسی در ارتباط به امور اخلاقی در نظر گرفته میشود: مفیدیت، احترام به فرد و اراده وی، عدالت، و عدم رساندن ضرر و اذیت به دیگران.
محقق با استفاده از برخی منابع میتواند اهمیت تحقیق خود را به دیگران بیان کند، او با دلائل نشان میدهد که نتائج تحقیق وی در کدام عرصه چه معلومات جدید را بدست داده وکدام پیشرفتها را در آن عرصه در پی خواهد داشت. او برای بیان اهمیت تحقیق خود میتواند از تجارب و معلومات مسلکی و فنی خود استفاده نموده و اهمیت تحقیق خود را مستدل سازد.
محقق در مورد تحقیق خود منابع و تحقیقات محققان قبلی را نیز مطالعه نموده و به خوبی میتواند برای تایید اهمیت تحقیق خود از آنها استفاده کند. و هم او میتواند دیتا، نتائج، مناقشات، احصائیه ها، نتیجه گیرهای نهایی و سفارشات محققان قبلی را در مورد اهمیت تحقیق خود تمسک کرده و به واسطه آن از اهمیت تحقیق خود حمایت کند.
محقق موارد استفاده و کاربرد نتائج تحقیق خود را نشان دهد وچگونگی استفاده از آنرا نیز توضیح کند، مورد کار برد شاید امور صحی باشد یا امور مربوط به تعلیم و تربیه، نظام عدلی و قضایی، جنگ، متارکه، صلح و آشتی، مواد مخدر و بیکاری، جامعه شناسی ، روانکاوی، آثار تاریخی و... و... باشد.

حالا فراغهای ذیل را خانه پری کنید:

- عنوان تحقیق خود را در ذیل با پنسل تحریر نمایید.

- نتائج تحقیق خود را بگونه ایکه با نتائج تحقیقات محققان قبلی تفاوت داشته باشد، بیان دارید.

- اهمیت نتائج تحقیق خود را توضیح کنید.

- این نتائج علاوه از ساحه مسلکی شما در کدام موارد دیگر نیز مشکلات را حل خواهد نمود؟ در صورت موجودیت، آن موارد را بنویسید.

- اگر تحقیق شما اجرا نگردد کدام مشکل کما کان باقی خواهد بود؟ و سبب ایجاد کدام مشکلات دیگر خواهد شد؟

- چند مورد بسیار جدید نتائج تحقیق خود را بطور مستدل بیان دارید.

بیان محدود یتهای تحقیق:

هر تحقیق که انجام میشود ممکن است محقق آن به برخی محدودیتها مواجه گردد که این محدودیتها تاثیر مستقیم بر فرضیه های تحقیق و نتائج متوقعه آن داشته باشد، برخی از این محدودیتها را محقق در جریان تحقیق تحت مراقبت و کنترول جدی خود قرار میدهد ولی برخی محدودیتها چنان آزاد و بی پروا اند که تحت مراقبت و کنترول محقق قرار نمیگیرند و کار خود را انجام میدهند، پس گفته میتوانیم که محدودیتهای تحقیق به دو نوع اند: یکی آنکه تحت مراقبت و کنترول محقق قرار دارند و دیگری آنکه تحت مراقبت و

کنترول محقق قرار ندارند، پس برای محقق لازم است تا در طرح تحقیق خود زیر دو عنوان جدا گانه این محدودیتها را بیان کند. ما در بحث « متغیر » از سه نوع متغیر نام بردیم: متغیر مستقل یا تاثیر گذار، متغیر وابسته یا تاثیرپذیر و متغیر نا خواسته و مزاحم. کار و عملکرد دو متغیر اول و دوم معلوم است که اولی حالت فاعلی و علی داشته و دومی حالت انفعالی و معلولی، و عملکرد این هر دو متغیر تحت کنترول محقق قرار دارد ولی آنچه که در جریان تحقیق، مشکل را ایجاد مینماید و بر نتائج متوقعه تحقیق اثر میگذارد عبارت از متغیرهای ناخواسته و مزاحم اند، مزاحمت این متغیرها بعضا تحت کنترول قرار داشته و اما در برخی حالات دیگر محقق قادر به کنترول آن نمیباشد، پس محقق در طرح تحقیق خود به هر دو نوع آنها با جملات بیانیه روشن و قابل فهم اشاره میکند و هم توضیح میدهد که این متغیرها برجمعیت نمونه، گردآوری اطلاعات و استنباط نتائج چگونه تاثیر وارد میکند و چرا؟ محقق نام و خصوصیات هر دو نوع محدودیت را ذکر، دلیل قائل شدن به آنها را بعنوان محدودیت بر نتائج تحقیق وضاحت داده امکان کنترول و یا عدم امکان کنترول آنرا با دلیل شرح میدهد (11: 67-69).

بطور مثال اگر عنوان موضوع تحقیق تان « تفریق در شریعت اسلامی و تعیین میزان تاثیر معلولیت شوهر بر آن در شهر کابل » باشد پس متغیر مستقل این موضوع « معلولیت شوهر» و متغیر وابسته این موضوع « تفریق » است. شاید محدود یتهای تحت کنترول تحقیق شما عبارت باشند از:

1- ضرریکه از ادامه رابطه زوجیت به زوجه عاید میشود.

2-عدم انفاق.

3- غیابت طولانی شوهر.

شما بعد از اجرای تحقیق میزان تاثیر معلولیت شوهر بر مساله تفریق را به عبارت « خیلی قوی » و فیصدی مثلا « 60 در صد » ارائه میکنید و برای متغیر و محدودیت اول عبارت « قوی» و فیصدی مثلا « 20 در صد » و برای متغیر و محدودیت دوم عبارت «

نسبتا قوی » و فیصدی مثلا « 12 در صد » و برای متغیر و محدودیت سوم عبارت « ضعیف » و فیصدی مثلا « 8 در صد » را بکار میبرید.

شما فیصدی صد در صد را از یک متغیر مستقل و سه محدودیت تحت کنترول تکمیل نمودید، اما شما در جریان اجرای تحقیق خود به این مسأله هم پی بردید که متغیرها و عوامل دیگری نیز در شهر کابل وجود دارد که درین فیصدی باید جا داده شود که در حقیقت متغیر مستقل و سه محدودیت ذکر شده را یا تقویت کند مانند موجودیت متغیر های مزاحم و محدودیتهای غیر قابل کنترول : « داشتن رابطه غیر مشروع جنسی شوهر با زنان دیگر، خشونت شوهر معلول بر زوجه، فقر بی اندازه شوهر معلول، نداشتن اولاد ازین شوهر، موجودیت امکانات خوب نزد زوجه برای ازدواج دیگر و...و... »، ویا متغیرها و محدودیتهای دیگر، متغیر مستقل و سه محدودیت ذکر شده را تضعیف نماید و فیصدی آنها را پایین بیاورند، مانند موجودیت این متغیرهای مزاحم و محدودیتهای غیر قابل کنترول: « تاثیر عامل فرهنگی در عدم اقدام زوجه به تفریق ، نام بدی داشتن دربین خویشاوندان، محل کار و...، عدم موجودیت امکانات بهتر زندگی نزد زوجه بعد از تفریق، احتمال وجود تهدید زوجه توسط شوهر بعد از تفریق، غلبه ترحم زوجه بر شوهرمعلول، هراس زوجه مبنی بر محرومیتش از اولادها و...و...».

این گونه محدودیتها را که در نتائج تحقیق تان تاثیر گذار بوده و سنجش میزان تاثیر آن نظر به عکس العمل های متفاوت اشخاص و خانواده ها نسبت به اینگونه عوامل از کنترول شما نیز بیرون است، شما میتوانید آنها را زیر عنوان « محدودیتهای خارج از کنترول محقق » تنظیم کنید و دلائل خود را نیز در زمینه ذکر نمایید.

تعریف اصطلاحات:

هر تحقیق در هر ساحه ایکه انجام میشود ناگذیر دارای برخی اصطلاحات مسلکی و فنی بوده که توضیح آن در طرح و بعد در گزارش تحقیق امر ضروری است، در گزارش تحقیق معمولا این کار در بخش ضمائم صورت میگیرد. شما میدانید که بسیاری از

اصطلاحات معانی و مفاهیم متفاوتی دارد، اگر معنی و مفهوم خاصی که محقق از یک اصطلاح در نظر دارد واضح نگردد شاید خواننده از آن اصطلاح معنی و مفهوم دیگری را استنباط کند که اصلا منظور محقق نباشد و یا نسبت بسیار مسلکی بودن اصطلاح خواننده ضرورت داشته باشد معنی و مفهوم آنرا بداند.

چون در تحریر گزارش تحقیق همیشه کوشش بعمل می آید تا بدون تعقیدات لفظی و معنوی صورت گیرد پس باید اصطلاحات مسلکی تحقیق از سوی محقق تعریف شود (11: 73-76).

محقق اگر از یک اصطلاح ابتدا تعریف نظری و بعد تعریف کار بردی و عملی را انجام میدهد در حقیقت به خواننده گزارش تحقیق، بیشتر کمک مینماید تا منظور محقق را در تمام قسمت های گزارش به آسانی درک کند. هدف از تعریف نظری آنست که محقق یک اصطلاح را به اصطلاحات و مفاهیم دیگر چنان تعریف میکند که توسط اهل مسلک تایید و در قاموسها و دائرة المعارف ها موجود باشد، و هدف از تعریف کار بردی و عملی آنست که محقق در آن، حدود و ساحه کاربرد یک متغیر را مشخص و معیار عملی و تجربی برای اندازه گیری آن متغیر را معین سازد، و این تعریف با کلمات واضح صورت گرفته که برای همه خوانندگان معنی آن یکسان بوده و برداشتهای متفاوتی از آن صورت نگیرد. تعریف کاربردی و عملی یک اصطلاح بر بنای تعریف نظری آن استوار است، بگونه مثال شما میخواهید برای اصطلاح و عبارت « آموزش وکیل مدافع جوان » هر دو تعریف نظری و عملی را درست کنید. تعریف نظری شما غالبا اینطور خواهد بود: « آموزش وکیل مدافع جوان عبارت از تعلیم وکیل مدافع جوان بر بنای ضرورت های وظیفه وی او میباشد » و بر اساس این تعریف، شما شاید تعریف عملی ذیل را در نظر بگیرید: « روی دست گرفتن یک پلان تعلیمی قبلا طرح شده برای وکلای مدافع جوان در ظرف یک هفته با استفاده از امکانات اتاق محاکمه تمثیلی پوهنحی شرعیات بمنظور تمرین عملی مهارتهای مسلکی شغل وکالت دفاع ».

علاوه از تعریف نظری و عملی اصطلاحات مسلکی، برای محقق لازم است تا در تحریر گزارش تحقیق خود از اصطلاحات مسلکی یکسان استفاده بعمل آورد و در تمام قسمتهای گزارش اصطلاح قبلی را به اصطلاح دیگر تغییر ندهد، بگونه مثال در یک قسمت گزارش اصطلاح « متغیر مستقل » را به کار ببود و در قسمت دیگر گزارش به عوض آن اصطلاح « متحول مستقل» را استفاده کند.

حالا شما توضیح دهید که گزارش تحقیق شما دارای اصطلاحات مسلکی است و یاخیر؟
اگر جواب شما بلی است پس لست آن اصطلاحات را تحت عنوان « ضمیمه شماره ...» ترتیب و این ضمیمه را در جنب سائر ضمائم تحقیق تان (اگر موجود باشند) قرار دهید.
در تحقیقات مربوط به علوم شرعی و قانونی ترتیب ضمائم به شکل ذیل مناسبتر است:

ضمیمه شماره 1

آیات کریمه قرآنی

ضمیمه شماره 2

احادیث نبوی (صلی الله علیه وسلم)

ضمیمه شماره 3

اصطلاحات مسلکی

ضمائم مربوط به اسمای رجال، اماکن و غیره (اگر ضروری پنداشته شوند).

در پایان به ارتباط تحریر گزارش تحقیق و تنظیم مطالب رساله ماستری گوشه ای از نوشته های دوکتور کمالی را با کمی تصرف ذیلا نقل میکنیم:

« تحریر گزارش تحقیق:

چنانچه بعد از اجرای تحقیق، یافته ها و نتایج آن گزارش نشود ، گويي اصولا تحقیقی صورت نگرفته است. از این رو نوشتن گزارش تحقیق و بطور خاص نوشتن مقاله

تحقیقی در اولویت کار محقق است. در این میان وفادار ماندن به نتایج حاصله و ذکر منابع مورد استفاده اهمیتی دوچندان دارد.

اجزاي اصلي يك گزارش تحقيق عبارتند از:

- صفحه اول (روي جلد): شامل نام ، عنوان تحقيق ، مجري يا مجريان ، تاريخ اجرا.
- خلاصه یا چکیده (بین 200 تا 250 کلمه چهارحرفی): شامل مقدمه، هدف، پیشینه تاریخی موضوع، روش کار، نتائج و نتیجه گیری میباشد.
- فهرست مطالب. در گزارش تحقیق فهرست تفصیل ضرورت نبوده بلکه آوردن عناوین اساسی با صفحات مربوطه آن مناسبتر است.
- مقدمه: شامل بيان مسئله و پرابلم، اطلاعات زمينه اي، تحليل مسئله، اهداف تحقيق و اشاره به موضوعات مهم تحقيق شده.
- مرور بر بررسي ه اي قبلي.
- مواد، روش گرد آوري ، تجزيه و تحليل اطلاعات.
- يافته ها و نتايج: شامل آنچه از اجراي طرح تحقيقي بدست آمده است.
- مناقشه و نتيجه گيري: شامل مهمترين يافته ها، نكات قوت و ضعف تحقيق ، محدوديت ها و مشكلاتي كه در گردآوري وجود داشته است، اشاره كردن يا مقايسه نتيجه اين تحقيق با مطالعات ديگران و نتيجه گيري نهائي.
- پیشنهادات.
- فهرست مراجع.
- ضمائم (در صورت ضرورت).

اجزاي اصلي يك مقاله تحقيقي عبارتند از:

- عنوان مقاله، محقق و نهادی که محقق به آن وابسته است
  - خلاصه
  - مقدمه
  - مواد وروش کار
  - یافته ها
  - مناقشه و نتیجه گيري
  - فهرست مراجع

رهنمای تهیه و تحریر منوگراف دوره لیسانس:

مثلیکه میدانید منوگراف هم یک رساله و اثر علمی- تحقیقی است که باید تمام شروط و اصول مربوط به محتوی و شکل یک رساله و اثر علمی- تحقیقی درآن رعایت شود، رساله و اثر علمی – تحقیقی آنست که طی این نوشته راجع به محتوی و شکل آن بحث صورت گرفت، برابر است این رساله و اثر برای یک ترفیع علمی، تحریر شده باشد و یا بحیث پایان نامه و تیزس دوره ماستری و دوکتورا مورد ارزیابی قرارگیرد و یا هم بعنوان یک منوگراف دوره لیسانس تهیه و تحریر گردد. اما محصلین عزیز دوره لیسانس پوهنتونها و موسسات تحصیلات عالی کشور نسبت اینکه اکثریت آنها برای بار نخست تحقیق و تحریر یک اثر علمی – تحقیقی زیر نام منوگراف را تجربه میکنند لذا استادان رهنمای آنها به این موضوع توجه داشته و کوشش میکنند تا موضوعات نسبتا سهلتری را برای شان در نظر گیرند و هم در قالب بندی و شکلیات آن رعایت حد اقل شروط یک رساله و اثر علمی – تحقیقی را از آنها مطالبه کنند. بنا بر آن اکثر استادان محترم رهنما معمولا رعایت مطالب ذیل را در محتوی و شکل یک منوگراف ضروری میدانند:

- موضوع منوگراف یک موضوع نسبتا جدید و آسان باشد و در پنج سال اخیر محصلین راجع به آن چیزی ننوشته باشند.
- دارای صفحه معیاری عنوای باشد.
- خلاصه معیاری داشته باشد.
- شامل فهرست موضوعات، اشکال و جداول باشد.
- مقدمه منوگراف شامل طرح علمی موضوع، وجود مشکل و اسباب اختیار موضوع، اهداف، طریقه کار و فشرده محتویات باشد.
- به پیشینه و خلفیه موضوع تماس حاصل شده باشد.
- موضوع مورد بحث به درستی مطالعه و بررسی شده و حق آن اداء شده باشد.
- یافته های جدید ذکر، مناقشه و از آن نتیجه گیری صورت گرفته باشد.
- تمام مطالب و محتویات منوگراف به درستی مستند سازی شده و در اخیر، فهرست مراجع و مآخذ طبق طرز العمل معمول وزارت تحصیلات عالی ارائه شده باشد.
- تصنیف مطالب منوگراف با تسلسل منطقی صورت گرفته وعناوین درجه اول، دوم و سوم بطور معیاری از هم تفکیک شده باشند.
- متن و محتوی منوگراف توسط نویسنده چندین بار مرور گردیده و از اغلاط املائی، انشائی و تایپی عاری بوده، اصول ترقیم و علایم وقف در آن بخوبی رعایت شده باشد.

یاداشت:

در سالهای اخیر لله الحمد سهولتهای کتابخانه های آن لاین، کتابخانه های مجازی و انجین های تحقیقاتی مربوط به شبکه بین المللی انترنت به دسترس پوهنتونها و موسسات تحصیلات عالی کشور قرار گرفته و از این طریق کار دسترسی به معلومات مورد نیاز در هر ساحه و به هر زبان بسیار آسان شده است. اما از جانب دیگر نباید فراموش کرد که موجودیت این سهولتها کار بسیاری از هنرهای جمیله و

فنون مستظرفه انسانها را نیز به حالت تعلیق و تعطیل در آورده است. و علاوه ازآن با تأسف برخی اندکی از محققان و محصلان وجود دارند که جهت تهیه آثار علمی شان از کتابخانه های آنلاین و مجازی و هم برخی سایتهای علمی گوگل، ویکی پدیا و... و... استفاده نا درست کرده و مطالب را از آنها کاپی و پست نموده و در رساله ها و آثار علمی شان بنام خود میگنجانند که جلوگیری از اینگونه سرقتها بعضا مشکل میباشد، اما باز هم استادان محترم رهنما باید درین زمینه متوجه بوده مطالب و مآخذ آثار تحت رهنمایی خود را بدقت زیاد نظارت کنند و هم خوبست تا از محققین و محصلین تحت رهنمایی شان علاوه از کاپی تایپی، کاپی و نسخه خطی اثر را که به دست شخص محقق و محصل نوشته شده باشد نیز مطالبه کنند و در ابتدای کار آنها را از این چنین مطالبه آگاه سازند.

پوهنتونها، اکادمی ها، مراکز علمی –تحقیقی و استادان محترم رهنما برای جلوگیری از این پدیده شوم (کاپی و پست) میتوانند راه ها و طرق امنیتی دیگر را نیز جستجو و به کار گیرند.

ضرورت رعایت علامه گذاری در نوشتن گزارش تحقیق:

برای تهیه گزارش تحقیق لازم است تا در وقت نوشتن متن آن جمیع مقررات و اصول تنقیط، ترقیم و علامه گذاری رعایت گردد در غیر آن کسی به خواندن آن علاقه نشان نخواهد داد، برای ا ینکه یک اثر علمی و یا هر نوشتۀ دیگری به شکل درست خوانده شده و برای خواننده در وقت خواندن آن سهولت ایجاد گردیده باشد لازم است از گذاشتن برخی علامات در جاهای مناسب هر متن استفاده بعمل آید، این علامه گذاری را در زبان دری بنام نقطه گذاری یا نشانه گذاری یاد کرده اند و در زبان عربی بنام های ذیل یاد گردیده است: علامات الوقف، اصول الترقیم یا اصول التنقیط. اینک ما در ذیل بطور مختصر برخی علامات مشهور وقف و درست خوانی را ذکر میکنیم:

نقطه / الوقفة / full stop (.) :

با این علامه، وقف کامل صورت میگیرد یعنی زمانیکه جمله بطورکلی ختم میشود این علامه گذاشته میشود، بعد از مخففات وشماره بندی مطالب نیز این علامه را میگذارند؛ مانند: کابل پایتخت افغانستان است. در سال 1389 هـ . ش . ، 1. 2. 3.

ویرگول / الفاصلة اوالفارزة / Comma / virgule (،) :

این علامه برای سکته و وقفه کوتاه بکار برده میشود و موارد گذاشتن آن قرار ذیل است:

- عبارات و جمله های غیر مستقلی که در حکم یک جملۀ کامل باشند؛ مثل: کسی که اجتهاد کرد و به حق پیوست، برای او دو اجر است. و کسی که اجتهاد کرد و به خطاء رفت، برای او یک اجر است.
- در جاییکه چند اسم و کلمه تحت یک حکم قرار داشته باشند؛ مثل: زید، بکر، احمد و محمود از صنف بیرون شدند.
- بعد از بلی و نخیر نیز استعمال شده میتواند.
- در صورتی که احتمال خواندن یک کلمه به کسره اضافت باشد از ویرگول استفاده میشود؛ مثل: شعر خوب چون مروارید، گرانبهاست.

سیمی کولن / الفاصلة المنقوطة / Semi colon (؛) :

با این علامه هم وقف و مکث صورت میگیرد، اندازه این وقف و مکث درازتر از اندازه وقف ویرگول و کوتاتر از اندازه وقف نقطه میباشد و در بین جملاتی گذاشته میشود که وقفه در بین آنها از موارد ویرگول بیشتر باشد؛ مثل: حضرت محمد (صلی الله علیه وسلم) فردی از بشر است؛ خداوند (جل جلاله) او را از بین خلقش برگذید؛ تا حامل آخرین رسالت سماوی باشد. این علامه قبل از کلماتی؛ مانند: اما، اینکه، چراکه، لیکن، زیرا، بلکه، به حیث مثال، مانند، مثل، مثلاً، ازین قرار و ... نیز استعمال میشود.

دو نقطۀ شارحه / النقطتان العموديتان / colons (:) :

از این علامه برای تشریح یک مطلب استفاده میشود؛ مثلاً قبل از نقل قول مستقیم؛ به این شکل: حضرت رسول اکرم (صلی الله علیه وسلم) فرموده است: « مسلمان کسی است که مسلمانان از دست و زبان او در امان باشند».

این علامه بعد از عناوین کوچک کنار صفحه، بعد از لغتی که معنای آن در کنارش ذکر گردد و برخی موارد دیگر نیز استعمال میشود.

سه نقطه / علامة الحذف / deletion (...) :

زمانیکه میخواهیم از ذکر برخی مطالب در متن خود صرف نظر کنیم، در پایان آن سه نقطه را که بنام علامه انصراف هم یاد میشود، میگذاریم.

فاصله / الشرطة / Dash / Hyphen (_) :

این علامه بعد از شماره ها و یا حروف مسلسل ذکر میگردد؛ بطور مثال:

1- و یا الف-

2- ب-

3- ج-

4- د-

و در ابتدای موضوعاتی از هم جدا نیز گذاشته میشود؛ بطور ذیل:

_

_

_

وبعضا برای توضیح وتفسیر یک موضوع هم گذاشته میشود؛ مثلا: حضرت امام ابوحنیفه رحمه الله- فقیه بزرگ جهان اسلام است.

ممیز / الشرطة المائلة / oblique (/) :

این علامه معمولاً برای جدا کردن سنه های هـ. ق. ، هـ. ش. ، و میلادی بکار برده میشود؛ مثلاً: ابن رشد در سال 520 هـ. ق./ 1126م تولد و در سال 595 هـ. ق. / 1198م وفات نموده است.

قوس های ناخنک / الشولتان المزدوجتان / Parenthesis (« ») :

از این علامه برای اقتباس مطالب و نقل قولهای مستقیم، برای نشان دادن نامهای خاص اشیاء، جاها، اشخاص و برخی موارد دیگراستفاده میشود. وقتی که جمله با ناخنکها خاتمه یابد نقطه به طرف داخل ناخنک گذاشته میشود ولی برخی به این نظر اند که گذاشتن نقطه بعد از ناخنک مناسبتر بوده و ناخنک را معنی دار میسازد.

هلالها / الهلالان / القوسان / parenthesis (( )) :

این علامه برای توضیح بیشتر کلمه و یا عبارت بکار میرود.

قلاب / القوسان المرکنان اوالمعقوفتان / Brackets ([ ]):

این علامه برای ذکر جملهٔ معترضه، ارائه ملاحظه محقق و نویسنده و نشان دادن دساتیر اجرایی در یک نمایشنامه بکار گرفته میشود.

سوالیه / علامة الاستفهام / Question mark (؟) :

این علامه چنانچه به همه واضح است بعد از جمله سوالیه گذاشته میشود.

ندائیه / علامة الانفعال او التأثر او التعجب / Exclamation (!) :

این علامه بعد از جمله هایی گذاشته میشود که از حالات و انفعالات نفسانی تعبیر کند؛ مانند: خوشی، غم، تأسف، تعجب، خواهش، تهدید، استغاثه، نداء وغیره.

ستاره / / star (*) :

این علامه برای مراجعه به پاورقی ، ایجاد فاصله بین دو مصرع یک بیت، قبل از عبارتهایی؛ مانند: یاد آوری، نکته، تنبیه، تذکر، وتوضیح استفاده میشود.

فشرده مطالب این اثر برای تهیه گزارش تحقیق:

تعریف اثر علمی- تحقیقی :

چنانچه در اوائل این رساله هم تذکر رفت اثر علمی تحقیقی عبارت از آن اثریست که مطابق اصول و روشهای معیاری تحریر یافته و در یک ساحه خاص علمی نتایج و در یافتهای جدیدی را در سطح ملی و یا بین المللی بدست دهد .

در مورد اثر علمی- تحقیقی در بند دهم ماده دوم مقرره حق الزحمه فعالیتهای علمی- تحقیقی و نشراتی مصوب سال 3182 چنین میخواهیم: « اثر علمی – تحقیقی به اثری گفته میشود که در یک موضوع خاص نظری یا عملی مطابق روشهای معیاری نوشته شده و واجد شرایط ذیل باشد :

1: مفکوره و نظر جدید را در مقیاس کشور ارائه نماید.

2: سبک و نگارش آن معیاری بوده و از اغلاط املایی و انشایی عاری باشد .

3: در نگارش آن طور عمده از منابع و مآخذ معتبر علمی استفاده شده باشد .

4: مقدمهء اثر علمی- تحقیقی باید دارای اوصاف ذیل باشد:

- طرح موضوع بصورت واضح با بیان ضرورت و هدف تحقیق .

- مشخص ساختن ساحه و حدود تحقیق نظربه ایجاب رشته .

- توضیح مواد و روش تحقیق با ذکر اجمالی از محتوای اثر در صورت لزوم.

5: تهیه متن اثر در رشته های مربوطه مطابق روشهای معمول و معیاری با داشتن جدولها ، ارقام و احصایه ها، گرافها و نقشه ها در صورت لزوم .

6- نتیجه گیری علمی و تحلیل از کار تحقیق با تعیین ساحه استفاده علمی یا عملی یا هردوی آن .

7: تهیه فهرست مآخذ، مطابق به معیارهای پذیرفته شده علمی معاصر .

8: موجودیت ضمایم مربوطه در اخیر اثر در صورت لزوم .

9: تعریف و توضیح اصطلاحات در جاهای مناسب و گنجایش فهرست اصطلاحات علمی در اخیر اثر در صورت لزوم » (12: ماده 2).

یک اثر علمی- تحقیقی انعکاس دهنده نتایج و دریافتهای جدید و بکر در یک ساحه علمی است که با اسلوب قبول شده و معیاری نگارش یافته باشد. شرط های اساسی یک تحقیق علمی وجدید، بکر بودن موضوع و تحریر معیاری آن میباشد.

اثر علمی- تحقیقی عمدتاً دارای سه بخش عمدهء ذیل است:

1: مقدمه

2: تهیه متن اثر ورفع یک کمبود معین

3: نتایج و مناقشات

و اگر این سه قسمت را تنظیم بهتر کنیم ساختار یک اثر علمی- تحقیقی به شکل ذیل در می آید: عنوان موضوع، خلاصه اثر، مقدمه که حاوی شرح موضوع تحقیق، هدف، مواد و روش کار میباشد، پیشینهء تاریخی موضوع و مرورِی بر مراجع، مواد و روش کار، نتایج و یافته های کار، مناقشه، نتیجه گیری، سفارشات و فهرست مآخذ (5).

علاوه از بخشهای اساسی ذکر شده در یک اثر علمی-تحقیقی که به شکل یک کتاب تحریر می یابد تنظیم بخشهای فرعی ذیل درآن نیز ضروی میباشد: پیشگفتار و فهرست مطالب که این دوبخش با خلاصه اثر با حروف ابجدی [1] نشاندهی میشود ودر صورت ضرورت ضمایم نیز در اخیر اثر علمی- تحقیقی علاوه شده میتواند.

1. حروف ابجد بر بنای ترتیب حروف عبری و الفبای اولیه خط فنیقی تنظیم شده، حروف عربی 29 حرف بوده که همزه و الف هر یک در حروف ابجد دارای قیمت 1 است پس حروف ابجد دارای 28 حرف زبان عربی به ترتیب زیر میباشد: «الف، ب، ج، د، ه، و، ز، ح، ط، ی، ک، ل، م، ن، س، ع، ف، ص، ق، ر، ش، ت، ث، خ، ذ، ض، ظ، غ». هر حرف ابجد دارای یک قیمت و ارزش عددی خاصی است که در جدول ذیل ارائه میگردد:

الف	ب	ج	د	ه	و	ز	ح	ط	ی	ک	ل	م	ن	س	ع	ف	ص	ق	ر	ش	ت	ث	خ	ذ	ض	ظ	غ
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۲۰	۳۰	۴۰	۵۰	۶۰	۷۰	۸۰	۹۰	۱۰۰	۲۰۰	۳۰۰	۴۰۰	۵۰۰	۶۰۰	۷۰۰	۸۰۰	۹۰۰	۱۰۰۰

برای آسانی کار این حروف را در هشت کلمه که گفته میشود نامهای فرزندان یک پادشاه قدیمی است در آورده اند، و این کلمات عبارت اند از: «اَبْجَدْ – هَوَّزْ - حُطّی - کَلَمَنْ - سَعْفَصْ - قَرَشَتْ - ثَخَذْ - ضَظِغْ».

صفحات کتاب از مقدمه الی آخرین صفحه اثر به اعداد 1،2و...و... نشانی میشود بنابر آن تمام بخشهای اصلی و فرعی یک اثر علمی – تحقیقی که بصورت یک کتاب تحریر مییابد به ترتیب ذیل تنظیم میشود: صفحه عنوان، پیشگفتار، خلاصه اثر، فهرست مطالب، مقدمه، پیشینه تاریخی موضوع و مروری برمراجع ، مواد و روش کار، نتایج و یافته های کار، مناقشه، نتیجه گیری، سفارشات، فهرست مآخذ و آوردن ضمایم در صورت ضرورت.

توضیح مختصر هر بخش:

1- صفحه عنوان:

در صفحه عنوان یک اثر علمی- تحقیقی معمولا رابطهء محقق و اثرتحقیقی با یک دیپارتمنت، پوهنحُی، پوهنتون و غیره نشان داده میشود و هم عنوان اثر، اسم محقق یا محققین و تاریخ تحقیق ذکر میگردد. در صفحه عنوان دو موضوع یکی عنوان اثرعلمی- تحقیقی و دیگری ترتیب نامهای محققین کمی به توضیح ضرورت دارد:

زمانیکه بخواهیم یک کلمه، نام و یا یک جمله را به اساس حروف ابجد به اعداد نشان دهیم ارزشهای عددی حروف آنها را باهم جمع کرده و عدد به دست آمده نمایانگر آن کلمه، نام و یا جمله مطلوب میباشد. چنانچه نام الله را به عدد 66 و بسم الله الرحمن الرحیم را به عدد 786 نشان میدهند. در محاسبه حروف ابجد حرف مشدد یک حرف به حساب رفته چنانچه همزه (أ) و الف (ا) هر یک را به عدد ۱ حساب می‌کنند، حساب کلماتی همچون اله و رحمن از روی صورت مکتوب است؛ نه ملفوظ (الاه و رحمان). چون حروف ابجد حروف عربی اند بنا برآن حروف مخصوص زبان پشتو و یا دری در وقت ارزشیابی به حروف عربی تعدیل میشوند، به عنوان مثال حروف پ، گ، چ، ژ، ړ، ډ، ښ، بالترتیب به حروف ذیل عربی تعدیل گردیده ومحاسبه میشوند: ب، ک، ج، ز، ر، د، س.

از حروف ابجد برای مقاصد زیادی استفاده میشود که یکی از آنها کاربرد این حروف در شماره گذاری صفحات قبل از مقدمه کتابها است، اگر این صفحات بیشتر از 9 صفحه باشند در شماره گذاری آنها اکثر مولفین دچار مشکل و اشتباه شده و متردد میشوند از کدام حروف باقیمانده ابجد استفاده کنند، به جا این خواهد بود که آنها زمانیکه از« الف» تا « ی» صفحات خود را شماره گذاری کردند بعد از آن ترتیب حروف ابجد را رها کرده وشماره گذاری صفحات خود را اینطور ادامه دهند: یا، یب، یج، ید، یه، یو، یز، یح، یط، ک، کا، کب، کج، کد، والخ، چه حرف ی مساوی به عدد 10 است وحرف بعد از ی، ک میباشد و ک دارای ارزش عددی 20 است نه 11 که مطلوب ما میباشد، پس برای نشان دادن عدد 11 باید از دوحرف «یا» ابجد استفاده صورت گیرد که ی مساوی به 10 و الف مساوی به 1 است که جمعا 11 شده و این شماره مطلوب ما میباشد، و قس علی هذا.

عنوان یک اثر علمی- تحقیقی مانند عنوان هر اثر دیگر باید به بسیار دقت انتخاب شود، انتخاب یک عنوان خوب اهمیت کار شما را بلند برده خوانندگان و علاقمندان زیادی را به مطالعه آن جلب میکند. شاید تا حال شما عناوین جالب و زیبای زیادی را دیده باشید و اگر وقت مطالعه تمام اثر مربوط را هم نیافته اید ولی آن عنوان برای همیشه در ذهن شما شکل بسته و علاقه مطالعه آنرا همیشه در وجود شما زنده نگهداشته است. عناوینیکه با مهارت مسلکی انتخاب میشود اشخاص بسیارکم علاقه را هم بسوی خود می کشاند.

در انتخاب یک عنوان کوشش بعمل آید تا بسیار دراز و دارای کلمات اضافی نباشد، این مقوله عربی« خیرالکلام ماقل ودل » شاید درهرسخنی مورد تطبیق داشته باشد ولی به نظر بنده یکی از مصادیق بسیار خوب آن در عنوان نیز بوده میتواند. عنوان باید از کلمات مانوس وآشنا تالیف یافته وبا دقت، کلمات متناسب با بهترین وجه محتوای اثر را بیان کند، درعنوان اگر از آوردن مخففات، قوسها وکلمات مبهم جلوگیری شود به مرغوبیت، زیبایی و رسایی آن کمک بیشترمیکند، طبیعی است که این مشخصات نه تنها درعناوین آثارعلمی– تحقیقی باید رعایت شود بلکه رعایت آن در همه عناوین امر ضروری است، درسال 1367 بنابر لزوم دید مقامات صالحه وقت تصمیم بر این شد که پوهنځی شرعیات پوهنتون کابل به پوهنتون اسلامی ارتقاء یابد تا درعرصه علوم اسلامی یک نمونه کامل در سطح کشورهای منطقه باشد، اقدام بسیار نیک بود ومصارف هنگفتی هم صورت گرفت ولی نام این پوهنتون بدون مشوره استادان پوهنځی شرعیات از طرف مقامات غیرمسلکی بالا انتخاب ودر یک لوحه برقی طویل وعریض برپیشانی آن نصب گردید. عنوان اینطور بود: « پوهنتون (جامعه) تحصیلات و تحقیقات علوم اسلامی » شما خود قضاوت کنید که آیا آوردن کلمه جامعه در این عنوان که در زبان عربی به پوهنتون گفته میشود ولی در ادبیات ما به هیچ وجه چنین معنی را نمیرساند کاری بجا و مناسب است؟ و یا هم آوردن کلمات تحصیلات و تحقیقات؟ که بدون شک یک پوهنتون از این دو امر خالی بوده نمیتواند.

موضوع دیگر ترتیب نامهای محققین است که یک تعداد در این ترتیب درجه های اکادمیک وعلمی را اعتبار داده درحالیکه تعداد دیگری طرفدار این امراند که هر محققیکه سهم بیشتر در کار تحقیق مشترک داشته مستحق آنست تا نامش اول ذکر شود ولو اینکه درجه علمی واکادمیک بلندتر را نداشته باشد.

2- پیشگفتار :

چنانچه از نامش معلوم است محقق درین بخش از موضوعاتی یاد آور میشود که ارتباط بسیار مسلکی و اکادمیک با موضوع اثر علمی- تحقیق ندارد ولی یادآوری آنرا پیش از هر چیز دیگرضروری میداند.

3- خلاصه اثر:

خلاصه کردن اثرعلمی- تحقیقی در کشورما چندان معمول نیست صرف بعضآ در آثارعلمی- تحقیقی کوچک که به شکل یک مقاله در یک مجله نشر میشود دیده میشود بهر صورت خلاصه کردن اثر، کار معقول و بجا است و یکتعداد زیاد محققین علاقه دارند تا خلاصه را در آخیر اثر جابجا کنند اما کار مفید و مناسب این خواهد بود تا خواننده راهرچه زودتر با نتایج و ماحصل کارخودآشنا سازند و خلاصه اثر خود را در اولین صفحه کتاب و یا مقاله خود بعد از پیشگفتار وفهرست مطالب جابجا کنند. طبیعی است که خلاصه اثر باید عصاره ای از محتویات اثر باشد که در آن به جریان تاریخی، موجودیت فعلی کمبود ومشکل و راه حل ها تماس حاصل شده باشد.

4- فهرست مطالب:

در ترتیب فهرست مطالب کدام مشکل خاصی وجود ندارد، ذکرعناوین قبل از فهرست مطالب، ضروری نمیباشد، طبیعی است که فهرست مطالب باید بعد از ختم و تایپ اثر ترتیب

شود تا مشکلی در رقم گذاری صفحات بوجود نیاید ، گرچه حالا برای تنظیم صفحات عناوین درکمپیوتر به شکل معیاری در یک فایل سهولت وجود دارد، به این معنی که در یک فایل هم اوراق بدون حروف ابجد و ارقام شمارش و هم اوراق دارای حروف ابجد وهم اوراقی دارای ارقام شمارش تنظیم میگردد درحالیکه در گذشته اینگونه اوراق در سه فایل جداگانه جابجا میشد.

5- مقدمه :

مقدمهء اثر علمی- تحقیقی یکی ازمهمترین بخش های آنست، در مقدمه باید راجع به موضوع مورد تحقیق معلومات مختصر داده شود. راجع به کار پیشینیان در این عرصه یادآوری کند، شاید کاریک محقق در یک ساحه معین یگانه کار اول او در ین ساحه نباشد.

در مقدمه کمبود و مشکلیکه در یک ساحهء معین وجود دارد باید مشخص شود و هم آنچه که در مورد رفع و حل کمبود و مشکل توسط محقق در اثر حاضر انجام شده ذکر گردد. در مقدمه باید مواد و روش کار توضیح شود و هم اینکه چرا محقق از روشهای مختلف، این چنین روش کار را مناسب دیده است. اکثر محققین ترجیح میدهند تا نتایج و دست آورد های کار خود را در مقدمه ذکر کنند و خواننده را ترغیب نمایند تا از چگونگی بدست آوردن این دریافتهای جدید با روش انتخاب شده مطلع شود.

طبیعی است که در ضمن این مطالب محقق اهداف معین خود را که از این تحقیق در نظر دارد توضیح میدهد.

نا گفته نماند که در آثار علمی - تحقیقی خصوصاً در تحقیق عملی، محقق علاوه از مقدمه در متن اثر نیز مواد و روش کار خود را به تفصیل بیان میکند.

جهت توضیح منظم مطالب ذکر شده، مقدمه باید دو عنوان کلی ذیل را در بر داشته باشد:

1 -ضرورت و هدف این تحقیق.

2- مواد و روش کار.

بعد از این دو عنوان محتوی اثر بطور اجمالی ذکر میشود در حالیکه قبل از آن عناوین، محقق موضوع تحقیق را بطور علمی طرح و بیان داشته، ساحه و حدود تحقیق را نظر به ایجاب رشته معین نمود ه است (11: ماده اول).

6- پیشینه تاریخی و مروری بر مراجع:

این قسمت اثر در صورتیکه تحقیق به شکل یک کتاب در آورده شده باشد بطور جداگانه تحریر میگردد و حتی برخی محققین، پیشینه تاریخی موضوع را جدا و مروری بر مراجع را جدا طی دو عنوان مینویسند. ولی اگر اثر علمی – تحقیقی به شکل یک مقاله برای نشر در یک مجله علمی تهیه شده باشد در آنصورت این عنوان جزء محتویات مقدمه شده میتواند، در هر دو صورت هدف از ترتیب این عنوان توضیح کافی در مورد سابقه موضوع مورد تحقیق است، در این عنوان محقق علاوه از توضیح سابقه موضوع و از اینکه محققان گذشته در زمینه چه دست آورد های داشته و چه آثار علمی- تحقیقی ایجاد نموده اند باید ضرورت ادامه کار آنانرا نیز وضاحت دهد و اینکه در این ساحه چه مشکل و کمبود وجود دارد که محققان متقدم موفق به حل و رفع آن نشده اند و یا مشکل و کمبود به اساس تقاضای زمان مطرح شده ویا هم وسایل و امکانات جدید زمینه آنرا مساعد ساخته تا مشکل و کمبود باقیمانده حل و رفع گردد که در گذشته نسبت نبودن آن امکانات حل و رفع نشده بود، این مشکل و کمبود مشخص توسط این محقق در این تحقیق حاضر رفع و حل میشود.

7- مواد و روش کار:

موادو روش کار نظر به موضوع تحقیق فرق میکند. اگر موضوع تحقیق موضوع عملی است در آن طبعاً از موادی نام برده میشود که در عملیه تحقیق از آن استفاده شده است و هم اندازه ها، روش تهیه و خصوصیات مواد مورد استفاده ذکر میشود، اشیایکه موضوع تحقیق

قرار میگیرند مانند انسان، حیوان، نبات و جماد نیز از مواد تحقیق بحساب رفته که باید تمام خصوصیات و کیفیات آن ذکر شود.

در موضوعات تحقیق عملی روش های تحقیق نسبت به مو ضوعات نظری محض متفاوت است. در یک تحقیق عملی محقق از چگونگی طرقی گذارش تهیه میکند که در اجرای عملیه تحقیقی بکار گرفته شده، تجزیه و ترکیب چگونه صورت گرفته، مشاهده تغییرات در موضوع تحقیق با کار گیری عوامل مختلف چگونه است، تجربه چگونه انجام و تکرار شده میتواند، ارقام و احصائیه ها چگونه به دست می آید وغیره.

اما در موضوعات نظری مواد و روش کار فرق میکند درین گونه موضوعات مجالی برای صحبت کردن از مواد کیمیاوی، منابع و خصوصیات آن وجود ندارد و تجربه عملی خاصی هم اکثرا درکار نیست، در موضوعات تحقیقی نظری علاوه از قلم، کاغذ، کمره عکاسی، نقشه، گراف، جدول، اشکال، وسایل سمعی و بصری وغیره خود نظریات با اینکه مادی نیستند ولی بحیث مواد تحقیق از آن کار گرفته میشود، این نظریات را میتوان از کتب کلکشن ها، قاموسها، دایرة المعارفها، سایتهای انترنت، مصاحبه ها وغیره دریافت و برای حل و رفع مشکل و کمبود موجود در یک ساحه علمی نظری از آن کار گرفت و با نظر داشت مقتضیات عصر و ایجابات زمان، ارزشهای دینی وملی، تحول و پیشرفت، تحقق مصالح اجتماعی و فردی، حل منازعات ملی و بین المللی، استقرار امن و صلح، و بالاخره رفاه و آسایش انسان آنها را با هم مقایسه وتحلیل نموده گزینش و یا ارائه طرح جدید را بدست داد.

نا گفته نماند که در مقدمه اثر نیز« مواد وروش کار» معمولاٌ یک عنوان فرعی است که بطور بسیار موجز به توضیح آن پرداخته میشود. ولی آنچه که تحت کلیشه « مواد وروش کار» بحیث یک عنوان اصلی و اساسی بحث وتحریر میشود درحقیقت همه محتوی و جان مطلب را خصوصاٌ در ساحه تحقیق عملی تشکیل میدهد.

8- نتایج کار:

این بخش اثر علمی- تحقیقی شاید کوتاه ترین بخش ها باشد ولی از لحاظ اهمیت ازمهمترین بخش ها بشمار میرود، هر محقق چه در یک موضوع علمی نظری ویا در یک موضوع علمی عملی، سعی میکند تا این بخش را قسمی تنظیم کند که با انتخاب کلمات روشن و آشنا، ترکیب و بافت کلمات بدون تعقید لفظی و معنوی بتواند تمام دریافتهای جدید وما حصل کار خود را آنگونه ایکه در مقدمهء اثر وعده نموده است به خوانندگان گذارش دهد.
نتایج کار بطور خیلی مختصر بدون آن جز ئیاتیکه در عنوان « مواد و روش کار» بحث شده تحریر میگردد. در برخی موضوعات ایجاب میکند که نتایج کار طی یک جدول ویا جداول متعدد ارائه شود (9: 15-16).

9- مناقشه:

مباحثه توآم با مدارک و شواهد در مورد نتایج کار تحقیق را میتوان مناقشه نام گذاشت، در یک مناقشهء خوب رابطه نتایج کار با اصول متعارف در زمینه بیان میشود ولی نتایج عیناً تکرارنمیشود و هم دریک مناقشهء خوب از استثناءاتیکه به اصول متعارف وارد میشود ذکر گردیده و نتایج بدست آمده فعلی با نتایج قبلاًبدست آمده مقایسه میشود چنانچه مواردیکه به بحث و پژوهش بیشتر نیاز دارد نیز معین میگردد. ارائه دلایل موافقین و مخالفین در یک مورد با ذکر نظر مستدل محقق نیز جزء محتویات مناقشه شده میتواند. اگر ذکر تکراری نتایج کار درمناقشه، کار مناسب نیست ولی توضیح بیشتر آن نتایج یکی از اجزای تشکیل دهنده مناقشه به حساب میرود.

10- نتیجه گیری:

اگر تحقیق علمی طی یک مقاله ارائه شده باشد عنوان مستقل برای « نتیجه گیری » ضرورنیست بلکه در اخیر مناقشه مطالب آن ذکر میگردد. در « نتیجه گیری » چنانچه از

نامش پیدا است با استفاده از مواد و روش کار، نتایج و مناقشات، آخرین استنباطات محقق بطور مستدل ارائه میشود.

11- پیشنهادات:

در مقالات علمی- تحقیقی آوردن عنوان مستقل « پیشنهادات » حتمی نیست ولی اگر تحقیق یک موضوع طی یک کتاب ارائه وگذارش شده باشد پیشنهادات محقق تحت عنوان جداگانه تنظیم میشود. دراین عنوان بخاطر انکشاف بهتر موضوع و حل و رفع مشکل و کمبود طرح شده پیشنهادات معین به سایر محققین و دست اندر کاران طرح میگردد وهم برای دیپارتمنت، پوهنځی، پوهنتون مربوطه و سایر مقامات ذیصلاح پیشنهادات ارائه شده میتواند (6).

12- فهرست مآخذ:

برای ساختن فهرست مآخذ شیوه ها و طرق مختلفی بکار برده میشود، این شیوه ها چنانچه در سطح کشور های مختلف جهان مختلف است با تاثیر پذیری ازآن در سطح مجامع نشراتی و اکادمیک کشورما نیز یکسان نبوده است.

در مجموع سه- چهار روش ذیل در همه جا خیلی معروف است:

یکی از روشها در زمینه اینست که نویسنده متن در یک صفحه اثر خود بطور مثال در سه جای از سه کتاب مختلف استفاده میکند و در بین قوسها (1)، 2 و 3 را مینویسد ودر ذیل صفحه بعد ازکشیدن خط به ترتیب، خصوصیات آن مآخذ را درج میکند که در کمپیوتر نیز برای تنظیم این طریقه سهولت فراهم شده است که با تغییر دادن سایز حروف و فا صله خطوط جاهای تعیین شده فوت نوتها تغییر نمیکند، این کار در هر صفحه به عین شکل با شماره های 1،2،3 و... تکرار میشود. در پایین صفحه، مآخذ به این شکل تحریرمیگردد:

1: سید نور الحق کاوش (1369 ش) منطق ارسطو. کابل: مطبعهء وزارت تحصیلات عالی و مسلکی. ص: 26. و در زیر آن مآخذ دوم و سوم.

و در اخیر اثر تمام مآخذ به اساس ترتیب الفبای ابتئی حرف اول نام اخیر مولف بدون درنظر داشت الف و لام تعریف ترتیب و تنظیم و صفحات مربوطه ذکر نمیشود. ودر مآخذ خارجی نیز ترتیب الفبائی در نظر گرفته میشود بدون اینکه شماره مسلسل داده شود. این طریقه فهرست نویسی از نظر بنده بهترین طریقه آنست.

شیوه دیگراینست که نویسنده متن در تمام صفحات اثرخود مآخذ را به ارقام 1،2،3 و....و... به ترتیبیکه استفاده شده، نامگذاری میکند و بدون اینکه مآخذ در پایین صفحه ذکر شود در اخیر اثر تحت عنوان « فهرست مآخذ به ترتیب تذکار» به طریقه ایکه در پایین صفحه ذکر میشد، تحریر میگردد. در آثار مشرح رقم این شماره اکثراٌ به صدها میرسد که روی این ملحوظ از این روش صرف در مقالات و آثار کوتاه استفاده میشود و کار برد آن در کتب مطول تقریباٌ متروک شده است. نا گفته نماند که در این شیوه برخی نویسندگان لست مرتب به ترتیب الفباء را نیز درست نموده و به تعقیب لست قبلی جا بجا میکنند و شمارهء مسلسل نمیدهند.

روش دیگر در زمینه این است که برخی اوقات نویسندهء متن در پیشبرد کارش خود را مستقل و متکی به خود میداند و از مآخذیکه استفاده به عمل میاورد خیلی جزئی و نا چیز میباشد و یا از مطالعه مآخذ صرف یک مفکوره عمومی را که منسوب به یک صفحه معین بوده نمیتواند، دریافت مینماید. او در پایان کار خود یک لست مآخذ را ترتیب و تحریر نموده بدون اینکه صفحات آن مآخذ را مشخص کند چنانچه این روش در برخی آثار مرحوم علامه صلاح الدین سلجوقی دانشمند شهیرکشور ما نیز بکار برده شده است.

روش معروف دیگر اینست که نویسنده در جریان صفحه نام مولف و سال نگارش مآخذ را بجای صرف یک رقم مینویسد بطورمثال: « الطنطاوی (1970) » ودر اخیر اثر لست مآخذ را به ترتیب الفباء تنظیم و تحریر مینماید.

اما روشیکه دراین اواخر طرفداران زیادی پیداکرده روش شماره به ترتیب الفباء است. نویسنده در اخیر اثر خود لست مآخذ را به ترتیب الفباء حرف اول نام اخیر مولف تنظیم و

صفحات استفاده شده را در هر ماخذ ذکر میکند وبه لست، شماره مسلسل میدهد و در جریان نوشتن اثر در ضمن صفحات صرف شماره مسلسل ماخذ مربوطه را تحریر میکند. برخی نویسندگان جهت رفع ابهام در تنظیم صفحات و اینکه کدام صفحه م أخذ در کدام صفحه اثر استفاده شده، صفحات استفاده شده مأخذ را بعد از رقم مربوطه مأخذ در صفحه مینویسند، به گونه مثال: (3: 46) که در این صورت صفحات در لست مآخذ تکرار نوشته نمیشود.

اگر آثار به زبان های مختلف در لست مآخذ وجود داشته باشد در این صورت ابتدا لست مآخذ زبانی به ترتیب الفباء و شماره درست میشود که تعداد مآخذ آن بیشتر باشد وبه تعقیب آن لست مآخذ زبانهای دیگر ملحق ساخته میشود بدون آنکه شماره آن از سر گرفته شود.

چند مثال از مآخذ مختلف برای نوشتن فهرست مآخذ:

اول- مآخذ بزبانهای داخلی:

1- کتاب به حیث مأخذ:

اول تخلص و یا نام فامیلی مولف نوشته میشود- بعد از آن ویرگل – بعد نام اصلی مولف- بعد سال نشر بین قوسین با تفکیک ش و یا ق در سنه هجری- بعد نام کتاب و زیر آن خط - بعد نقطه- بعد جلد – بعد نقطه- بعد مترجم- بعد نقطه – بعد نام مترجم به ترتیب عادی – بعد نقطه – بعد محل نشر- بعد شارحه – بعد بنگاه نشراتی – بعد نقطه -بعد صفحات استفاده شده (در صورتیکه در متن اثر ذکر نشده باشد) بعد نقطه.

مثال: دولاندلن، ش (1382 ش) <u>تاریخ جهانی</u>. ج اول. مترجم. احمد بهمنش. تهران: دانشگاه تهران. ص ص: 25- 70،34،28-74.

الف- کتابیکه دو و یا سه مولف دارد:

صرف تخلص ویا نام فامیلی مولف اول در اول ذکر میشود- بعد ویرگل- بعد نام اصلی مولف اول تحریر میگردد- بعد ویرگل- بعد نام مولف دوم- بعد نام مولف سوم به ترتیب عادی نوشته میشود.

مثال: خرم، محمد علم، سخی احمد ناآرام و عباس قلی فهیم (1343ش) نیازمندی های جوامع در حال رشد. تهران: چاپخانه طوسی. ص: 16 .

و اگر مولفین کتاب بیشتر ازسه نفر باشند دراین صورت تخلص ویا نام فامیلی مولف اول، در ابتدا ذکر میشود- بعد ویرگل – بعد نام اصلی مولف اول – بعد افاده (و دیگران) بکار برده میشود.

مثال: فدایی، ضیاء احمد و دیگران(1343ش) فیزیکل ساینس . کابل: موسسهء تعلیم و تربیه. ص ص : 14 ، 25 ، 40 ، 75- 79 .

ب- کتابیکه سال تالیف آن معلوم نباشد:

در این صورت بین قوسین مخففات عبارت (بدون تاریخ)تحریر میشود (ب ت).

مثال: البغدادی، ابومنصور عبدالقادر (ب ت) الفرق بین الفرق. تهران. ص:25.

ج- کتابیکه مولف آن نا معلوم باشد:

در این صورت بجای نام مولف یک خط به طول یک انچ کشیده میشود.

مثال:----- (1336 ش) حدود العالم من المشرق الی المغرب . کابل : مطبعهء دولتی. ص: 41 .

هرگاه کتاب، چاپ دوم ، سوم و--- و--- داشته باشد در این صورت چاپ دوم یا چاپ سوم و... و... بعد از ذکر نام کتاب تحریر میشود.

هر گاه نام مولف غلط تحریر شده باشد و ذکر نام اصلی او مطلوب باشد، در این صورت اول نام غیر اصلی تحریر و بعد نام اصلی مولف دربین قوسین نوشته میشود.

مثال: نور گل (محمد کاظم) 1948. دهنشینان. پشاور: منور پرس. ص: 19 (10: 114-115).

2- نشریه های موقوت بحیث مأخذ:

الف- مجله بحیث مأخذ:

مثال : ضیاء، عبدالواحد و محمد همایون رسولی (1385 اش) « پلانگذاری سیستم انرژی برق نظر به تقاضا » مجله علمی پوهنتون کابل. شماره سوم. ص: 11.

ب- جریدهء رسمی بحیث مأخذ:

مثال : وزارت عدلیه (1355 ش) « قانون جزای افغانستان » جریدهء رسمی. شماره 13 . مواد: 123 ، 311،240 -324 .

ج- روزنامه بحیث مأخذ:

مثال: سیرت، حسین (20 اسد 1386ش) برداشت متفاوت کرزی و شوکت عزیز از طالبا ن . روز نامه 8 صبح. شماره 68. ص: 2.

دوم- قرآن کریم و کتب منسوخهء سماوی بحیث مأخذ:

قرآن کریم بدون در نظر داشت ترتیب الفبائی احتراماً در شماره اول فهرست مآخذ جابجا میشود و هم در زیر آن خط کشیده نمیشود. از اینکه تنظیم سوره ها و آیات متبرکه آن در فهرست مآخذ مشکل است (خصوصا در آثار علمی- تحقیقی ایکه به پیمانه وسیع از آیات متبرکه استفاده صورت میگرد) بنابر آن در جریان متن اثر بعد از ختم آیه اینطور نوشته میشود: (1: الذاریات، آیه 5) یا (1: 51، 5) و با ارقام عربی نشان داده میشود. کتب منسوخه سماوی مانند تورات (عهد عتیق) و انجیل (عهد جدید) در رد یف «ع» جابجا میشود و اگر استفاده زیاد از آنها صورت گرفته باشد پس در متن اثر اینطور نشان داده میشود : (؟: باب بیستم ، سفر خروج) و شده میتواند بجای باب و سفر صحفه آن نشان داده شود بطورمثال به این شکل (؟ :17).

سوم- سایت انترنت بحیث مأخذ:

مثال :

Day, Robert A. Dec 10, 1998. How to write and publish a scientific paper. 5th edition.

http:// www.amazon.com/ How-write-publish-scientific paper/dp

چهارم- مآخذ متفرقه:

مصاحبه بحیث مأخذ :

1- مثال : محسنی، محمد آصف (12 سنبله 1386ش) مصاحبه توسط محقق اثر.

2- تماس تیلیفونی بحیث مأخذ:

مثال : قرضاوی، یوسف (25 سنبله 1386ش) تماس تلیفونی توسط محقق اثر.

خوبست سایتهای انترنت، مصاحبه ها وتماسهای تلیفونی در متن اثر بین قوسین گرفته شود واز ذکر آنها در فهرست مآخذ جلوگیری گردد.

3- قاموس بحیث مأ خذ:

مثال : الیسوعی، لویس معلوف (1937) المنجد. بیروت: المطبعة الکاثولیکیة. ص: 214.

پنجم- مآخذ به زبان انگلیسی:

Kassis, Hanna E. 1983. A concordence of the Qur'an Berkeley. University of Clifornia Press. PP. 38-40.

Ani, Salman H. and Parkinson, Dilworth B. 1996. Arabic Linguistics bibliography. Indian University. PP. 93 -97.

Melton, J. Gordon, Lucas, Phillip Charles, and Stone, Jon R . 1997. Prime – time religion. Phoenix, AZ: Oryx Press. P. 34.

Bacharach, Jere L. 1996. A Near East studies hand book. REV. Seattle: University of Washington Press. P. 13.

Harvard University Library.1968. Catalogue of the Arabic, Persian, and Ottoman Turkish Books. P. 61.

13- ضمایم، صرف در صورت ضرورت:

درین بخش اگر ضرور باشد فهرست های متعددی ضمیمه اثر شده میتواند خصوصاً در آثار علمی –تحقیقی ایکه به شکل یک کتاب تحریر میگردد بطور مثال فهرست آیات قر آنی، فهرست احادیث نبوی صلی الله علیه وسلم، فهرست لغات و اصطلاحات مسلکی، فهرست اعلام، فهرست اماکن، فهرست اغلاط و غیره.

نمونه ای از فونتها، سایز عناوین وصفحات رساله های علمی- تحقیقی

(اختیاری است)

الف: رساله به زبان عربی:

سایز رساله: به سایز ورق A4

حاشیه راست (مارجین): 2 سانتی متر

حاشیه چپ (مارجین): 2 سانتی متر

حاشیه بالا (مارجین): 2 سانتی متر

حاشیه پایین (مارجین): 2 سانتی متر

فاصله دوخت: 1/5 سانتی متر

عنوان اول (Heading): فونت ابجد هوز Andalus - Bold - سایز 18

عنوان دوم (Heading): فونت ابجد هوز Andalus - Bold - سایز 16

عنوان سوم (Heading): فونت ابجد هوز Andalus - Bold - سایز 14

متن عادی رساله: فونت Arabic transparent ابجد هوز سایز 14

فاصله بین خطوط (line Space): 1 سانتی متر

ب: رساله به زبان دری:

سایز رساله: به سایز ورق A4

حاشیه راست (مارجین): 2 سانتی متر

حاشیه چپ (مارجین): 2 سانتی متر

حاشیه بالا (مارجین): 2 سانتی متر

حاشیه پایین (مارجین): 2 سانتی متر

فاصله دوخت: 1/5 سانتی متر

عنوان اول (Heading): فونت B Titr سایز 16

عنوان دوم (Heading): فونت B Titr سایز 14

عنوان سوم (Heading): فونت B Mitra -Bold- سایز 14

متن عادی رساله: فونت B Mitra سایز 14

فاصله بین خطوط (line Space): 1 سانتی متر

ج: رساله به زبان پشتو:

سایز رساله: به سایز ورق A4

حاشیه راست (مارجین): 2 سانتی متر

حاشیه چپ (مارجین): 2 سانتی متر

حاشیه بالا (مارجین): 2 سانتی متر

حاشیه پایین (مارجین): 2 سانتی متر

فاصله دوخت: 1/5 سانتی متر

عنوان اول (Heading): فونت Pashto Narange سایز 16

عنوان دوم (Heading): فونت Pashto Narange سایز 14

عنوان سوم (Heading): فونت Pashto Aryob -Bold- سایز 14

متن عادی رساله: فونت Pashto Aryob سایز 15

فاصله بین خطوط (line Space): 1 سانتی متر

رهنمای تنظیم اوراق اول کتاب با همه محتویات در یک فایل:

اگر به هر کتابی که تحریر و تالیف میگردد دقت شود از لحاظ شکل و تنظیم اوراق به سه قسمت تقسیم میشود: قسمت اول که شامل صفحه عنوان، صفحه مشخصات کتاب، صفحه بسم الله و شاید برخی صفحات دیگر است نباید به ارقام و یا حروف ابجدی علامه گزاری شود. قسمت دوم که شامل پیشگفتار، خلاصه، فهرست مطالب و شاید برخی صفحات دیگر است باید با حروف ابجدی علامه گزاری شود. قسمت سوم که از مقدمه شروع و تا آخر کتاب ادامه دارد باید با ارقام 1، 2، 3 و... علامه گزاری شود. اکثر نویسندگانی که با مسایل کمپیوتر آشنایی بیشتر ندارند این سه قسمت کتاب را در سه فایل جداگانه تنظیم میکنند که درین صورت آنها نمیتوانند از یک فهرست معیاری مطالب با هیدنگ معیاری کمپیوتر استفاده کنند و بالنتیجه در صورت ورود تغییر در سایز، فونت، فاصله بین سطور و غیره مشخصات صفحه، ارقام صفحات فهرست مطالب نیز تغییر

مینماید و باعث یک درد سر کلان برای نویسنده میشود و هم امکان برای ابدیت صفحات وعناوین فهرست مطالب کتاب میسر نمیباشد.

بخاطر حل این مشکل خوبست تا ما کتاب خود را در یک فایل تنظیم کنیم، برای تنظیم کتاب در یک فایل و تنظیم سه قسمت آن بطور معیاری ضرورت است تا مراحل ذیل را بپیماییم:

همه اوراق کتاب از صفحه عنوان تا اخیر را یکجا ساخته بعد به صفحات کتاب ارقام میدهیم و این ضرور است، به این ترتیب که به انزرت رفته و بعد (پیج نمبر) را کلیک کرده و سپس (فارمت پیج نمبر) را کلیک و در آنجا ارقام را انتخاب و اوکی و بعد مثلا تاپ یا... را انتخاب و همه صفحات رقم زده میشود.

بعد میخواهیم مثلا چهار صفحه اول کتاب هیچ نمبر و حروف ابجد نداشته باشد کرسر را در اخیر صفحه 4 گذاشته و بعد (پیج لی اوت) و (برکس) وبعد (نکست پیچ) را انتخاب میکنیم که کرسر خود بخود به صفحه بعدی میرود وبعد بجای و موقعیت هیدر کلیک کرده که بطور خود کار مینیوی دیزاین باز گردیده وبعد (لینک تو پریویوس) را کلیک نماییم تا سرخی آن از بین برود و عین کار در فوتر نیز انجام شده میتواند و حالا میتوانیم ارقام 4 صفحه اول را با کلیک هیدر و هایلات از بین ببریم و اینکه سکشن علیحده ساخته شد پس رقم 1 از صفحه 5 نشان داده خواهد شد، اگر نشان داده نشود و همان 5 ظاهر شود باید به پیچ نمبر رفته و (ستارت آن 1) مشخص شود وهم کوشش گردد که بعد از بریک، کرسر از صفحه پایین به صفحه بالا که مطلوب است گذاشته شود تا به صفحات قبل موثر واقع شود نه به صفحات بعد.

و بعد بخاطر اینکه مثلا 7 صفحه بعدی را با حروف ابجد علامه گذاری کنیم کرسر را در اخیر صفحه 7 گذاشته یعنی صفحه مطلوب وبعد به (پیج لی اوت) رفته وبعد برکس وبعد (نکست پیج) را کلیک کنیم وبعد به هیدر یا فوتر دبل کلیک کرده و(لینک تو پریویوس) را آف یعنی غیر روشن میسازیم و بعد به انزرت رفته پیج نمبر و حروف ابجد

را انتخاب میکنیم که درین وقت این سکشن دوم با ابجد علامه گزاری میشود. وسکشن سوم با ارقام 1و2 تا اخیر باقی میماند. توجه داشته باشیم که کرسر را همیشه در اخیر صفحه مطلوب بگزاریم نه در اول صفحه بعدی که شاید به صفحات بعدی موثر واقع شود که منظور ما نمیباشد.

ترتیب فهرست مطالب بطور معیاری:

برای ترتیب فهرست معیاری مطالب شرط است که هر سه قسمت کتاب و یا فهرست مطالب با کتاب در یک فایل تنظیم شده باشد.

در بالای صفحه هوم چندین هیدنگ وجود دارند، هیدنگ 1، 2 و... و... اما خوب است برای وضاحت کار ما به زبان فارسی عنوان 1، عنوان 2، عنوان 3 و... و... را به این شکل ایجاد کنیم: عنوان درجه 1 خود را در کتاب سیلیکت نموده و رایت کلیک میکنیم و هم در اخیر جدول ستایل را کلیک که در جدول سه سطره سطر دوم (سیو سلیکشن...) را کلیک ک به تعقیب یک وندو ظاهر میشود و در آن به فارسی عنوان 1 را نوشته و اوکی میکنیم، عنوان 1 در بالا هم ظاهر خواهد شد و درعین وقت که عنوان متن کتاب سلیکت است سایز خط و رنگ خط را نیز تعیین میکنیم مثلا سایز 16 و رنگ سرخ برای عنوان 1 تعیین شد، بعد بخاطر اینکه این مشخصات در تمام عناوین درجه 1 عملی شود درهمین عنوان سلیکت شده باز رایت کلیک کرده ستایل را کلیک و این بار سطر اول که در آن نوشته شده (ابدیت عنوان 1...) را نیز کلیک میکنیم که دراین وقت در بالا هم عنوان 1 با رنگ سرخ و سایز 16 در می آید و عنوان 1 ما برای این کتاب گویا آماده شد و بعد هر عنوان درجه 1 کتاب را سلیکت کرده و دربالا عنوان 1 را کلیک مینماییم آن عنوان با همان مشخصات قالب عنوان 1 عیار میگردد.

بعد این کار را برای عناوین درجه 2 و 3 و 4 هم عملی میکنیم و گویا قالب هر 4 درجه عناوین را میسازیم وبعد هر عنوان کتاب را سلیکت کرده نظر به لزوم دید درجه آن، در بالا قالب عنوان مربوطه را کلیک و عنوان درآن قالب تنظیم میگردد.
وقتی همه عناوین کتاب سلیکت و در درجه های متفاوت قالب های عناوین مربوطه عیار گردید بعد بخاطر ساختن فهرست معیاری به صفحه مربوطه رفته زیر عنوان (فهرست مطالب) کرسر را گذاشته و میرویم به مینیوی ریفرینس و در کنج بالای نقطه (تبل آف کانتنتس) را کلیک کرده و در پایین (انزرت تبل آف کانتنتس) را انتخاب و در کنج در وندوی دیگر (شو لیولس) تعداد عناوین را به 4 یا 5 و... و... بلند برده وبعد (آپشنز) را کلیک و وندوی دیگر باز میشود و درآن عناوین فارسی خود را پیدا میکنیم، فقط عنوان 1 ، 2 ،3 و... و... را پیدا و بعد درمقابل هریک درجه مربوطه را مثلا 1 درمقابل عنوان 1 و 2 در مقابل عنوان 2 و... و... مینویسیم وبعد اوکی مینماییم (اما اگر درمقابل نمبرهرعنوان نمبر آن زده نشود وهمه به نمبر 1 باقی بماند پس همه عناوین کتاب به یک سایز خواهد آمد وحتی عناوینی که هنوز آنها را در قالب های مربوطه شان کلیک هم نکرده اید ظاهر خواهد شد که به این شکل، نادرست است و هم قبل از اوکی بسیار خوب است که در وندوهای مربوطه مودیفای ها را حتما کلیک کرده و فارمت آنها را طبق ذوق خود عیار کنیم ازقبیل فاصله خطوط، سایز خط و... و...) و بعد باز اوکی دیگر و درین وقت تمام عناوین کتاب با مشخصات قبلا تعیین شده در صفحه فهرست مطالب ظاهر خواهد شد صرف شاید از چپ به راست باشد وما آنرا بطور درست سلیکت کرده بعد در مینوی هوم علامه مربوطه راست به طرف چپ را انتخاب میکنیم با این کار فهرست از راست به چپ با ارقام صفحات مربوطه تنظیم میگردد و معلوم میشود که عناوین درجه 1 برآمده و عناوین دیگر در داخل رفته موقعیت خواهند داشت.
ولی کوشش شود در وقت سلکت عنوان متن کتاب کرسر در پهلوی عنوان باشد در غیر آن نیمی از صفحه هم به حیث عنوان تظاهر خواهد نمود.

در آینده اگر در داخل کتاب صفحات تغییر میکنند باید بعد از تغییر به صفحه فهرست مطالب کلیک شود وبعد رایت کلیک و گزینه (ابدیت فیلد) را کلیک و در وندوی دیگر گزینه (ابدیت پیج نمبر) انتخاب و اوکی گردد. ودر آن صفحه نباید گزینه (ابدیت انتایر تبل) انتخاب شود که آن برای تغییر عناوین است زیرا اگر عنوان را میخواهیم تغییر دهیم در خود فهرست آنرا اصلاح وبعد در متن کتاب رفته درآنجا هم اصلاح میکنیم و این طریقه خوب است ولی آسان اینست که در کتاب عنوان را اصلاح کنیم و بعد به فهرست رفته وسلکت کنیم و (ابدیت انتایر تبل) را انتخاب کنیم که همه عناوین طبق مطلوب تغییر میکند.
برای صفحه مشخصات کتاب باید صفحه سفید بعد از صفحه عنوان گذاشته شود با کنترول و انتر و یا تنها انتر. وهم بعد از صفحه بسم الله... یک صفحه سفید. وهم بعد از هر عنوان فصل که در صفحه علیحده قرار داده میشود باید صفحه سفید گذاشته شود.
صفحه (کور پیج) کتاب اگر علیحده در دو صفحه فارسی و انگلیسی ساخته شود و در فایل جدا برای طبع داده شود خوب خواهد بود.

تغییر دادن نمبرهای عربی وانگلیسی یک متن:

اگر بخواهیم در هم ه کتاب خود صرف نمبرهای عربی داشته باشیم ویا صرف انگلیسی برای این کار به (آفیس بتن) که در کنج چپ سکرین کمپیوتر ما قرار دارد رفته و در زیر (وورد آفشن) را کلیک و بعد (ادوانسید) را کلیک و بعد (نمرل) را پیدا و مثلث را از عربی به هندی تغییر دهیم که همه ارقام کتاب ما به فارسی تبدیل میشود و اگر عربی را انتخاب کنیم باز ارقام به انگلیسی تبدیل میشود. و دراین صفحه (وورد آفشن) چیزهای مهم دیگر نیز قابل تغییر میباشد که موضوع را نباید فراموش کرد.

سورت و ترتیب لستها:

برای سورت و ترتیب یک لست، مانند لست مآخذ و...و... به ترتیب الفبای ابتثی، در مینیوی هوم درسطر بالا، مربع ای- زیت را پیدا کرده کلیک میکنیم وبعد به اساس نمبر

وتکست و تاریخ لیستها را مرتب ساخته میتوانیم که الف ولام تعریف را در نظر نمیگیرد، قرآن کریم را در اول نوشته نمیکنیم ، سورت و ترتیب را انجام میدهیم و بعد قرآن کریم را مینویسیم و به مآخذ نمبر میدهیم.

خلاصه :

تدوین، تصنیف، تالیف و ترجمه موضوعات علمی از لحاظ شکل و محتوی کار خیلی مشکل به نظر نمیرسد ولی اجرای یک تحقیق معیاری و تحریر یک اثر علمی – تحقیقی هم از لحاظ شکل و هم از لحاظ محتوی کاری است که تعداد زیادی از محققین جوان در آن بامشکلات زیادی مواجه میشوند، بیشترین مشکلات از ناحیه محتوی است که اکثر محققین جوان هنوز متوجه نمیباشند که تحقیق عبارت ازجمع آوری تحقیقات دیگران نیست بلکه کار جدید توصیفی یا استنباطی است که برای حل یک مشکل انجام میگردد، کاریکه تاهنوزکسی به این شیوه وبا این نتائج انجام نداده است . وهم از لحاظ شکلیات، ترتیب و تنظیم قسمتهای مهم و ضروری یک اثر علمی – تحقیقی مشکلات زیادی نزد محققین جوان وجود دارد، باوجودیکه در سالهای اخیربرخی از کتب و رهنمود ها در این زمینه اقبال چاپ یافته ولی نسبت مشرح بودن آنها و یا اینکه نسخه های مطبوع آن نایاب گردیده کمتر مورد استفاده قرار گرفته است. با درک این ضرورت اثر حاضر تهیه و در مورد طی مراحل مختلف اجرای تحقیق، ترتیب و تنظیم قسمتهای اصلی و فرعی گزارش تحقیق معلومات مختصر و شفاف با عبارات ساده ارائه شده که در نتیجه مطالعه این اثریک محقق جوان به آسانی درک میکند که یک اثر علمی- تحقیقی چیست؟ و یک تحقیق معیاری چگونه اجراء میشود؟ و در تحریر گزارش آن، ترتیب موضوعات و عناوین چگونه مراعات میگردد؟ مستند سازی یک اثر علمی- تحقیقی با چه شیوه یا شیوه ها انجام می یابد و ضمایم آن چگونه است. **پایان**

مآخذ:

1. القرآن الكریم.

2. Anderson, Greg. 1994 . How to write a paper in scientific Jurnal.
http:// abacus.bates.edu/~ganderso/ biology/ resources/ writing/ HTWsections.html-4k .

3. Day,Robert A. Dec 10, 1998 . How to write and publish a scientific paper : 5th Edition .
http:// www. amazon.com/how-write-publish-scientific-paper/dp

4. Kamali, K. http://www.mkamali.com/research/goal.htm

5. Lewenstein, Protessor Bruce. How to write a scientific paper.
http://www.birds.cornell.edu/schoolyard/research/write-scientific paper.html

6. Moradi, Ahmad+ Gerhard Furrer. 2 Feb 2007 . 33 question to be answered when you write a scientific paper .
http://www.ibp.ethz.ch/people/gerhardf/33 questions

7. Tebyan.
http://www.tebyan.net

8. ستره محکمه. 1989 « قانون موسسات تحصیلات عالی ملکی » مجله قضاء. شماره 8.

9. رشیق، محمد حسن (1384 ش) **طرز نگارش اثرعلمی- تحقیقی** . کابل: پوهنتون کابل.

10. رحیمی، ولی محمد (1362 ش) **اساسات نگارش رساله ها...** کابل: پوهنتون کابل.

شلبی، احمد. **کیف تکتب بحثا او رسالة.**

11. عزت الله نادری، مریم سیف نراقی و فرنگیس شاهپوریان (1369 هـ ش) **رهنمای عملی فرهم سازی طرح تحقیق.** تهران: بدر.

فضل الله، مهدی. **اصول کتابة البحث و قواعد التحقیق.** بیروت: دار الطباعة، 1998.

یعقوب، إمیل. **کیف تکتب بحثا او منهجیة البحث.** بیروت، 1986.

12. وزارت عدلیه (1382 ش) « مقرره‌ء فعالیتهای علمی - تحقیقی و نشراتی موسسات علمی – تحقیقی » **جریده رسمی** . شماره 815.

وزارت تحصیلات عالی افغانستان
پوهنتون کابل
پوهنحی شرعیات

سوانح مختصر، آثارعلمی، فعالیتهای تعلیمی وتربیتی پوهاند محمد ابراهیم ابراهیمی

پوهاند محمد ابراهیم ابراهیمی در سال 1338هـ ش در ولسوالی سید آباد ولایت وردک دریک خانواده علم پرور متولد شده وبعد از فراغت از دارالعلوم عربی کابل پوهنحی شرعیات پوهنتون کابل را به پایان رسانیده وبه حیث استاد دراین پوهنحی مقرر گردیده است. موصوف در رشته فقه وقانون ماستری داشته وبرخی تعلیمات خود را درحقوق مقائسوی درایالات متحده امریکا درپوهنتون واشنگتن ستیت تکمیل نموده است. موصوف بمنظور اجرای برخی وظائف تعلیمی و تربیتی، علمی، تحقیقی واکادمیک به کشورهای مختلف چون ازبکستان، ترکمنستان، ایران، تاجکستان، هندوستان، مالیزیا، ایالات مختلف امریکا ، اندونیزیا و کشورهای دیگر سفرهای رسمی نموده است.

موصوف 30 سال میشود (تا 1392 ش) که به تدریس وتحقیق علوم اسلامی درپوهنحی شرعیات پوهنتون کابل مصروف خدمت میباشد.

او مدتی معاون پوهنحی فقه وقانون پوهنتون علوم اسلامی وبرای مدت ده سال آمر دیپارتمنت عقیده وفلسفه پوهنحی شرعیات میباشد.

او بیشتر از 18 کتاب درسی، علمی وتحقیقی را برای پوهنتون کابل، پوهنتونهای ولایات ودارالمعلمین های کشورتالیف وترجمه نموده و اضافه تر از شصت مقاله علمی- تحقیقی را به زبانهای پشتو، دری وعربی به نشر رسانیده که لست برخی ازاین آثار ذیلا ارائه خواهد شد.

موصوف در پهلوی تدریس، بیشتر از دوصدو بیست تن ازاستادان جوان پوهنحی شرعیات پوهنتون کابل، استادان جوان سایرپوهنحی های شرعیات کشور، استادان جوان اکادمی علوم افغانستان، استادان جوان دار المعلمینهای ولایات مختلف وسایر نهادهای اکادمیک کشور را در امر تحقیقات علمی، تعلیم و تربیه رهنمایی وهمکاری نموده است.

او در کمیته های تسوید برخی قوانین و لوائح نافذه کشور عضویت داشته است.

او درجریان وظیفه، عضویت ده ها کمیته علمی و اکادمیک را درداخل پوهنحی وپوهنتون کابل وهم خارج از پوهنتون داشته که بطورنمونه میتوان از کمیته ترفیعات علمی پوهنتون کابل، کمیته نصاب درسی

پوهنتون کابل، کمیته نصاب و سلیبس درسی پوهنحیهای شرعیات کشور، کمیته نصاب درسی پوهنحی حقوق و علوم سیاسی پوهنتون کابل، کمیته نصاب درسی وزارت تحصیلات عالی، کمیته نصاب و سیلیبس درسی رشته علوم اسلامی دارالمعلمینهای کشور، کمیته بورد ماستری پوهنتون کابل، کمیته هیات تحریرمجله علمی پوهنتون کابل، کمیته هیات تحریرمجله علمی حیرنه پوهنتون کابل، کمیته هیات تحریرمجله علمی پوهنحی هنرهای زیبای پوهنتون کابل، کمیته هیات تحریر مجله علمی پوهنحی شرعیات، شورای علمی پوهنحی شرعیات، کمیته نصاب وسلیبس درسی ماستری و بورد ماستری پوهنحی شرعیات وبرخی کمیته های دیگر نام برد.
موصوف علاوه ازآمریت دیپارتمنت عقیده وفلسفه، مسئولیت مرکز تحصیلات عالی ماستری پوهنحی شرعیات پوهنتون کابل را نیز به عهده داشته است.
او با وجود مشکلات فراوان صحی که در اثر تدریس دوامدار عاید حالش گردیده هنوز هم تدریس میکند، کتاب درسی تالیف میکند، تحقیق علمی مینماید، در کمیته های مهم علمی و اکادمیک پوهنحی و پوهنتون حضور به هم میرساند، به آثار علمی – تحقیقی و کتب درسی استادان رسما تقریظ ارائه میکند، ده ها تن از استادان پوهنتونها، محققان اکادمی علوم افغانستان، استادان دارالمعلمینهای کشور و استادان سایر نهادهای علمی و اکادمیک کشور را رسما رهنمایی مینماید و ده ها فعالیت تعلیمی و تربیتی دیگر.

فهرست برخی کتب تالیف شده توسط پوهاند محمد ابراهیم ابراهیمی که از سوی پوهنتون کابل، نشرات سعید، بنگاه نشراتی هندی Repro India Ltd و بانک جهانی به نشر رسیده است:

شماره	عنوان اثر	نوعیت اثر
1.	فلسفه حقوق	تیزس ماستری
2.	ترجمه کتاب المدارس الفلسفۀ	اثر اصلی رتبه علمی پوهنمل
3.	اساسی ترین معتقدات ادیان بزرگ جهان	اثر اصلی رتبه علمی پوهندوی و فعلا کتاب درسی فاکولته های شرعیات کشور.
4.	الهیات درعلم کلام اسلامی	اثر اصلی رتبه علمی پوهنوال و فعلا کتاب درسی فاکولته های شرعیات کشور.
5.	عقاید اسلامی- بخش نبوات	اثر اصلی رتبه علمی پوهاند و فعلا کتاب درسی فاکولته های شرعیات کشور.
6.	فلسفه معاصر	کتاب درسی
7.	عقاید شریف- بخش الهیات	کتاب درسی برای دارالمعلمین های کشور
8.	عقاید شریف- بخش نبوات وسمعیات	کتاب درسی برای دارالمعلمین های کشور
9.	منطق (صوری وتطبیقی)	کتاب درسی برای دارالمعلمین های کشور

10. **ثقافت اسلامی 1 و2** — **کتاب درسی برای دار المعلمین های کشور**

11. **شناخت ادیان** — **کتاب درسی برای دارالمعلمین های کشور**

12. **میتود تدریس علوم دینی** — **کتاب درسی برای دارالمعلمین های کشور**

13. **ترجمه تجوید 1** — **کتاب درسی برای دارالمعلمین های کشور**

14. **ترجمه تجوید 2** — **کتاب درسی برای دارالمعلمین های کشور**

15. **ترجمه منطق (صوری و تطبیقی)** — **کتاب درسی برای دارالمعلمین های کشور**

16. **روش تحقیق و طرح عملی آن (قاعة البحث)** — **کتاب درسی پروگرام ماستری فقه و قانون پوهنتون کابل**

17. **اصول دعوت و فن خطابه** — **کتاب درسی پوهنحی شرعیات پوهنتون کابل**

18. **تدوین رهنمای پوهنحی شرعیات**

فهرست برخی مقالات علمی– تحقیقی نشر شده موصوف در مجلات معتبر، به زبانهای پشتو، دری وعربی:

1- **اعظم مصادرالفلسفة فی الملة الاسلامیة یونانی:** العددالثالث.السنة الثانیة. عام 1989 مجلة الجامعة الاسلامیة بکابل.

2- **اهم تفاسیر القران الکریم المتداولة فی افغانستان:** العدد الخامس.السنة الثالثة. عام 1990 .مجلة الجامعة الاسلامیة بکابل.

3- **ماهی العقیدة؟:** العدد الثانی. السنة الاولی.عام 1990 .مجلة الجامعة الاسلامیة بکابل.

4- **اجتهاد وتقلید درعلم کلام اسلامی:** مجله علمی پوهنتون کابل. شماره دوم وسوم . سال .1384

5- **عدل خداوندی:** مجله علمی پوهنتون کابل. شماره اول. سال.1384

6- **بحث مقائسوی پیرامون شخصیت حقوقی وتاریخی زن:** مجله علمی پوهنتون بلخ. شماره چهارم . سال .1384

7- **دشکلا سره دانشتین د نسبیت د تیوری اریکه:** مجله علمی هنرهای زیبای پوهنتون کابل.

8 - **تجربه های من درزمینه های آزمون وآموزش :** قسمت اول درشماره 9و10 . سال 1361. مجله عرفان ارگان نشراتی وزارت معارف.
9- **تجربه های من درزمینه های آزمون وآموزش:** قسمت دوم درشماره 11و12 . سال 1361. مجله عرفان ارگان نشراتی وزارت معارف.
10- **حالات سقوط مجازات درفقه اسلامی :** شماره 6 سال 1369 . مجله پیام حق.
11- **دفاع مشروع درشریعت وقانون:** شماره 3 . سال 1369 . مجله پیام حق.
12- **حضرت محمد ص ازمیلاد تا ازدواج:** شماره 4 . سال1369 . مجله پیام حق.
13- **مقام حقوقی زن درشریعت اسلامی :** شماره 12 . سال 1369 .مجله قضا ارگان نشراتی ستره محکمه
14- **تیوری مسئولیت مدنی درفقه وقوانین وضعی:** شماره 2 . سال1370 . مجله قضا.
15- **پیرامون روزه ماه مبارک رمضان:** شماره فوق العاده سال 1362 . مجله پیام حق.
16- **میلاد وگوشه هائی از زندگی حضرت محمد ص:** شماره فوق العاده سال 1362 . مجله پیام حق.
17- **نظام مالی درصدر اسلام :** شماره 2 سال 1370 . مجله پیام حق.
18- **مسئولیت درطبابت ومسابقات سپورتی ازنظرشریعت وقانون:** شماره 1 سال1370 . مجله پیام حق.
19- **ملکیت زمین در فقه اسلامی:** شماره 2 .سال 1374 .مجله پیام حق.
20- **جزاهای مالی درشریعت وقانون ومقارنه آن با جزای حبس:** شماره 2 سال1369 . مجله پیام حق.
21- **بحثی پیرامون حق مولف :** شماره 3 .سال 1370 . مجله حقوق وزندگی ارگان نشراتی اتحادیه حقوقدانان افغانستان.
22- **انسان ، ژوند اوحان پیژندنه :** شماره 9 . سال 1362 . مجله عرفان .
23- **نظرشریعت در مورد قیودیکه بر حق ملکیت وارد میشود:** شماره11 و12 .مجله قضا.

24. **رعایت اصول جنگ و اسیر گیری در شریعت اسلامی .** مجله علمی پوهنتون کابل. شماره سوم. 1385
25. **میتود های مختلف تدریس علوم اسلامی در افغانستان .** مجله علمی پوهنتون کابل. شماره چهارم. 1385ش.
26. **تعلیم و تربیه از دیدگاه شریعت اسلامی.** مجله علمی پوهنتون کابل. شماره دوم 1386ش. 27. **جبر و اختیار به مثابه دو مشکل در مساله قدر و قضا.** مجله علمی پوهنتون کابل. شماره سوم. 1386ش.
28. **تصوف و چگونگی آن در افغانستان.** مجله علمی پوهنتون کابل. شماره چهارم 1386 ش
29. **نقد منطق ارسطو.** مجله علمی پوهنتون کابل. شماره اول. 1387 ش .
30. **بررسی وضع دینی افغانستان قبل ازاسلام.** مجله علمی پوهنحی شرعیات پوهنتون کابل. 1390ش.

وآثار عدیده دیگر